

Roger Deneef,
Greta Paesmans & Jo Wijnant

KORTENAKEN (KERSBEEK-MISKOM): HOGEMEYER

HOGEMEYER, 3472 KERSBEEK-MISKOM
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het kasteel
Hogemeyer in verval
(foto R. Deneef,
2002)

**Sporen van vroeg 19de-eeuws landschap-
pelijk park (1 hectare 33 are) bij een
rond 1750 gebouwd 'hof van plaisantie';
rond 1860 neogotische verbouwing en
mislukte poging tot uitbreiding in aanpa-
lend bosgebied; vergevorderde staat van
verval.**

Op de grens met Waanrode, aan de zuidrand van het Begijnenbos, ligt het kasteelgoed Hogemeyer (of Hooghmeyer), in 1882 door Wauters omschreven als "*une grande et belle habitation*", omringd door een omheind landgoed ("*enclos*") van 50 hectare. Aan Hogemeyer waren nog eens 200 hectare landerijen verbonden, verspreid over Kersbeek en

de aanpalende gemeenten (1). De oorsprong van het 'Hof van Landeloos' (2), zoals de oudste benaming luidde, gaat minstens terug tot 1323. Het was een achterleen van het feodale hof van Brabant, waaraan een cijnshof en een laathof verbonden waren. De naam 'Hof van Landeloos' maakte bij het begin van de 18de eeuw plaats voor de benaming 'Broeckwinninge'. Toch kan er topografisch en bodemkundig bezwaarlijk van een broekgebied gesproken worden, wel van slecht ontwaterde ('zeer sterk gleyige') zandleemgronden, te wijten aan de aanwezigheid van tertiaire klei op geringe diepte (3). Naar het einde van de 18de eeuw toe werd van de 'Hooghmeyerswinninge' gesproken, verwijzend naar de functie van de toenmalige eigenaar, Gabriel-Michel-François de l'Escaille, oppermeier van Tienen. Door het huwelijk van zijn dochter Hen-

▲ De Hogemeyer op de Primitieve kadasterkaart opgemaakt door J. Gulikers in 1824: een gedeelte van de ringgracht is verdwenen, de oostelijke arm is omgevormd tot een landschappelijke vijver (archief Kadaster Brabant, Brussel)

▼ De zuidgevel van het kasteel Hogemeyer in betere tijden, op een in 1908 afgestempelde ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal)

riette-Jeanne in 1780 met Ambroise-Jean De Turck, griffier van de schatbewaarders en ontvangers van Brussel, kwam het domein ten slotte in handen van de familie de Turck de Kersbeek.

De familie de l'Escaille liet rond 1750 een vrij bescheiden 'huis van plaisantie' bouwen, een eenvoudig dubbelhuis (symmetrisch grondplan) onder een schilddak. Er werd ook een lusttuin aangelegd (4) ten zuiden van het huis binnen de rechthoekige omgrachting, die waarschijnlijk al bestond. De Ferrariskaart (1770-1775) toont op die plaats een parterretuin [zie p. 90]. Op de Primitieve kadasterkaart (1824) is de 18de-eeuwse situatie nog herkenbaar, maar langs de westzijde is een gedeelte van de omwalling verdwenen, terwijl de oostelijke arm een eigenaardige tumor vertoont. Deze wijzigingen suggereren een embryo van vroeg-landschappelijke aanleg, iets wat zich in de periode 1800-1820 in tal

van landgoederen in de regio heeft voorgedaan. Uit de oudste kadastrale legger (5) blijkt dat de tuin-aanleg zich dan ook tot buiten de grachten uitstrekt: het perceel 119, 1 hectare 33 are groot, wordt globaal als 'lustgrond' aangeduid. Dit is de term die doorgaans gebruikt wordt voor een informele, landschappelijke aanleg. Ongebruikelijk is dat de grachten op de kaart wel als water maar in de legger ook als 'lustgrond' worden omschreven; het kasteel wordt gewoon als 'huis' afgedaan. Rond de oostelijke grachtarm ligt een perceel (nr. 112) dat als 'tuin' wordt geregistreerd, vermoedelijk te begrijpen als nuts- of moestuin, en ten noorden

▼ Beeld van een gefnuikte ambitie? Bovenaan het kasteel Hogemeyer met een kleine landschappelijke tuin op een collage van stafkaarten van 1864 (links) en 1871 (ICM, 1883 & DLG, 1878); een lusvormige weg verbindt het Begijnenbos met het kasteel; onderaan de dorpskern en het kasteel van Kersbeek

Kasteel van Kersbeek (GLABBEK)

Uitg. Swinnen-Arnauts, Glabbeek

van de dienstvleugel ligt een perceel boomgaard (nr. 115).

Bij het begin van de 19de eeuw besloeg het hele complex (huis, bijgebouwen, tuin, boomgaard, grachten en lustgrond) nauwelijks 2,5 hectare. Van een uitbreiding van de tuin- of parkaanleg – de boomgaarden buiten beschouwing gelaten – is ook in de daaropvolgende jaren nauwelijks sprake. Op de stafkaart van 1864 verschijnt het landgoed als een onooglijk parkje dat ontsloten wordt door een perifeer kronkelpad en dat zich bijna uitsluitend ten westen van de ringgracht uitstrekt. Waar Wauers in zijn beschrijving van 1882 de 50 hectare “enclos” vandaan haalt, wordt pas duidelijk bij het zien van de weg op de genoemde stafkaart, die in het verlengde van de zijgrachten van de omwalling, een weidse lus beschrijft in een zuidelijke uitloper van het Begijnenbos. Vanaf de huidige Oude Tien-sestraat in Waanrode vertrekt bovendien een lijnrechte weg die na ongeveer een kilometer bij het kasteel Hogemeyer uitmondt.

In 1859-1860 werd het landhuis ingrijpend verbouwd en werd het in de kadastrale legger voortaan ook als ‘kasteel’ omschreven. De romantische kasteelallures worden vooral opgeroepen door de neogotische hoektoren en huiskapel, die in 1862 door de Luikse bisschop de Montpellier werd ingewijd. Deze toevoegingen van bak- en zandsteen contrasteren met het witbepleisterde 18de-eeuwse volume. Vooral de slanke bakstenen hoektoren met hoeklisenen en spitsbogenfries van witte zandsteen, vormt een pittoresk element. Na jarenlange leegstand is het interieur grotendeels verwoest, maar wat ervan overblijft – onder meer het 18de- en 19de-eeuwse stucwerk – geeft nog een representatief beeld van het oorspronkelijke, verzorgde interieur. De hoeve achter (ten noorden van) het kasteel werd omgebouwd van een eenvoudig langwerpig volume tot een gesloten complex van bak- en zandsteen met een monumentaal poortgebouw (en wapenschild). Ook de tuin werd opnieuw aangelegd en beplant. De zuidelijke gracht van de oude omwalling werd gedempt en de oostelijke arm werd heraangelegd tot een 19 are grote landschappelijke vijver (6).

Deze bouw- en heraanlegcampagne was het werk van de zoon van Ambroise-Jean De Turck, baron Emmanuel-Ambroise de Turck de Kersbeek en, na diens dood in 1862, de kleinzoon Emile-Joseph, provincieraadslid. Waarschijnlijk hebben zij ook het plan gekoesterd om het park rond de Hogemeyer fors naar het noorden toe uit te breiden en de zuidelijke lob van het Begijnenbos, grotendeels

op Waanrode gelegen en door 150 m boomgaard van het bestaande parkje gescheiden, in het domein op te nemen. Al in 1839 was het boerderijtje aangekocht dat rond 1800 gebouwd was aan het noordelijke uiteinde van de voornoemde rechte weg. In de daaropvolgende jaren zouden een hele reeks percelen door de Turck de Kersbeek worden aangekocht, zodat het rond 1850 mogelijk werd de voor-melde lus aan te leggen, nu nog herkenbaar als een 5 m brede, met greppels afgezoomde weg. Enkele strategische percelen (sectie C nrs. 180 en 185), eigendom van de Commissie van Openbare Onderstand van Waanrode, bleven echter buiten schot en dit is misschien de oorzaak waarom de barons de Turck mettertijd hun plannen hebben opgeborgen. Nergens langsheen de lusweg of in het bos – voornamelijk zomereik, soms Amerikaanse eik of canadapopulier – is er een spoor van sierbeplantingen terug te vinden.

Op het oorspronkelijke perceel lustgrond van het Primitief kadaster zijn de sporen van een kleine romantisch-landschappelijke tuin aanwezig, zowel in de beplanting als in het reliëf. Het 19de-eeuwse aspect wordt momenteel vertroebeld door een grote industriële, maar ook al verlaten, varkensstal links van het kasteel, en vooral doordat het oostelijke gedeelte van het domein, waar zich ook de vijver bevindt, door een nieuw aangelegde weg van het kasteel werd gescheiden en tot een aparte woonkavel werd omgevormd. De vijver bestaat echter nog min of meer in zijn 19de-eeuwse vorm en er zijn nog verschillende bomen uit de die periode aanwezig: drie bruine beuken (*Fagus sylvatica* ‘Atropunicea’) met stamomtrekken tot 395 cm, een bontbladige esdoorn (*Acer pseudoplatanus* ‘Leopoldii’) van 230 cm en diverse oude taxussen (*Taxus baccata*). Op het parkperceel dat nog bij het kasteel aansluit, staan nog een oude bruine beuk met 407 cm stamomtrek, en een Hongaarse zilverlinde (*Tilia petiolaris*) met 400 cm omtrek. De meerderheid van de oude bomen wordt gevormd door zomereik (*Quercus robur*), tamme kastanje (*Castanea sativa*) en witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*) met stamomtrekken rond 300 cm. In de noordwesthoek van het park bevindt zich een heuveltje met twee merkwaardige bomen: een laagvertakt exemplaar zomerlinde (*Tilia platyphyllos*) met 420 cm stamomtrek en een witte paardenkastanje; mogelijk stond hier ooit een paviljoentje of was het gewoon een uitkijkpunt. Tussen het kasteel en de hoeve bevinden zich de moeilijk te dateren resten van een lemen tuinhuisje op een gemetselde sokkel.

► De neogotische kant van het kasteel Hogemeyer en de tot landschappelijke vijver omgevormde arm van de ringgracht (collectie José Huypens, Dormaal)

Merkwaardige bomen

(opname 2 september 1998)

1. tamme kastanje (*Castanea sativa*) **345**
2. tamme kastanje (*Castanea sativa*) **375**
6. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **395**
18. Hongaarse zilverlinde (*Tilia petiolaris*) **400**
19. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **407**
20. zomerlinde (*Tilia platyphyllos*) **416(110)**
22. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **375**

NOTEN

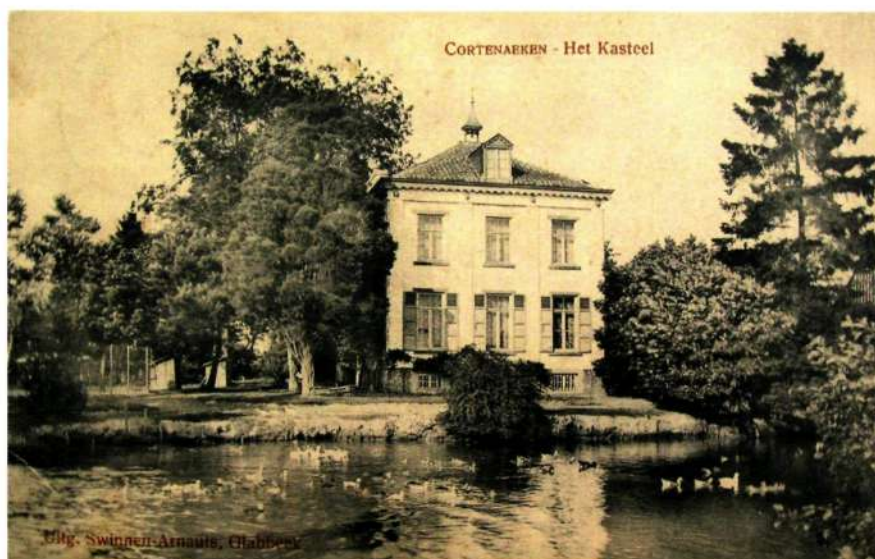
- (1) WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain – canton de Glabbeek*. Bruxelles, Culture et Civilisation (facsimile van editie 1882), 1963, p. 95-101.
- (2) VAN CAUWENBERGHS C., *Histoire du village de Kersbeek lez Tirlemont depuis le commencement du XIIe siècle à la fin du XVIIIe*, I, Antwerpen, Dirix-Van Riet, 1928, p. 95-101.
- (3) SCHEYS G., *Bodemkaart van België: kaartblad Glabbeek-Zuurbemde 90E*. Centrum voor Bodemkartering, 1957.
- (4) VAN CAUWENBERGHS C., *op. cit.*, p. 100.
- (5) Oudste kadastrale legger 212 Kersbeek-Miskom, art. 67, 357 en 1000.
- (6) Kadastrale opmetingsschets Kersbeek-Miskom 1863, nr. 6.
- (7) Oudste kadastrale legger 212 Waanrode, art. 320 en 474.

Roger Deneef, Monique Siscot
& Jo Wijnant

KORTENAKEN (KERSBEEK-MISKOM): HET KASTEELTJE

VOORBOSWEG 20, 3472 KERSBEEK-MISKOM
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

Het jachtpaviljoen
van Egide A Speculo
op een oude
ansichtkaart
(collectie José
Huypens, Dormaal)

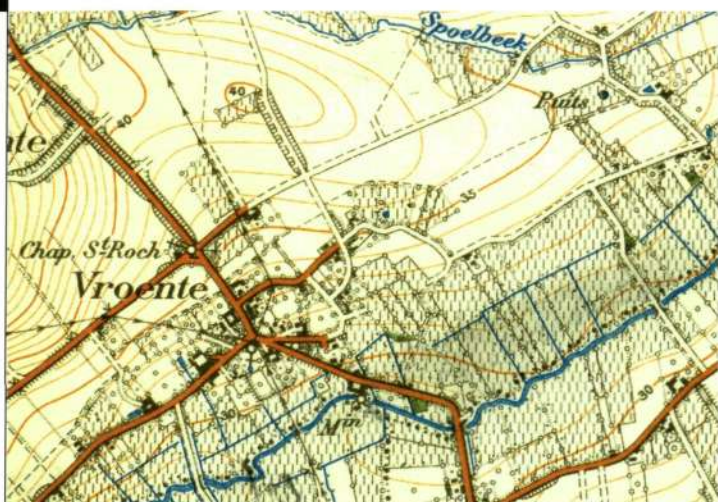

**Informeel tuin met vijvertje, circa 25 are,
bij een in 1852 gebouwd jachtpaviljoen.**

Het 'Kasteeltje' aan de Voorbosweg te Miskom, ten oosten van het gehucht Vroente, werd in 1852 als jachtpaviljoen opgetrokken door de Tiense rentenier Egide A Speculo, op de plek van een boerderij die hij op één vleugel na had laten slopen (1). De soberheid, het bijna vierkante grondplan, de symmetrie van het witgepleisterde dubbelhuis van twee bouwlagen en drie, door lisenen gescheiden traveeën en het lage tentdak herinneren aan de landhuizen uit het midden van de 19de eeuw, vóór de opmars van de eclectische architectuur. De ingang bevond zich in de middentravee aan de achterzijde van het gebouw. Pittoreske details zichtbaar op een oude ansichtkaart, zoals de gegolfde windborden onder de dakgoot, het houten dakruiterje, het dakvenster met driehoekig fronton, de veranda voor de

ingangsdeur... zijn verdwenen, mogelijk naar aanleiding van de verbouwing in 1955, waarbij twee traveeën werden toegevoegd (2).

Het perceel achter het huis, 12 are 20 centiare groot, door het kadaster als 'lusthof' geregistreerd, vormde samen met de bestaande poel langs de weg en de ruimte tussen de poel en het huis, een parkje van nagenoeg 20 are. Een perceeltje van 5 are achter het dienstgebouw fungeerde als moestuin. Van de oorspronkelijke paden en de oorspronkelijke beplanting is niets meer aanwezig. In 1990 verdween een geelbladige es (*Fraxinus excelsior* 'Aurea') en in 1999 een bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), de twee laatste bomen die waarschijnlijk nog in de tijd van het jachtpaviljoen werden aangeplant (3). Het beplantingsheuveltje achter het huis – momenteel met een treures (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') – is het enige architecturale element dat bewaard bleef. De oudste bomen – bruine beuk, silverlinde

▲ Het 'Kasteeltje' van Miskom rechtsboven in beeld (naast 'puits') op de stafkaart van 1932 (ICM, 1937)

(*Tilia tomentosa*), zomereik en Amerikaanse eik (*Quercus robur*, *Q. rubra*), treurwilg (*Salix alba* 'Tristis'), vederesdoorn (*Acer negundo*), grauwe abeel (*Populus canescens*), Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*), witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), bontbladige esdoorn (*Acer pseudo-platanus* 'Leopoldii'), Italiaanse populier (*Populus*

nigra 'Italica') – dateren van na de Eerste Wereldoorlog. Zij werden vermoedelijk aangeplant door fruitkweker Armand Veulemans, die het goed in 1925 had aangekocht (4). Het parkje werd toen uitgebreid tot circa 25 are (ingekort en verbreed) en de vijver werd voor een derde verkleind, maar aan oude opslag van zwarte els (*Alnus glutinosa*) zijn de oorspronkelijke contouren nog afleesbaar.

NOTEN

- (1) Oudste kadastrale legger 212 Kersbeek-Miskom, art. 493 nrs. 3-8; kadastrale opmetingsschets Kersbeek-Miskom 1851 nr. 2.
- (2) Kadastrale opmetingsschets Kersbeek-Miskom 1955 nr. 1.
- (3) Mededeling van de huidige eigenaar, de heer Stephan Veulemans; oude kadastrale legger 212A Kersbeek-Miskom, art. 1494.
- (4) Akte verleden d.d. 15 januari 1925 voor notaris M. Corthouts te Tienen (archief S. Veulemans, Kersbeek, Miskom).

▼ Het 'Kasteeltje' van Miskom, in 1955 vergroot (foto R. Deneef, 2005)

Roger Deneef
& Jo Wijnant

KORTENAKEN (KORTENAKEN): VROENHOVEN

ZANDRODE 2, 3470 KORTENAKEN

(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Nieuwe aanleg
achter het kasteel
(foto O. Pauwels,
2007)

'Jardin anglais' van circa 1 hectare aangelegd in het begin van de 19de eeuw bij een pachthoeve met 'huis van plaisantie' en een restant van een oude ringgracht; uitgebreid in de jaren 1860 – na de afbraak van de oude gebouwen en de bouw van het huidige kasteel – tot een in het omgevende landschap uitdijend park van bijna 20 hectare; historiserende restauratie van het kasteel in 1903, gevolgd door de aanleg van diverse strak-geometrische elementen: nieuwe, door palissades van haagbeuk afgezoomde dreven, een exedra met antieke bustes en – in 2005-2006 grondig gewijzigd – een formele omkadering van het kasteel met een parterreteruin.

Het Hof van Troyen, Vroenhoven en de 'jardin anglais'

De 'Cense Van Troy' op de Ferrariskaart (1771-1775) herinnert aan de vooraanstaande Keulse familie van Troyen, die rond 1400 het hof van Kortenaeken, tot dan toe een leen van de abt van Vlierbeek, in bezit had gekregen. In een goederenregister van 1455 worden de vijvers vermeld – wellicht de rist van vijf vijvers in de vallei die vanuit het zandleemplateau tussen Geetbets en Kortenaeken (de Zandrodenberg) naar de Walsbeek, een bijbeek van de Velpe, afdaalt (1). Het oorspronkelijke 'Vroenhoven' of vroonhof (2), een omwald kasteel, lag een kilometer meer naar het westen, op de rechteroever van de Velpe (3). Het was omgracht en toegankelijk via een ophaalbrug en een poortgebouw van witte steen. De wapenstein boven de poort vermeldde de naam van één van de vroegere eigenaars, Jan van der Vorst, heer van (onder meer) Loonbeek en in 1504 kanselier van Brabant. Dit

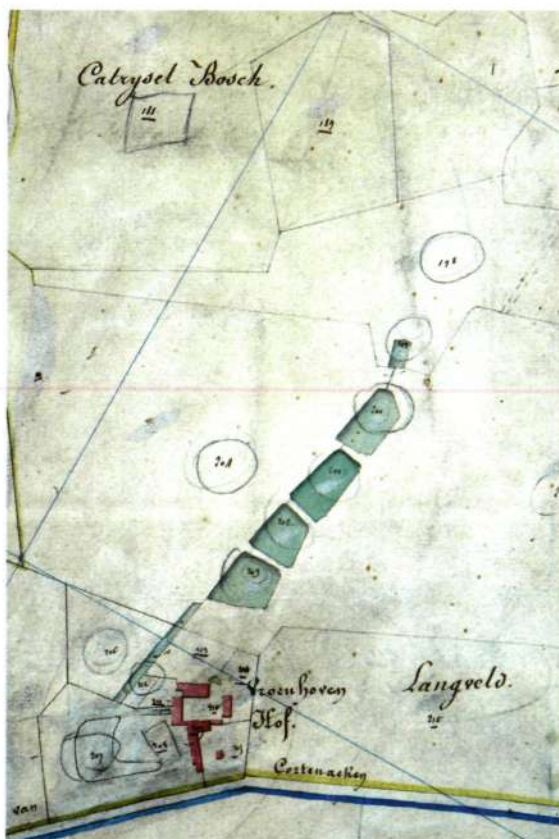

▲ Uiterst links het oorspronkelijke, in 1753-1767 grotendeels afgebroken Vroenhoven, centraal in beeld het Hof van Troyen, later Vroenhoven genoemd, (beide door ons rood aangestipt) op de Ferrariskaart (1771-1775)

kasteel werd in 1748 aangekocht door Jeanne Putteu, echtgenote van Willem-Jozef Wouters, luitenant-meier van de stad en het kwartier van Tienen, en verkeerde toen in een erbarmelijke staat. Het werd tussen 1753 en 1762 afgebroken (4), maar op de Ferrariskaart wordt de motte met nog één gebouw afgebeeld. De naam 'Vroenhoven' werd aan het einde van de 18de eeuw overgedragen op het Hof van Troyen.

Toen in 1822 de Primitieve kadasterkaart werd opgemaakt, bood het nieuwe Vroenhoven (voormalig Hof van Troyen) nog een bescheiden aanblik: een semi-gesloten pachthoeve (perceel nr. 210), de af-

► Vroenhoven op de Primitieve kadasterkaart opgemaakt door J.L. Vonken in 1822 – noorden linksboven (archief Kadaster Brabant, Brussel)

dalende serie van vijvers, weilanden, een boomgaard en een substantiële moestuin van bijna 80 are met middenin een schuurtje of tuiniershuisje. Een zuid-west georiënteerde aanbouw vormde de residentiële vleugel van het complex. Dit 'huis van plaisantie' keek uit over een perceel 'hof' (nr. 208) met daarin een sikkelvormige vijver (nr. 207), waarin de oude ringgracht – afgebeeld op de Ferrariskaart – nog herkenbaar is. De ligging en de vorm van de vijver laten vermoeden dat het niet om een moestuin ging, maar om een landschappelijke lusttuin, een 'jardin anglais' van nagenoeg één hectare. De moestuin, 18 are groot, lag aan de andere zijde van het woonhuis. Naast de hoeve lag nog een grotere moestuin (nr. 213; 23,5 are) en aan de overzijde van het kanaaltje, dat de verbinding vormde tussen de laagste vijver van de vijf en de sikkelvormige vijver in de lusttuin, bevond zich een boomgaard van 47 are (nr. 206).

Het landschappelijk park

Omstreeks 1862 werd het grootste gedeelte van het Vroenhovencomplex met de grond gelijk gemaakt. De woonvleugel – voor het kadaster voortaan 'kasteel' – bleef echter gespaard en, los ervan, werd een nieuw koetshuis gebouwd. Aan de overzijde van de openbare Zandstraat – de oude verbindingsweg tussen Kortenen en Budingen – werd de huidige kasteelhoeve opgetrokken, een semi-gesloten, bakstenen complex. Rond 1876 liet ridder Adolf de Wouters de Vroenhoven het woonhuis van de grond af heropbouwen en substantieel vergroten tot het huidige volume van veertien traveeën en twee bouwlagen (5). Deze heropbouw was ongetwijfeld ook het uitgangspunt voor de aanleg van het landschappelijk park, dat wordt afgebeeld op de stafkaart van 1871. Hiertoe werd het 5 hectare grote weiland (deel van perceel nr. 204) ten noorden van de vijverriest aangepakt volgens een in de loop van de 19de eeuw beproefd recept: het werd beplant met boomgroepjes en struikmassieven en omringd door hoogstammig plantsoen. Aan de golvende rand van deze bomengordel liep een rondpad, dat nu en dan tussen de bomen verdween. Het bosperceel ten oosten daarvan (3 hectare 7 are) vormde een volgende module met een eigen rondpad, dat verder naar het zuiden vertakte, doorheen een akkerperceel liep, en met een lus eindigde in een bosje. Ten slotte werden de rijen van oude zomereiken (*Quercus robur*) op de weilanden (5 hectare) tussen de 'jardin anglais' bij het kasteel en het dorpscentrum aangedikt met zomerlinde (*Tilia platyphyllos*) en plataan (*Platanus x hispanica*) en omgevormd tot landschappelijke 'clumps'.

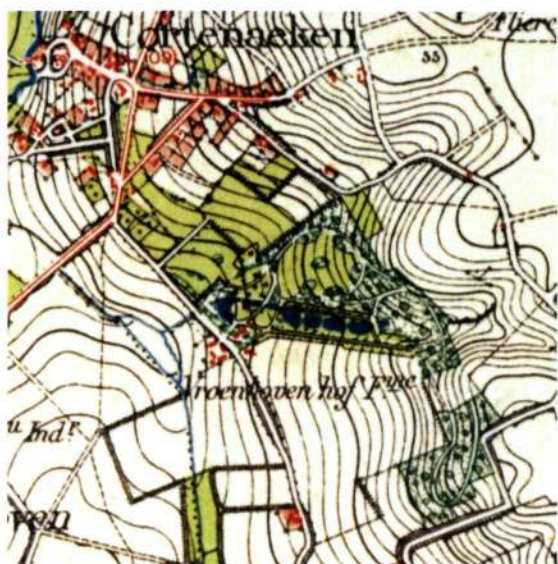
In de kadastrale bescheiden wordt nergens gewag gemaakt van lusttuin, lustbos of lustgrond – behalve met betrekking tot de oude ‘jardin anglais’ (6) – maar de opeenvolgende stafkaarten (1871, 1886, 1904, 1932) tonen een landschappelijke aanleg die de ruimte tussen het dorp en het kasteel omvat en een weidse boog beschrijft rond de vijver- en de kouter ten zuidoosten van het kasteelcomplex, in totaal circa 20 hectare. De heuveltopjes in de vroeg-19de-eeuwse ‘jardin anglais’ bestonden mogelijk al, maar het gros van de beplanting rond de sikkelvormige vijver en het kasteel – uiteraard bruine beuk (*Fagus sylvatica* ‘Atropunicea’), maar ook enkele merkwaardige exoten als moseik (*Quercus cerris*), doodsbeenderenboom (*Gymnocladus dioica*) en de monumentale tulpenboom (*Liriodendron*

tulipifera) – dateert uit de periode van het nieuwe kasteel en het landschappelijk park. Aan de vijver- en het omringende rechtlijnige wegpatroon werd niet geraakt. Ook de oude zomereiken in de dreef ten zuiden van deze vijvers werden ongemoeid gelaten en aangevuld met andere eikensoorten (*Quercus petraea*, *Q. rubra*).

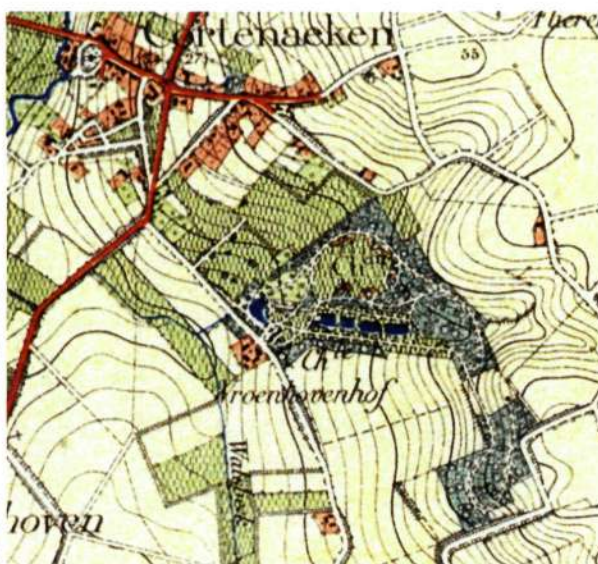
Historiserende facelift en rechtlijnigheid

In 1903 liet de toenmalige eigenaar, Fernand de Wouters d'Oplinter, volksvertegenwoordiger en ooit minister van Economische Zaken, het kasteel heraankleden naar ontwerp van de Brusselse architect Alphonse Gellé (7). Gellé was een eclecticus pur sang, architect van onder meer het neoromaanse Sint-Michielscollege te Etterbeek (samen met

1871

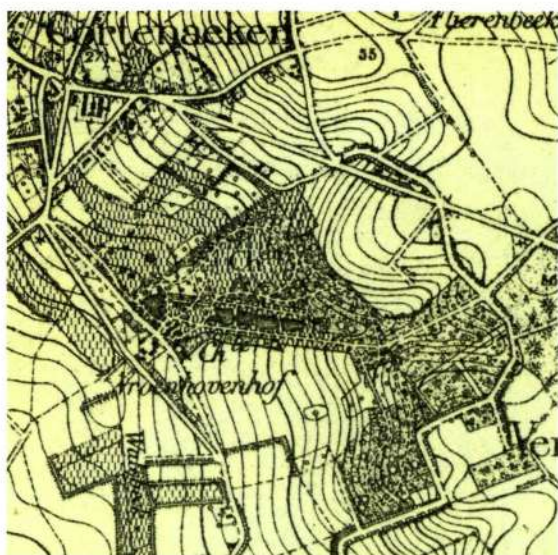

1886

◀ Het domein van Vroenhoven op de stafkaarten van 1871, 1886, 1904 en 1932 (DLG, 1878; ICM, 1897, 1925 en 1937)

1904

1932

▲
Grazen in een
opgesmukt land-
schap: de weiden
tussen het kasteel
en het dorps-
centrum
(foto J. Wijnant,
1999)

Joseph Prémont) en – in beaux-artsstijl – het ‘palais de l’agriculture’ op de wereldtentoonstelling te Brussel van 1910 (8). In Kortenaken ging hij de neogotische toer op: het landhuis kreeg gekanteelde uitsprongen en erkers, midden- en hoekrisalieten en dakvensters met trapegevels. Vooral in de zuid-oostgevel – met zijn accoladeboogjes boven de ramen van de verdieping en een enkel Tudorboog- raam – is de Engelse inspiratie zichtbaar.

Deze facelift ging gepaard met nieuwe beplantin- gen en aanleg. De openbare Zandstraat werd een privéoprijlaan en 100 m zuidwestwaarts werd de huidige Zandrodestraat aangelegd (cf. de stafkaart van 1904). De nieuwe oprijlaan kreeg een dubbel tracé: een baan van 9 m breed, bedoeld voor rijtui- gen, en ernaast een weg van 6 m breed, overscha- duwd door haagbeuken (*Carpinus betulus*), waar- schijnlijk bedoeld als loofgang of palissades. De gemengde eikendreef ten zuiden van de vijverrist werd in oostelijke richting verlengd tot aan de pas

aangelegde, rechtstreekse verbindingsweg tussen Kortenaken en Geetbets (de huidige Schansstraat). De eerste 200 m van deze verlenging werd eveneens opgevat als een lijnrechte ‘charmille’, een door pa- lissades van haagbeuken afgezoomde weg, ditmaal 10 m breed. Deze oostelijke toegangsweg was niet alleen boeiend uit landschappelijk oogpunt, maar had ook een praktisch belang als kortste verbinding met het station van Geetbets bij de in 1878 aange- legde spoorweg Tienen-Diest. De akkerpercelen ten zuiden hiervan werden bebost – vreemd genoeg vooral met moeraseik (*Quercus palustris*) – en bijna evenwijdig met het haagbeukgedeelte van de nieu- we oprijlaan werd een tweede, rechte dreef van dicht (50 cm) bij elkaar geplante haagbeuken aan- gelegd, ditmaal 6 m breed. Aan deze haagbeuken is nog duidelijk te zien dat ze ooit op 7 m hoogte werden afgetopt. Het trapgeveltje boven de deur van het jachtpaviljoen bij het begin van deze laan is een echo van de stijl van het kasteel.

De kasteelheer had een uitgesproken voorkeur voor rechtlijnige, geometrische structuren; de “*faillieten boedel van den Romantischen tuin*”, de natuurna- bootsingen in “*vermicellistijl*” – zoals Louis Van der Swalmen junior ze enkele jaren later zou omschrij- ven (9) – viel bij hem niet meer in de smaak. Het duidelijkste signaal is wel de architectonische omkadering van het kasteel, vergelijkbaar met wat enkele jaren later bij het kasteel van Meldert* zou worden uitgedacht, maar hier op nog op een meer traditionele leest geschoeid. De huidige hagen en snoeivormen van taxus (*Taxus baccata*) ten zuiden van het kasteel zijn relictten van de parterre- tuin, die in het zog van de Gellé-verbouwing werd aange- legd. Op oude postkaarten is deze tuin nog in pril- le vorm zichtbaar en een postkaart uit het interbel-

▼
Het kasteel van
Vroenhoven en de
kasteelvijver, over-
blijfsel van een
oude ringgracht,
vóór de Eerste
Wereldoorlog
(collectie José
Huypens, Dormaal)

Cortenaeken

Château de Vroenhoven (Façade)

August 12

▼
Het kasteel van
Vroenhoven met
parterre- en een
in 1934 afgestem-
pelde Ansichtkaart
(collectie José
Huypens, Dormaal)

Cortenaeken Château de Vroenhoven

▲ De in 1903 aangelegde, door haagbeuken overschaduwde oprijlaan richting Geetbets (foto O. Pauwels, 2007)

lum toont het kasteel en de onmiddellijke omgeving in vogelperspectief. Voorbeelden uit Victoriaans Engeland zijn tot op zekere hoogte ook hier inspirerend geweest. Minder in het oog springend is de 'exedra', een halve cirkel met vijf witmarmeren bustes – twee vrouwenfiguren en drie mannen, Nero in het midden – op bakstenen pijlers tegen een achtergrond van taxus op het uiteinde van de laan die aan de noordzijde van de vijver ligt. De bestaande landschappelijke beplantingen werden aangerijkt met platanen, bruine beuken, kleinbladige en Hollandse linden, zilverlinden en zomerlinden (*Tilia cordata*, *T. x europaea*, *T. tomentosa*, *T. platyphyllos*), paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), grauwe abeel (*Populus canescens*), bontbladige gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), cipresachtigen zoals hinokischijncipres (*Chamaecyparis obtusa*), goudbonte reuzenlebensboom (*Thuja plicata* 'Zebrina'), massieven van Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) en pluimhortensia (*Hydrangea paniculata*)...

Het door Fernand de Wouters of zijn (vooralsnog onbekende) landschapsarchitect uitgedachte concept bepaalde tot voor kort de structuur en het uitzicht van het domein, maar de grote open ruimten – zowel het in 1863 landschappelijk opgesmukte

▼ Het kasteel van Vroenhoven van over de vijver (foto O. Pauwels, 2007)

▲ De 'exedra' met de eindpunt van een
witmarmeren bustes laan
tegen een achter- (foto O. Pauwels,
grond van taxus als 2007)

▼ Nut en sier
verenigd in de
moestuin bij de
pachthoeve van
Vroenhoven
(foto J. Wijnant,
1999)

weiland ten noorden van de vijvers als de kouter ten zuidoosten van het kasteel – werden opgeplant met laagstamfruit. In de loop van 2005-2006 werd, gelijktijdig met een grondige renovatie van het kasteel, ook de parterre tuin bij het kasteel heraangelegd.

Merkwaardige bomen
(opname 17 september 1999)

- 6. gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) 224
- 21. fijnspar (*Picea abies*) 224

- 23. zomereik (*Quercus robur*) 354
- 26. moseik (*Quercus cerris*) 417
- 34. Italiaanse populier (*Populus nigra* 'Italica') 402
- 35. goudbonte reuzenlebensboom (*Thuja plicata* 'Zebrina') 230
- 36. zomereik (*Quercus robur*) 395
- 40. wintereik (*Quercus petraea*) 294
- 42. wintereik (*Quercus petraea*) 295
- 52. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 374
- 53. watercipres (*Metasequoia glyptostroboides*) 174
- 56. doodsbeenderenboom (*Gymnocladus dioica*) 256 – in 2004 omgevallen
- 69. Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) 271
- 72. Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) 391
- 74. Amerikaanse tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) 525
- 82. treures (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') 237
- 89. zomereik (*Quercus robur*) 358
- 92. gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) 226
- 94. zomerlinde (*Tilia platyphyllos*), vierstammig, 333/217/104/85
- 101. zomereik (*Quercus robur*) 374
- 127. zomereik (*Quercus robur*) 435

NOTEN

- (1) DOMSTA H.J., Het goederenbezit der Prinsen van Merode in de 15de eeuw in Brabant, p. 126-156 in *Bijdragen tot de Geschiedenis* 53 (3-4), 1970.
- (2) d.i. het herenhof, landgoed van de heer.
- (3) BAS W., *Geschiedenis van Kortenaken, Kortenaken*, 1990, p. 119-120.
- (4) BAS W., *op. cit.* en, hiervan grotendeels afgeschreven, DOUXCHAMPS H. e.a., *La famille de Wouters d'Oplinter-Bouchout* (I), Bruxelles, Association familiale de Wouters, 1994, p. 129.
- (5) Kadastrale opmetingsschetsen Kortenaken 1863 nr. 17 en 1877 nr. 8; oudste kadastrale legger 212 Kortenaken, art. 113 nr. 147 ("reconstruction totale").
- (6) en dan nog pas vanaf 1863, cf. oudste kadastrale legger 212 Kortenaken, art. 113 nr. 146.
- (7) Kadastrale opmetingsschets Kortenaken 1903 nr. 9.
- (8) DOUXCHAMPS H. e.a., *op. cit.* (II), p. 448. VAN LOO A. e.a., *Repertorium van de architectuur in België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Mercatorfonds, 2003, p. 465-466. Zie ook: www.users.telenet.be/expo1910.
- (9) VAN DER SWAELMEN L., *Twee voordrachten over moderne tuin-kunst. Nieuwe vooruitzichten en toekomstige richting. Architectura* jg. 24, 1916, nr.14.

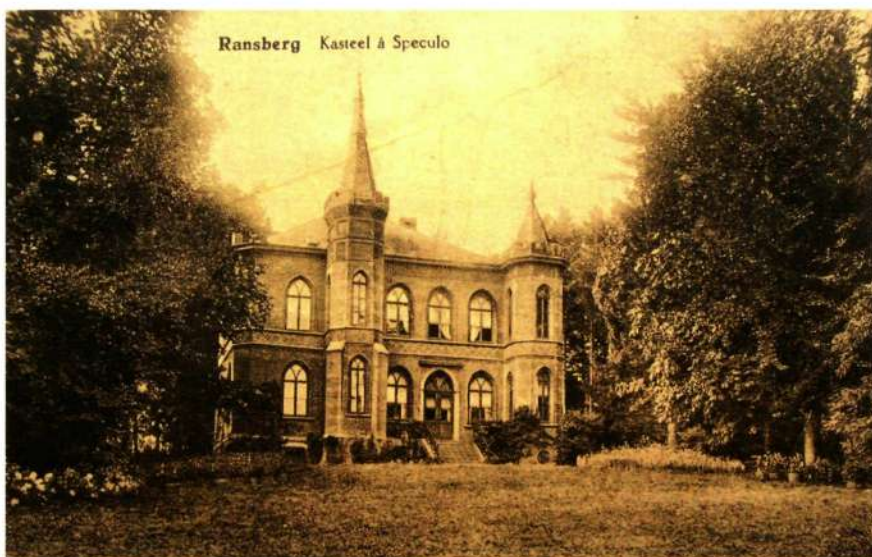
*Roger Deneef
& Jo Wijnant*

KORTENAKEN (RANSBERG): KASTEEL VAN RANSBERG (A SPECULO)

LANGSTRAAT 1, 3470 RANSBERG

(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het neogotische kasteel van A Speculo vóór de Eerste Wereldoorlog (collectie José Huypens, Dordrecht, Zoutleeuw)

Landschappelijk park met vijver, aangelegd bij een in 1865 gebouwd, neogotisch kasteel; oorspronkelijk nog geen 3 hectare, later uitgebreid tot 10,5 hectare.

Het straatdorp Ransberg, tot 1911 een gehucht van Neerlinter, ligt op de kruin (80 m) van de heuvelrug die het bekken van de Grote Gete scheidt van dat van de Velpe. Tot circa 1850 was de dorpskern omringd door bossen (Rottenbos, Collegebos, Langenbos...), maar twintig jaar later was drie kwart daarvan gerooid, waarschijnlijk als gevolg van de landbouwcrisis (1). Rond 1860 bouwde de Tiense familie Pardon* op de beboste helling ten oosten van de dorpskern (maar op het grondgebied Buidingen) een landgoed uit, waarvan een grote villa met een hoeve de kern vormde. Enkele jaren later

volgde Louis A Speculo, telg van een vooraanstaande Tiense notarisfamilie, dit voorbeeld. In het Klein Bergveld ten zuiden van de dorpskern verscheen een neogotisch kasteeltje (2) van baksteen, met spitsboograampjes, vijf traveeën breed en diep, met een bijna vierkante plattegrond tussen vier octogonale, gekanteelde hoektorentjes met spitse tentdaken. In 1895 werd aan de westzijde nog een travee toegevoegd, waardoor de oorspronkelijke symmetrie teloorving, maar het speelse dat kenmerkend is voor de vroege uitingen van de neogotiek – het 'genre troubadour' – bleef bewaard. Het bijbehorende dienstgebouwtje (voor jachtwachter, tuinier of conciërge) werd bij die gelegenheid ook uitgebreid tot een neerhof met monumentale allures, althans wat betreft de koetshuisvleugel – baksteenbouw met een halfopen plattegrond, spitsboogramen en spitsboogfriezen in de puntgevels – en aansluitend een ommuurde moestuin van 13,5 are.

► Ransberg in de linkerbovenhoek en het domein van A Speculo op de stafkaarten van 1871 (DLG, 1878), 1886 (ICM, 1897) en 1904 (ICM 1925)

In 1890 werd de lustuin uitgebreid van 2 hectare 78 are tot bijna 8 hectare en enkele jaren later, na de bebossing van een perceel bouwland ten westen van het landgoed, tot 10,50 hectare (3). De oorspronkelijke lustuin vormde een rechthoek van 110 m breed en 250 m lang, die vervolgens tot bijna 400 m werd verlengd. Het kasteel bevindt zich aan de smalle noordzijde van de lustuin, die naar het zuidoosten geleidelijk verbreedt. Halverwege de helling werd een vijver aangelegd, aanvankelijk niet veel meer dan een poeltje, maar die blijkens de opeenvolgende stafkaartedities (1871, 1886, 1904) fors in oppervlakte toeneemt tot bijna 40 are, met een eilandje. De hoofdtoegang bevond zich aanvankelijk ter hoogte van het kasteel, dat via een korte oprijlaan met de Langstraat verbonden was. Op de stafkaart van 1886 verschijnt in het zuidoosten een tweede toegang, die het landgoed via een kaarsrechte, 250 m lange weg doorheen een bebost perceel met de Panisborrestraat (Budingens) verbindt. Over de holle Langstraat werd daartoe een brug gebouwd. Een 'verkeerstechnische' reden voor deze weg is niet meteen aan te geven. Meer voor de hand liggende verklaringen: het verlangen

naar een meer imposante oprijlaan en misschien ook de intentie om dit bosgebied in de landschappelijke lay-out van het domein te integreren. Op de stafkaart van 1932 (ICM, 1937) is de brug verdwenen. De huidige oprijlaan, die vanuit de uiterste noordpunt van het landgoed (op de hoek van de Langstraat en de Oudestraat) met een zachte slingerbeweging tussen een beboste rand en een boomgaard naar het kasteel toe loopt, werd waarschijnlijk rond 1900 aangelegd.

Het aanlegconcept dat A Speculo voor ogen stond, was gebaseerd op het 'schotelmodel', dat in de late 19de eeuw aan populariteit won, vooral bij de aanleg van kleinere parken en zelfs villatuinen van minder dan één hectare. De 'schotel' bestaat uit een min of meer open, uitgeschulpt centraal gedeelte (in Ransberg met een in de loop van de jaren uitdijende vijver) en opgehoogde, beboste randen, waarin een rondlopende, perifere weg verscholen ligt, die op welgekozen plaatsen boeiende doorkijken of uitzichten biedt, binnen het landgoed of naar het landschap erbuiten. De uitgegraven grond werd gebruikt om het reliëf te accentueren: heuveltjes voor paviljoenen of groepjes van bomen of struiken – hier het heuveltje naast de vijver met vier Hollandse linden (*Tilia x europaea*). In de uithoeken werden dikwijls ook belvédèreheuvels aangelegd, met of zonder prieel, van waarop het omgevende landschap kon worden bewonderd. Omdat na 1932 het zuidoostelijke derde van de lustuin weer in landbouwgrond werd omgezet, zijn wellicht relevante elementen van het architecturale microreliëf verdwenen. In een recent verleden werden ook talrijke oude bomen gerooid, onder meer een mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) naast het kasteel (4), zodat men zich ook moeilijk een beeld kan vormen van de oorspronkelijke beplanting. Drie tamme kastanjes (*Castanea sativa*) met stamomtrekken van circa 4 m zijn wellicht ouder dan het park, en

▼ Het koetshuis, de monumentale façade van de in 1895 gebouwde kasteelhoeve van A Speculo (foto R. Deneef, 1999)

dus relictten van het vroegere bos. Twee grauwe abelen (*Populus canescens*) in het beboste gedeelte dat rond 1895 aan de lusttuin werd toegevoegd en enkele gewone en bruine beuken (*Fagus sylvatica*, *F.s.* 'Atropunicea') zijn vermoedelijk de enige bomen die nog in de 19de-eeuw werden aangeplant.

Merkwaardige bomen

(opname 23 juni 1999)

- 3. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 393
- 6. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 424
- 11. tamme kastanje (*Castanea sativa*) 381
- 41. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 397
- 45. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 365

NOTEN

- (1) Vergelijk de topografische kaart 1/20.000 van Ph. Vander Maelen, kaartblad 9/10 gepubliceerd in 1850, met de eerste stafkaart, toestand 1871 (DLG, 1878).
- (2) Kadastrale opmetingsschets Neerlinter 1866 nr. 17; oudste kadastrale legger 212 Neerlinter art. 1498.
- (3) De vergroting van het kasteel, de bouw van de boerderij en de uitbreiding van de lusttuin worden weergegeven in de kadastrale opmetingsschetsen Neerlinter 1890 nr. 8 en 1896 nr. 2, en in de oudste kadastrale legger 212 Neerlinter art. 2104.
- (4) Volgens de vroegere eigenaar, de heer Jaak Van Houdt.

▲ Het kasteel van A Speculo vanuit het zuiden (foto R. Deneef, 1999)

◀ De vijver bij het kasteel A Speculo met een trappeltje hinokischijnpressen op de voorgrond (foto R. Deneef, 1999)

Roger Deneef
& Jo Wijnant

KORTENAKEN (WAANRODE): KASTEEL VAN WAANRODE

KLIPGAARDESTRAAT 2, 3473 WAANRODE
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het in 1930
gebouwde, classicis-
tisch getinte kasteel
vanuit het oosten
(collectie Blockx-
Meulemans,
Lubbeek)

Landschappelijk park dat de motte van een in 1867 afgebroken feodaal kasteel en een gedeelte van een aanpalend bos omvat, aangelegd omstreeks 1870 rond een nieuw eclectisch kasteel (in 1927 neoclassicistisch verbouwd), oorspronkelijk circa 25 hectare; dendrologisch interessant.

De motte aan de rand van het bos

De heerlijkheid van Waanrode en het kasteel ten zuiden van de dorpskern waren sinds het begin van de 15de eeuw in handen van het geslacht d'Arsoth de Schoonhoven, een familie met wortels tot in het begin van de 12de eeuw en de Tweede Kruistocht (1). De kasteelsite wordt voor het eerst afgebeeld op de Ferrariskaart (1771-1775) en enkele jaren

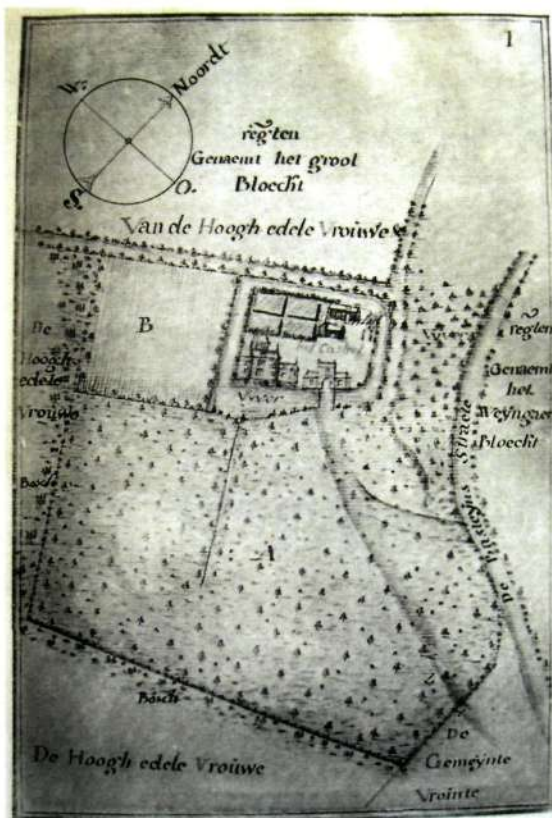
later op een figuratieve kaart door G.-H. De Brie (1788): een vrijwel ronde motte van bijna 100 m diameter, omringd door een 10 à 20 m brede gracht, toegankelijk vanuit het oosten via een met muren betuinde dam en een poortgebouw. Rechts stonden de dependentiën (koetshuis, stallen, personeelsverblijven) – drie losse gebouwen rond een pleintje die aan een neerhof doen denken; links bevond zich de heerlijke residentie. De tuinbouw-activiteit was beperkt tot een perceel van 21 are binnen de ringgracht: een moestuin met een padenkruis. Het Begijnenbos kwam aan de zuid- en oostzijde tot tegen de ringgracht. Twee afbeeldingen door Jean-Baptiste Van Moer tonen dit kasteel circa 1845, niet lang voor de afbraak, als een overblijfsel van een laatmiddeleeuwse burcht, dat rond 1640 grondig werd gerenoveerd en voordien waarschijnlijk deel uitmaakte van een groter, gesloten geheel.

◀ Het rond 1867 afgebroken kasteel van Waanrode omstreeks 1845 door Jean-Baptiste Van Moer (uit: *Histoire d'une famille - les d'Arschot de Schoonhoven*, 1927)

Van Moers tekeningen tonen een vrij imposant, heterogeen gebouw van bak- en natuursteen met – nog duidelijk herkenbaar – de donjon uit de 14de of 15de eeuw, zware steunberen en een ronde hoektoren met mezekouwen langs de kant van de ringgracht, steile, geknikte en overkragende leien schildaken, ramen met kruiskozijnen en dubbele ontlastingsboogjes. Het barokke torentje met een klok-dak, mogelijke een dakruiter, is ongetwijfeld een toevoeging uit 1640. Het werd sinds 1806, jaar van overlijden van Thomas d'Arschot de Schoonhoven, niet meer door de familie bewoond en verkeerde rond het midden van de 19de eeuw in een onmiskenbare staat van verval (2). Op de Primitieve kadasterkaart opgemaakt door C.F. Boonaerts in 1822 wordt het kasteelcomplex ten opzichte van de 18de-eeuwse kaarten onveranderd weergegeven, maar uit de oudste kadastrale legger (1831) blijkt de landelijke eenvoud waartoe het was ontstaan: het kasteel wordt gewoon als 'huis' omschreven en in het poortgebouw werd bier gebrouwen. Het bos dat zich vroeger tot tegen de ringgracht uitstreckte, had plaats geruimd voor weiland (3).

19de eeuw (een symmetrisch dubbelhuis, ornament beperkt tot venster- en deurlijsten, kordonbanden en geblokte hoekkettingen), maar het opkomende eclecticisme is merkbaar als verwijzing naar de traditionele architectuur in de trapgevels boven de middenrisalieten en de dakvensters. Het dienstgebouw (koetshuis, paardenstallen, personeelsverblijven) met een U-vormige plattegrond en in dezelfde stijl als het kasteel, werd opgesteld 30 m achter het kasteel en vormde daarmee een om-

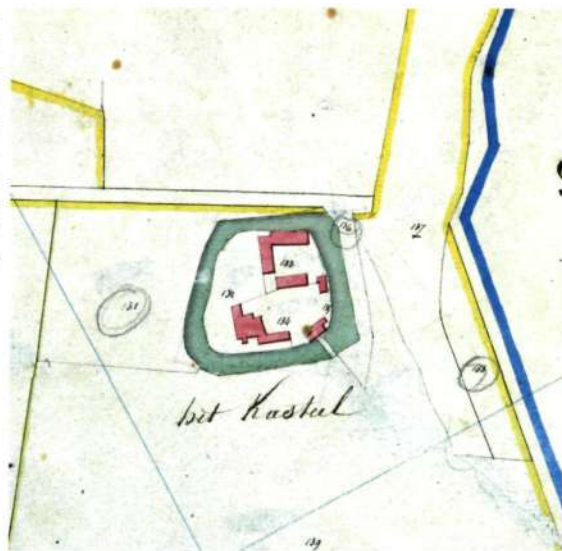

◀ Het kasteel van Waanrode op een figuratieve kaart door G.-H. De Brie, 1788 (uit: *Histoire d'une famille - les d'Arschot de Schoonhoven*, 1927)

Nieuw kasteel en landschappelijk park

Rond 1867 liet Guillaume d'Arschot de Schoonhoven het kasteel afbreken. Enkele jaren later volgden ook de zijvleugels van de hoeve en het poortgebouw. Op de weide ten zuidoosten van de kasteelmotte werd een nieuw landhuis gebouwd – voor de inspectie van het kadaster indrukwekkend genoeg om het 'kasteel' te noemen (4): een bakstenen gebouw met een bijna vierkante plattegrond – drie traveeën bij drie – en twee hoge bouwlagen onder een schilddak. Het nieuwe kasteel leunt nog sterk aan bij de sobere landhuizen uit het midden van de

► Het kasteel van Waanrode op de Primitieve kadasterkaart opgemaakt door C.F. Boonaerts in 1822 – noorden rechtsboven (archief Kadaster Brabant, Brussel)

▲ De pachthoeve bij het kasteel van Waanrode op de middeleeuwse kasteelmotte (foto O. Pauwels, 2007)

muurde ruimte, herinnering aan het traditionele neerhof. Rond 1886 ten slotte – na de verkoop van het domein aan Edouard de Néeff – werd op de motte de resterende vleugel van het pachthof afgebroken en de huidige hoeve gebouwd – drie vleugels rond een ‘messing’, eenvoudige, functionele baksteenarchitectuur, met als enige versiering het ruitjespatroon van gesinterde dakpannen in één van de naar het kasteel gekeerde dakhellingen (5).

Deze afbraak- en bouwcampagne ging gepaard met de aanleg van een landschappelijk park, dat pas in 1958 en dan nog gedeeltelijk (nog geen 70 are) als dusdanig geregistreerd zal worden (6). Het nieuwe kasteel kreeg, los van de toegang naar de oude kasteelmotte, een rechtstreekse oprijlaan, die zich vanaf de Klipgaardestraat na 70 m opsplijste in een op- en afrit en een ruime, nog bestaande lus vormde. Op

▲ Het kasteel van Waanrode op een in 1910 afgestempelde ansichtkaart (collectie Blockx-Meulemans, Lubbeek)

de oudste stafkaart (1870-1871) wordt ten zuidoosten van het nieuwe kasteel een kluwen van kronkelwegen afgebeeld, dat de noordoostelijke sector van het Begijnenbos omvat en dat na de eeuwwisseling verder naar het zuiden doordringt. Een soortgelijke poging om het Begijnenbos – ditmaal de zuidrand – in een ‘landschappelijk’ kleedje te steken, werd ongeveer tegelijkertijd ondernomen vanuit het kasteel Hogemeyer* te Kersbeek door baron de Turck de Kersbeek. De in het bos uitlopende landschappelijke aanleg bij het kasteel van Waanrode besloeg rond 1870 nagenoeg 25 hectare. De ruimte tussen het kasteel en de Klipgaardestraat bestond uit gazon, bezaaid met boomgroepjes en struikmassieven. Een hele generatie bomen – courante siersoorten als bruine beuk (*Fagus sylvatica* ‘Atropunicea’), Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*), gewone platan (*Platanus x hispanica*) en hinokischijncipres (*Chamaecyparis obtusa*) – werd rond 1870 aangeplant, maar er zijn nog restanten van een oudere generatie aanwezig, wellicht relictten van het 18de-eeuwse bos dat tot aan de slotgracht reikte: zomereiken (*Quercus robur*) en tamme kastanjes (*Castanea sativa*) met stamomtrekken van 3,5 m en meer.

►
Het kasteel van
Waanrode vanuit
het oosten
(foto O. Pauwels,
2007)

Amerikaanse tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*), gewone trompetboom (*Catalpa bignonioides*), treurwilg (*Salix alba* 'Tristis'), bruine beuk... De vijver met landschappelijk golvende oevers in het door de op- en afritten omcirkelde gazon voor het kasteel, is van recente makelij. Het kasteelpark van Waanrode verkeert in een uitstekende staat van onderhoud, met talrijke struikmassieven – vooral rododendron – en borders of bedden met bloeiende struiken en vaste planten.

Merkwaardige bomen

(opname 28 september 1999)

8. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **391**
14. reuzenzilverspar (*Abies grandis*) **234**
15. Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) **375** (50)
20. gewone moerascipres met hangende twijgen (*Taxodium distichum* 'Pendens') **326**
54. éénbladige es (*Fraxinus excelsior* 'Diversifolia') **271**
61. hinokischijncipres (*Chamaecyparis obtusa*), 17-stammig, dikste stam **244** (100)
64. tamme kastanje (*Castanea sativa*) **425**
67. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) **371**
68. zomereik (*Quercus robur*) **347**
71. zomereik (*Quercus robur*) **356**
72. moeraseik (*Quercus palustris*) **330**
74. zomereik (*Quercus robur*) **374**

NOTEN

- (1) D'ARSHOT DE SCHOONHOVEN G., *Les d'Arshot de Schoonhoven. Des origines à 1600*, Bruxelles, Librairie De Nobele, 1955. Zie ook: VERHAEGEN A., *Waanrode 1139-1795: de geschiedenis van een dorp*, Waanrode, Culturele dorpsraad, 1989, p. 101-123; en OP DE BEECK E., *Bezoek aan het kasteel te Waanrode. Brabant*, 1968 nr. 6, p. 55.
- (2) D'ARSHOT DE SCHOONHOVEN Ph., *Histoire d'une famille – Les d'Arshot de Schoonhoven 1600-1926*, Bruxelles, Dewit, 1927, p. 106-109.
- (3) Oudste kadastrale legger 212 Waanrode, art. 23 nrs. 28-38.
- (4) Kadastrale opmetingsschetsen Waanrode 1868 nr. 11 (afbraak kasteel), 1869 nr. 10 (bouw nieuw kasteel) en 1877 (afbraak poortgebouw).
- (5) Kadastrale opmetingsschetsen Waanrode 1887 nr. 14 (afbraak resterende hoevevleugel en bouw huidige hoeve); oudste kadastrale legger 212 Waanrode, art. 651 nrs. 29, 69 en 70.
- (6) Oude kadastrale legger 212A Waanrode, art. 1292 nrs. 30 en 48.
- (7) Kadastrale opmetingsschetsen Waanrode 1922 nr. 3, 1928 nr. 24 en 1933 nr. 13; oude kadastrale legger 212A Waanrode art. 1010 nr. 35 en oude kadastrale legger 212A Waanrode art. 1010 nrs. 74 en 79.
- (8) Onder meer bij het kasteel van Steenpoel te Dilbeek (Itterbeek), het kasteel van Kleerbeek te Tiel-Winge (Houwaart) of dat van Saffelberg te Gooik; zie *Inventaris Historische Tuinen en Parken van Vlaanderen*, M&L Cahiers nrs. 6 en 10.
- (9) Min of meer in de stijl van de gebroeders Denis en Eugène Bühler, Franse landschapsarchitecten van de Second Empire, cf. JELLI-COE G. e.a., *The Oxford companion to gardens*. Oxford, New-York, Oxford University Press, 1986, p. 79-80.

Roger Deneef
& Jo Wijnant

KORTENAKEN (WAANRODE): HOEVE VAN DER VELPEN

OUDE DIESTSESTRAAT 1, 3473 WAANRODE
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De hoeve Van der Velpen met een monumentaal taxusprieel in het centrum van Waanrode (foto O. Pauwels, 2007)

Tuin van 25 are met merkwaardige snoei-vormen, onder meer een taxusprieel uit omstreeks 1880, voor de woonvleugel van een gesloten hoeve in het dorpscentrum.

Het hoevetje van de weduwe van Jan Van Bets in het dorpscentrum van Waanrode werd in 1843 afgebroken en als een gesloten hoeve heropgebouwd (1). Rond 1878, onder het eigenaarschap van Guillaume Vandervelpen, later pastoor te Opwijk (2), kreeg de hoeve min of meer haar huidige uitzicht: een lage woonvleugel met tot mezzanine omgebouwde zolder, maar de twee rechtse traveeën vormden een volwaardige verdieping, vermoedelijk het resultaat van een verbouwing tijdens het interbellum. De bijna driehoekige tuin die zich uitstrekt voor de woonvleugel, circa 25 are, bestaat uit gazon met enkele rozenperken en snoeivormen van taxus

(*Taxus baccata*), hulst (*Ilex aquifolium*) en westerse levensboom (*Thuja occidentalis*), die ten opzichte van het gebouw min of meer symmetrisch staan opgesteld. Opmerkelijk is het circa 4 m hoge taxusprieel aan de westzijde van de tuin, een 'lommerhuisje' met een rechthoekig grondplan en een naar de tuin gekeerde opening, dat wellicht omstreeks 1880 werd aangeplant.

NOTEN

- (1) Oudste kadastrale legger 212 Waanorde, art. 174 nrs. 1-3, 35 en 41.
- (2) Guillaume E.A. Van der Velpen (1853-1936), pastoor te Opwijk van 1900 tot 1920, cf. LINDEMANS J., *Geschiedenis van Opwijk*, Opwijk, Davidsfonds, 1983 (oorspronkelijke uitgave 1937), p. 190. Oudste kadastrale legger 212 Waanorde, art. 631 nr. 3; kadastrale opmetingsschetsen Waanrode 1878 nr. 3 en 1880 nr. 1.

Roger Deneef
& Jo Wijnant

LANDEN (ATTENHOVEN): HUIS ROBYNS

DORPSSTRAAT 3, 3404 ATTENHOVEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

►
Oude snoeivormen
voor het huis
van Robyns
te Attenhoven
(foto R. Deneef,
2006)

Relicten (bruine beuken, buxussen, kornoeljehaag) van een tuin van 15,5 are achter een in 1869 gebouwd huis in de dorpskern, geïntegreerd in een recente, geslaagde heraanleg.

Het huis dat boekhouder Edmond Robyns in 1869 aan de Dorpsstraat liet bouwen (1), verschilt in weinig van de andere bescheiden dorpshuizen: een dubbelhuis van twee bouwlagen en drie traveeën onder een zadeldak en tussen twee blinde puntgevels. Het baksteenmetselwerk wordt slechts opgefleurd door de arduinen omlijstingen van de voor- en achterdeuren, de muurankers ('1869'), de

keperboogfries onder de dakgoten en de uilengaten in de zijgevels. Het interieur getuigt van een vergelijkbare soberheid. Het huis staat op nauwelijks 3 m van de straat en circa 1,5 m hoger dan het straatniveau; het niveauverschil met het maaiveld rond het huis wordt opgevangen door een bakstenen keermuur. Robyns liet achter en los van het huis een bescheiden dienstgebouwtje optrekken, dat samen met het lage huisje rechts van de nieuwbouw een soort van neerhof vormde, waarin ook de moestuin zijn plaats kreeg. Het door Robyns opgetrokken huis kende slechts oppervlakkige verbouwingen: rond 1880 werd tegen de linker zijgevel nog een lagere travee gebouwd, die twintig jaar later werd vergroot en waartegen langs de achterzijde een

De tuin achter het huis van Robyns en de in 2005 afgestorven bruine beuk, heraangelegd in 2001 (foto R. Deneef, 2006)

kleine veranda werd opgetrokken (2). Niets bijzonders, maar de kunstig gesnoeide buxussen en taxussen in de achteruitbouwstrook, een oude *Euyonymus fortunei* 'Variegatus' tegen de voorgevel en de hoge kruinen van bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') achter het huis maar zichtbaar vanaf de straat, wekken de nieuwsgierigheid.

Het contrast tussen het huis en de achterliggende tuin – amper 60 m lang en nog geen 30 m breed, oorspronkelijk 15,5 are – is groot. Hoe deze tuin er oorspronkelijk heeft uitgezien valt niet meer te achterhalen. In 2000, toen het huis na het overlijden van de laatste afstammeling van Edmond Robyns door de huidige eigenaars werd aangekocht en grondig gerestaureerd, werd de verwilderde tuin grondig opgekuist en heraangelegd. Alle oude bomen en struiken bleven gelukkig bewaard en kregen een plaats in het ontwerp van tuinarchitecte An Baron uit Landen, zodat men zich nog een idee kan vormen van de oorspronkelijke toestand. De moestuin lag verborgen achter het dienstgebouwtje en een haag van meidoorn (*Crataegus monogyna*) en gele kornoelje (*Cornus mas*), een type van haag dat veelvuldig in het zuiden van Limburgs Haspengouw voorkomt, maar hier gaat het om een kunstzinnige variëteit met in bol gesnoeide kornoeljes. Opvallend zijn de oude buxussen (*Buxus sempervirens*) en taxussen (*Taxus baccata*), door de huidige eigenaars (opnieuw?) als haag of bol gesnoeid. De

twee kegelvormige witte sparren (*Picea glauca* 'Conica') in het midden van de tuin behoren tot de dikste en wellicht ook oudste van België (3). Twee bruine beuken beheersten tot voor kort het achterste gedeelte van de tuin. De dikste is als gevolg van een aantasting door reuzenzwam in 2005 afgestorven.

Merkwaardige bomen

(opname 14 augustus 2006)

4. kegelvormige witte spar (*Picea glauca* 'Conica') **82** (30)
5. kegelvormige witte spar (*Picea glauca* 'Conica') **91** (10)

NOTEN

- (1) Kadastrale opmetingsschets Attenhoven 1870 nr. 1. Oudste kadastrale legger 212 Attenhoven, art. 699 nrs. 45-46 en art. 1295; oude kadastrale legger 212A, art. 1815 nrs. 1-4.
- (2) Kadastrale opmetingsschetsen Attenhoven 1880 nr. 1 en 1901 nr. 1.
- (3) De dikste geregistreerde staat in het landgoed Kapelleberg te Herent (Winksele) volgens BAUDOUIN J.C. e.a., *Bomen in België. Dendrologische inventaris 1987-1992*, Stichting Spoelberch Artois i.s.m. de Belgische Dendrologische Vereniging, 1992, p. 370. Deze cultivar werd pas in 1904 in Canada ontdekt, cf. KRÜSSMANN G., *Handbuch der Nadelgehölze*, Berlin/Hamburg, Paul Parey, 1972, p. 207.

Roger Deneef
& Jo Wijnant

LANDEN (EZEMAAL): HOEVE PERSOONS

GROTE STEENWEG 44, 3400 LANDEN-EZEMAAL
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De rond 1906 verbouwde residentiele vleugel van de Hoeve Persoons vóór de Eerste Wereldoorlog (collectie José Huypens, Dormaal)

Landschappelijk herenboerenpark, aangelegd rond 1907, circa 1 hectare, naast een gesloten hoeve waarvan een vleugel tot herenwoning werd verbouwd; gedeeltelijk verwilderd.

De hoeve Persoons is één van de talrijke herenboerderijen uit Haspengouw, waarnaast aan het einde van de 19de eeuw een landschappelijk parkje werd aangelegd – een typisch ‘herenboerenparkje’ – als complement bij een tot herenwoning opgesmukte hoevevleugel. Op de Ferrariskaart (1771-1775) komt het gebouw nog niet voor; op de Primitieve kadasterkaart in 1816 opgesteld door Aretz, wordt een robuuste gesloten hoeve afgebeeld, die in 1828 door brand werd geteisterd en het volgende jaar heropgebouwd (1). Volgens het Primitief kadaster behoorde de hoeve in 1831 toe aan Karel Persoons (2), telg uit een familie die al sinds het einde van de

16de eeuw een prominente plaats innam in het dorpsleven. De hoeve (perceel nr. 288) lag aan de straat naar Neerheyllissem en werd omringd door een moestuin van 43 are (nr. 286), een boomgaard van bijna 2 hectare (nr. 285) en twee losstaande gebouwtjes: een bakhuisje (nr. 287) en, aan de andere zijde van de boomgaard, een ‘brouwerij’ (nr. 284), die in 1888 uit de kadastrale legger verdwijnt.

Een eerste ingrijpende verbouwing wordt geregistreerd in 1895, onder het eigenaarschap van de weduwe van Leo Persoons (3). Deze verbouwing, waarbij vooral de oostelijke vleugel werd aangepakt, is bepalend voor het uitzicht van de binnenplaats, die typische kenmerken heeft van de rustieke, bijna historiserende bouw van de late 19de eeuw: blote baksteen met lijsten en banden van gesinterde baksteen, naar verhouding smalle deuren en ramen, gefiguurzaagde windborden en kroon-

lijsten. In de andere vleugels schemert het laatclassicismisme van de oorspronkelijke architectuur nog door. Een tweede verbouwing wordt uitgevoerd rond 1907, op een ogenblik dat ook het regionale wegnennet grondig onder handen wordt genomen; de omgevende straten worden rechtgetrokken en verbreed, de oude weg naar Neerheylissem wordt geherkalibreerd, op 12 m breedte gebracht, van plotse zwenkingen ontdaan, aangepast aan het toenemende snelverkeer... De weg die oorspronkelijk langs de hoeve liep, werd 20 m verder gelegd (4).

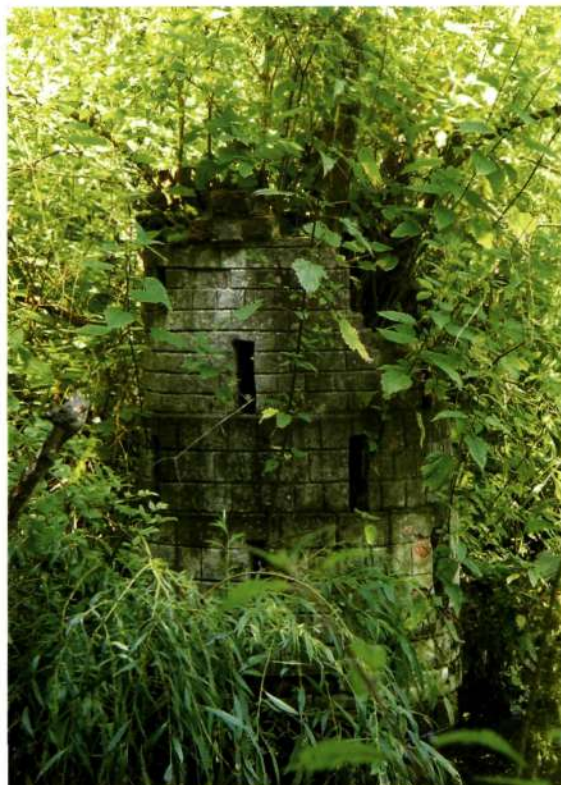
In 1907 werd tegen de buitengevel van de noordelijke vleugel een veranda gebouwd en de gevel zelf kreeg een grondige facelift met onder meer drie dakvensters, waarvan één uitgewerkt tot een echte puntgevel. De vensteromlijstingen, in het bijzonder de haakse druiplijsten, en het globale uitzicht herinneren vaag aan de Engelse landhuizen in neo-Tudorstijl van rond de eeuwwisseling. Op grond van de stamomtrekken van de meeste bomen mag worden aangenomen dat het parkje, dat zich over ongeveer één hectare (de vroegere moestuin en het noordelijk gedeelte van de boomgaard) uitstrekt ten noorden van de hoeve, in het zicht van de opgedirkte vleugel, toen werd aangelegd. Op de opeenvolgende stafkaarten en in de kadastrale bescheiden is daar echter niets van te merken. In 1921 erfde Jules Vangoidsenhoven de hoeve (5).

De aanleg omvatte een vijvertje met treurwilgen (*Salix alba* 'Tristis') en een eilandje met een eendenkooi in de vorm van een 'torenruïne', gecementeerd, met nepvoegen en schietgaten. Tegen de steenweg aan ligt een heuveltje met een prieeltje van zes zomerlinden (*Tilia platyphyllos*). De laagvertakte bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met 414 cm stamomtrek, verbazend voor een boom van amper een eeuw oud, is mogelijk een bundelboom (meer dan één exemplaar in hetzelfde plantgat). Behalve het gazon voor het huis en de eerste gordel van beplantingen, is het grootste deel verwilderd, maar de aanwezigheid van sierbomen en -struiken getuigt van de oorspronkelijke omvang van de aanleg: bruine beuken, Italiaanse populier (*Populus nigra* 'Italica'), hemelboom (*Ailanthus altissima*), treures (*Fraxinus excelsior* 'Pendula'), vederesdoorn (*Acer negundo*), Noorse esdoorn met bruinrood blad (*Acer platanoides* 'Schwedleri'), bontbladige cultivar van gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), Pontische rododendron (*Rhododendron ponticum*), sorbaria (*Sorbaria sorbifolia*), bruine hazelaar (*Corylus maxima* 'Purpurea'), boerenjasmijn (*Philadelphus coronarius*)...

Ook de kruidlaag van het verwilderde gedeelte bevat sporen van sieraanplantingen, onder meer Italiaanse aronskelk (*Arum italicum* Mill. subsp. *italicum*), wilde hyacint (*Hyacinthoides non scripta*), kleine maagdenpalm (*Vinca minor*) en gele dovenetel met witgekleurde bladeren (*Lamium galeobdolon* 'Variegatum').

▲
De hoeve van
Persoons (perceel
288) op de
Primitieve kadaster-
kaart opgemaakt
door Arets in 1816
— noorden rechts-
boven
(archief Kadaster
Brabant, Brussel)

◀
Verborgen tussen
het struikgewas:
een eendenhok in
de vorm van een
pittoreske 'toren-
ruïne'
(foto R. Deneef,
2002)

▲ In 1907 werd tegen de buitengevel van de noordelijke vleugel een veranda gebouwd en de gevel zelf kreeg een grondige facelift (foto R. Deneef, 2002)

▲ De laagvertakte bruine beuk met 414 cm stam-omtrek, verbazend voor een boom van amper een eeuw oud, is mogelijk een bundelboom (foto R. Deneef, 2002)

NOTEN

- (1) WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain – canton de Tirlemont, communes rurales* (I), Bruxelles, Culture et Civilisation (facsimile van editie 1875), 1963, p. 70-76.
- (2) Oudste kadastrale legger 212 Ezemaal, art. 117.
- (3) Oudste kadastrale legger 212 Ezemaal, art. 590 nr. 20.
- (4) Kadastrale opmetingsschetsen Ezemaal 1908 nr. 1 en 1909 nr. 3.
- (5) Oudste kadastrale legger 212 Ezemaal, art. 602.

*Roger Deneef
& Jo Wijnant*

LANDEN (LANDEN): RUFFERDINGE

MOLENBERGSTRAAT 2, 3400 LANDEN

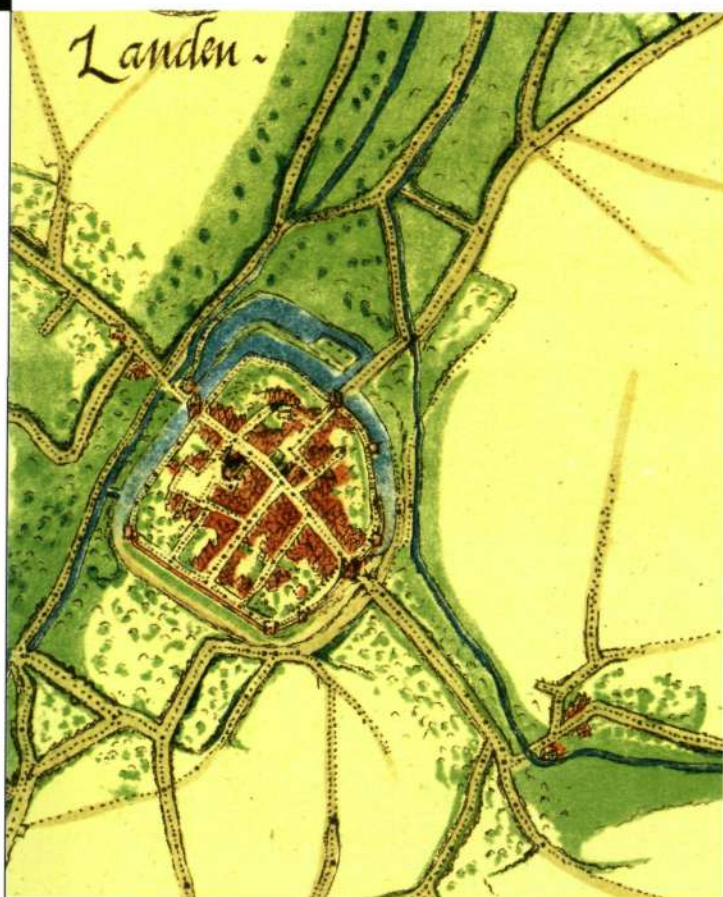
► 'Façadisme' anno 1875: de villa van molenaar-brouwer Charles Vandeweyer bij de watermolen van Rufferdinge (foto R. Deneef, 2005)

Relicten van oude beplanting als decor voor de versierde voorgevel van een in 1875 gebouwde villa bij een watermolen-brouwerijcomplex.

De graanwatermolen van Rufferdinge, voor het eerst vermeld omstreeks 1200 (1), wordt extra muros afgebeeld in de marge van het stadsplan van Jacob van Deventer uit het 3de kwart van de 16de eeuw, vermoedelijk rond 1560 (2). In 1875 bouwde molenaar-brouwer Charles Vandeweyer op een perceel naast de molen een villa (3) in een streekeigen eclecticisme (vergelijk bijvoorbeeld met de Villa Arnauts* te Zoutleeuw), waar het rond 1850 populaire model voor landhuizen nog sterk in doorschemert: symmetrie, drie traveeën met de voordeur in het midden, twee bouwlagen onder een schilddak. De versiering – witte speklagen en een door een boogfronton bekroond middenrisa-

liet – bleef beperkt tot de straatgevel. Vandeweyer, die stagiair-molenaar was geweest op Janshoven* te Walsbets, wilde hiermee zijn status als aankomend industrieel en stadsnotabele kracht bijzetten (4). De oude molen werd grotendeels afgebroken en heropgebouwd en naast de nieuwe molen verscheen een brouwerij, die in 1891 substantieel werd vergroot en tot 1926 actief bleef. Charles Vandeweyer was toen al vijftien jaar dood en Rufferdinge was onverdeeld eigendom van zijn kinderen, waaronder Arthur, ingenieur bij de Belgische Spoorwegen en 'distilleur' op het kasteel van Neerwinden*. De watermolen stopte pas in 1966 met malen. In 1973 kocht de provincie Brabant het domein aan. Het molengebouw werd grondig gerestaureerd en in 1985 als provinciaal 'trefcentrum' ingehuldigd. In de villa kwamen een toeristische informatiebalie en vergaderzalen. Het molencomplex werd in 2003 aan de stad Landen verkocht, de villa het jaar daarop aan de Regie der Gebouwen, die er het vredege-recht van Landen installeerde.

▲ De stad Landen en, rechts onderaan, de watermolen van Rufferdinge op een plattegrond van Jacob van Deventer, derde kwart van de 16de eeuw

In de kadastrale bescheiden werd nooit van een lusttuin gesproken. Het perceel tussen de Molenbeek en de straat, circa 10 are groot, was gewoon 'hof', moestuin. De villa zelf stond op een perceel van een halve hectare, die in de legger als boomgaard werd omschreven en op de kadasterkaarten ook als dusdanig werd ingetekend. Uit het voorko-

men van oude sierbomen zoals een bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), een recentelijk gerooide zilveresdoorn (*Acer saccharinum*) en – op de bermen van de beek voor de watermolen – diverse witte paardenkastanjes (*Aesculus hippocastanum*), kan echter worden opgemaakt dat er in de onmiddellijke omgeving van de villa een sierbeplanting aanwezig was. Deze beplanting diende wellicht als omkadering van de versierde voorgevel. Na de overname door de provincie werd ook de achterliggende boomgaard aangepakt: glooiende gazons met boom- en struikmassieven, vaste plantenbedden, met betonstenen afgeboorde dolomietpaden, verlichtingspalen met hangende halve bollen van melkglas, zelfs kalmoes (*Acorus calamus*) en pontederia (*Pontederia cordata*) in het opgestuwde gedeelte van de beek... Niets werd aan het toeval overgelaten.

NOTEN

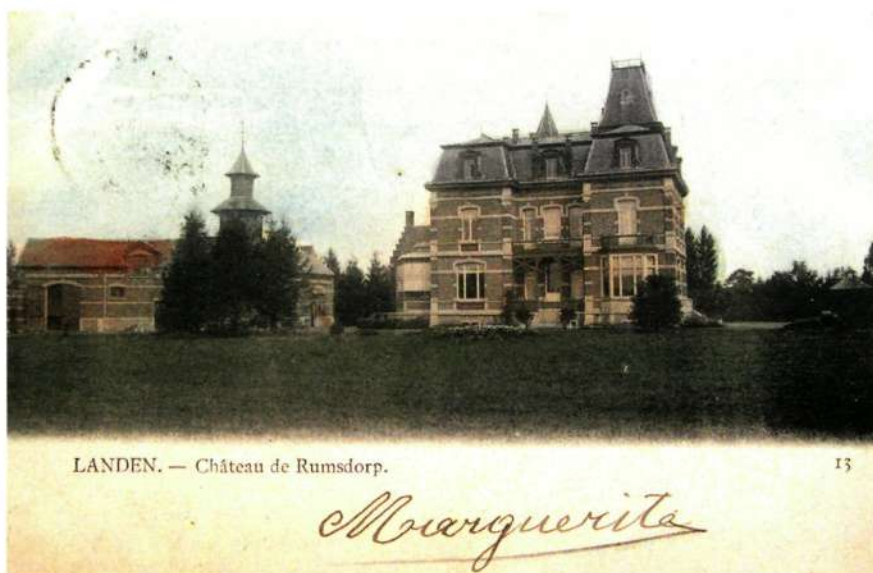
- (1) Volgens DELMEIRE R., Molens van Groot-Landen. *Ons Landens Erfdeel* 8(24), 1985, p. 17-26. Zie ook KEMPENEERS P., *Toponymie van Landen* (Onomastica Neerlandica, monografie XVII), Leuven, K.U.L., Instituut voor Naamkunde, 2000, p. 204-206.
- (2) Gereproduceerd in: RUELENS Ch.-L., *Atlas topographique des villes des Pays-Bas au XVIe siècle par Jacques de Deventer*, Bruxelles, Institut national de géographie, 1884.
- (3) Kadastrale opmetingsschets Landen 1876 nr. 7; oude kadastrale legger Landen, art. 440 nrs. 9-13 en 17-24, 31-35, 44 en 75-77.
- (4) Voor meer details zie: VANDENBOSCH A., Een eeuw geschiedenis van het domein van Rufferdinge, in: DELMEIRE R., *op. cit.*, p. 29-31.

*Roger Deneef, Jo Wijnant
& Alphonse Cartuyvels*

LANDEN (LANDEN): KASTEEL HOOLEYCK

RUMSDORPSTRAAT 60, 3400 LANDEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het kasteel
Hooleyck, hier kas-
teel van Rumsdorp
genoemd, op een
in 1905 verstuurde
ansichtkaart
(collectie José
Huypens, Dormaal-
Zoutleeuw)

Domein van circa 2,5 hectare met landschappelijk park rond een in 1884-1888 gebouwd, eclectisch kasteel; ommuurde moestuin met serres en entreepaviljoen; enkele zeldzame oude bomen en recente aanplanting van zeldzame soorten.

Het 'Kasteel Hooleyck' – vervorming van 'Oleit', de naam van de beemden langs de nabijgelegen Molenbeek (1) – werd gebouwd in 1884-1888 door vrederechter Fernand Isidore Kempeneers op het Rumsdorpveld, halfweg tussen Landen en Rumsdorp. In 1912 werd het landgoed eigendom van zijn schoonzoon Philippe Cartuyvels (3), grootvader van de huidige eigenaar en bewoner. Hooleyck is een typisch voorbeeld van de talrijke eclectische kastelen en kasteeltjes die in de late 19de eeuw verzezen (3) – een ruim landhuis van twee bouwlagen en een leien mansardedak, baksteenbouw maar met

een breukstenen plint, witstenen banden en negblokken. Het heeft een complex grondplan en volume met talrijke in- en uitspringende bouwonderdelen (erker, glazen veranda, terrassen en balkons) en is uitbundig versierd (hoekpilasters, kroonlijsten, oeils-de-boeuf, dakkapellen met driehoekige en boogfrontons, kroonlijsten op modillons, vorstkammen en torenspitsen met windvaantjes van siersmeedwerk). Het kasteelkarakter wordt onderstreept door twee torens. Een glazen uitbouw aan de noordzijde herbergt een wintertuin met een pittoreske rotspartij (4). Het bijgebouw met het koetshuis, de paardenstallen en de vertrekken voor het personeel, op nauwelijks 10 m van het kasteel, trekt vooral de aandacht door zijn octogonaal hoektorentje, waarvan de specifieke dakvorm teruggaat op het pittoreske, exotische parkmeubilair dat sinds 1757 (5) in allerlei modelboeken en publicaties werd aangeprezen en onder meer tot de bouw van talrijke 'pagodes' leidde. De initialen K en S, onder meer op de windvanen, staan voor de familiena-

► Het kasteel
Hooleyck aan de
noordrand van
Landen in 1932
(ICM 1937)

men van de bouwheer en zijn echtgenote (Zélie Stevens).

Aansluitend bij het koetshuis ligt de ommuurde moestuin, 12 are 13 centiare groot, met halve serres over de hele lengte van de op het zuidoosten georiënteerde muur. De toegang tot de serres gebeurt via een centraal achthoekig paviljoen met een mansardedak en met ongeveer dezelfde stijlkenmerken als het kasteel. De moestuin werd besproeid vanuit een centraal gelegen waterreservoir, een rond stenen bekken, omgeven door een metalen hek. Dit alles is nog grotendeels intact en wordt in een gereduceerde vorm (gras in plaats van groenten) ge-

▼ Het kasteel
Hooleyck en het
koetshuis vanuit het
westen
(foto O. Pauwels,
2007)

bruikt. In de serres worden nog steeds vijgen en druiven gekweekt. Tegen de Rumsdorpstraat aan, ten noordwesten van het kasteel, bevindt zich de ijskelder: een omgekeerd bakstenen 'ei' van circa 5 m diameter, toegankelijk via een recht, gewelfd sas met twee sluizen.

Met het oog op de aanleg van de 'lusttuin' voegde Kempeneers twee akkerpercelen (nrs. 655b en 705a) samen tot een geheel van 2 hectare 28 are. Op de stafkaarten van 1904 en 1932 wordt de structuur ervan duidelijk afgebeeld. De oprijlaan vertrekt aan de hoek van de Rumsdorpstraat met de Oscar Huysecomstraat, loopt in een weidse bocht op het kasteel toe en kruist daarbij de rondweg, die een groot ovaal beschrijft en min of meer de grens vormt tussen de centrale open ruimte en de dicht beplante randzone van het park. Alleen aan de oostzijde is deze gordel onderbroken en wordt een uitzicht gegund op het omgevende landschap. Van een vijver kon geen sprake zijn, want het Rumsdorpveld bestond uit droge leemakkers. Buiten de heuvel in de noordwesthoek, waaronder de ijskelder schuilgaat, is er nog ander architecturaal reliëf aanwezig: een heuveltje vlakbij de ingang links van de oprijlaan, een tweede aan de oostrand en een derde in het midden van het park. Het eerste heuveltje is beplant met bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), het tweede met moerascipressen (*Taxodium distichum*), die vermoedelijk

De ommuurde moestuin en de serres van het kasteel Hooleyck (foto O. Pauwels, 2007)

niet tot de oorspronkelijke beplanting behoren. Op het derde heuveltje staat een monumentale hangende zilverlinde (*Tilia petiolaris*). Tot de oorspronkelijke beplanting horen ook de mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) bij de ingang van het domein en de zilveresdoorn (*Acer saccharinum*) op de ijskelder, en misschien ook een rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus x carnea*), een goudiep (*Ulmus carpinifolia* 'Wredei'), een groep van in een boog opgestelde platanen (*Platanus x hispanica*), een Noorse esdoorn met bruinrood blad (*Acer platanoides* 'Schwedleri'), een ginkgo (*Ginkgo biloba*), een groene es (*Fraxinus pennsylvanica*) en twee curiosas: een paardenkastanje-hybride (*Aesculus x mutabilis*) en een massief Japanse taxus (*Taxus cuspidata*). De recente aanplantingen, grotendeels op aanwijzing van tuinarchitect Antoine le Hardy de Beaulieu, zijn bijzonder interessant, onder meer ruigschorschickory (*Carya ovata*), Japanse haagbeuk (*Carpinus japonica*), tupeloboom (*Nyssa sylvatica*) en verschillende zeldzame soorten eiken (*Quercus trojana*, *Q. texana*, *Q. dentata*, *Q. phellos* 'Latifolia', *Q. x ludoviciana*), doodsbeenderenboom (*Gymnocladus dioica*), koelreuteria (*Koelreuteria paniculata*) en diverse soorten esdoorns (*Acer cissifolium*, *A. davidii*, *A. sieboldianum*, *A. triflorum*). Een gedeelte van de ruimte ten westen van het kasteel werd recentelijk heraangelegd naar ontwerp van Eric le Hardy de Beaulieu.

Merkwaardige bomen

(opname 4 augustus 2000)

1. mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) **505**
6. paardenkastanje, zeldzame hybride (*Aesculus x mutabilis*) **240**
7. hangende zilverlinde (*Tilia petiolaris*) **387**
8. groene es (*Fraxinus pennsylvanica*) **182**
10. goudiep (*Ulmus carpinifolia* 'Wredei') **221** – gestorven in 2004
37. ginkgo (*Ginkgo biloba*) **248**
38. zilveresdoorn (*Acer saccharinum*) **545** (30)
40. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **403**

NOTEN

- (1) KEMPENEERS P, *Toponymie van Landen* (Onmoestica Neerlandica, monografie XVII), Leuven, K.U.L., Instituut voor Naamkunde, 2000, p. 219. Zie ook: ANON., Het Kasteel 'Hooleyck' te Landen. *Ons Landens Erfdeel* 3(8), 1980, p. 19-21.
- (2) Kadastrale opmetingsschets Landen 1888 nr. 2; oudste kadastrale legger 212 Landen art. 1840 nrs. 2, 4, 11-13.
- (3) Naar ontwerp van een architect uit Borgworm, volgens KEMPENEERS P, *op. cit.*, p. 221.
- (4) Beschrijving van het interieur in DELMEIRE R., Kasteel Hooleyck, p. 18-24 in *Open Monumentendag Vlaanderen, Landen, Wonen, Geschied- en Heemkundige Kring van Landen v.z.w.*, 2007.
- (5) De publicatie in 1757 van *Designs of Chinese buildings* door William Chambers.

Roger Deneef, Jo Wijnant
& André Cresens

LANDEN (NEERWINDEN): KASTEEL VAN NEERWINDEN

KRUISKENSSTRAAT 6, 3400 NEERWINDEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het monumentale toegangshek en de residentiële vleugel van het kasteel-distilleerderijcomplex van Neerwinden (foto R. Deneef, 2004)

Landschappelijk herenboerenpark, aangelegd vanaf circa 1880, ooit 5 hectare, achter een tot distilleerderij en herenwoning verbouwd gesloten hoevecomplex, bezaaid met beplantingsheuveltjes, 'fabriekjes' en een spectaculaire, naar de spoorweg Tienen-Luik gekeerde folly van kwartsiet: een ronde belvédèretoren op een artificiële rots (met spelonken) naast een 'romaanse burcht'; diverse zeldzame boomsoorten.

Distilleerderij en kasteel

Het 'kasteel' van Neerwinden kan beschouwd worden als een bijzonder fraaie versie van een 'heren-

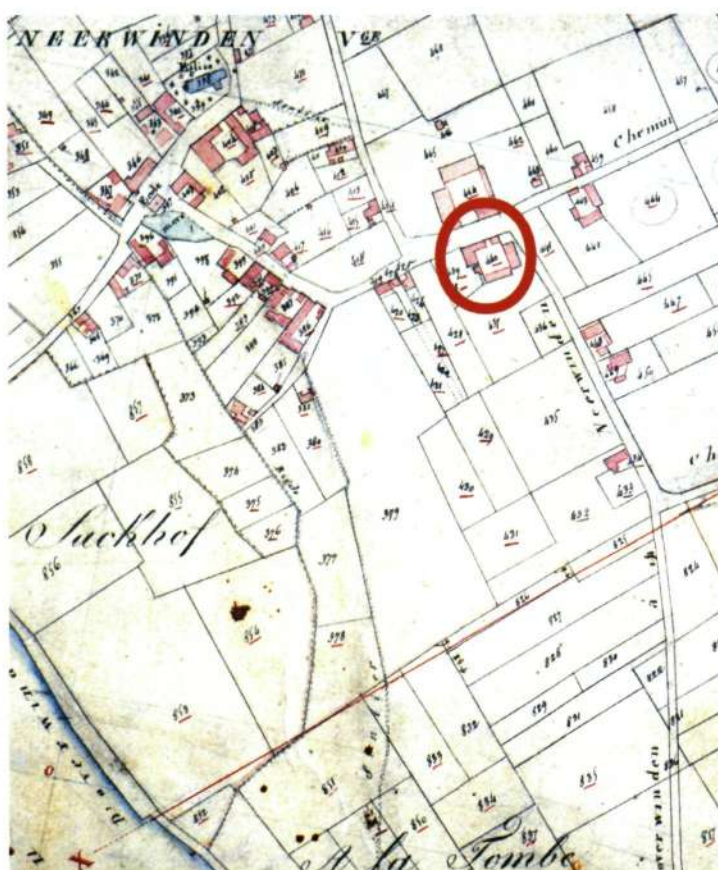
boerenpark', aangelegd langs de weg naar Overwinden, naast of achter één van de gesloten hoeven aan de oostrand van de dorpskern. Deze hoeve, rond 1830 eigendom van landbouwer Charles Falla (1), onderging in de loop van de 19de eeuw diverse ingrijpende verbouwingen (2). Het huidige complex is vooral het resultaat van een in 1895 geregistreerde heropbouw, waardoor het door een brand verwoeste hoevecomplex herrees als distilleerderij met een residentiële vleugel voor de eigenaar, burgemeester Jean-Victor Falla, die twee jaar later werd opgevolgd door zijn petekind, Arthur Vandeweyer, ingenieur bij de Belgische spoorwegen (3). Het industriële gedeelte, toegankelijk vanaf de Keibergstraat via een poortgebouw met een hoog schilddak, is vooral uit het zuiden gezien van een imponerende monumentaliteit: een baksteenbouw met accenten van bleke natuursteen, het hoofdvolume

met twee hoge bouwlagen onder schilddak, hoge vierkante schoorstenen, een met lisenen en tandlijst omlijnd middenrisaliet met puntgevel en blindboog. Samen met enkele lagere gebouwen en de achterzijde van het 'kasteel' omsluit het een ruime binnenplaats.

De westelijke, residentiële vleugel van het complex vormt het zogenaamde kasteel, een opeenvolging van volumes eindigend in een toren met een afgeknot tentdak – een belvédère omringd met een balustrade van smeedwerk. Het 'kasteel' kijkt uit over een voortuin, het perceel 436a (58 are groot), 'lusttuin' vanaf 1885. Deze voortuin is toegankelijk via een monumentaal toegangshek, momenteel witgeschilderd, tussen geblokte natuurstenen pijlers; in het siersmeedwerk van de hekbekroning is de 'F' van Falla verwerkt. De gevels langs de Kruisensstraat en de naar de siertuin gekeerde zijde werden gecementeerd. De term 'distillerie' duikt pas op in 1890, maar waarschijnlijk werd er toen al twintig jaar gedistilleerd, want in 1873 stelde de inspectie van het kadaster de aanwezigheid van een stoommachine vast.

Het park, de burcht, de ijskelder en de spoorweg

De aanleg van het landschappelijk park tussen het kasteelcomplex en de spoorweg Tienen-Luik (4) werd vermoedelijk aangevat rond 1880. Op de stafkaart van 1871 bestaat deze zone nog uit landbouwgrond, maar op deze van 1885 wordt een padenstramien van lussen en ovalen afgebeeld. In 1885 werden diverse landbouwpercelen aangekocht en samengevoegd tot een perceel 'lusttuin' van meer dan 2,50 hectare, enkele jaren later uitgebreid tot 3 hectare 21 are (5). Het gebruik van de term 'jardin d'agrément' wijst op de intensiteit van de aanleg; voor meer 'natuurlijke' parklandschappen werd meestal de term 'terre d'agrément' gereserveerd. Het gros van dit landschappelijk park (perceel 829b), een bijna driehoekig blok, lag tegen de spoorlijn aan en was via een 50 m brede en 150 m lange strook verbonden met de voortuin bij het kasteel. De uiteindelijke vormgeving van het park houdt hier dus duidelijk verband met de eigendomstoestand; Falla noch Vandeweyer slaagden erin om de boerderij langs de Keibergstraat en de bijbehorende grond (de Primitieve percelen 432, 433, 434 en 435, ongeveer één hectare) aan te kopen en kasteel en park tot één geheel te versmelten. Twee zacht slingerende paden liepen door de smalle verbindingstrook, die aan beide kanten van de omgeving werd afgeschermd door hoogstammige

beplanting. Wat overblijft van dit randplantsoen – een echte houtwal met beuk (*Fagus sylvatica*), ginkgo (*Ginkgo biloba*), gele paardenkastanje (*Aesculus flava*) en zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata') – getuigt van een gesofisticeerde smaak en belangstelling voor bomen.

De grote 'driehoek' werd ontsloten door een ovale rondweg, die nagenoeg geen sporen heeft nagelaten. Van de landschappelijke vijver is nog slechts een aangeslijkte poel in het beboste zuidoostelijk gedeelte overgebleven. De rondweg loopt via een

▲ De dorpskern van Neerwinden en, door ons rood omcirkeld, de hoeve van Charles Falla (perceel 440) op de Primitieve kadasterkaart opgemaakt in 1828 (archief Kadaster Brabant, Brussel)

◀ De distilleerderij bij het kasteel van Neerwinden, opgebouwd na de brand van 1893 (foto R. Deneef, 2004)

▲ Centraal in beeld: het kasteel van Neerwinden, in 1871 (DLG, 1877) zonder, in 1885 (ICM, 1895) mét landschappelijk park

grote boogbrug van ruwe, onregelmatige kwartsiet-blokken en cement over een versmalling in de vijver. In de zuidwestpunt, naast de spoorweg, werd een 5 m hoge heuvel aangelegd, bekroond met een rustieke, achthoekige gloriëtte (nu in verval). In de zuidoostelijke punt, eveneens naast de spoorweg, werd een tweede, 10 m hoge heuvel opgeworpen. De uit kwartsietkeien opgetrokken 'burcht' bovenop deze heuvel is slechts zichtbaar vanaf de spoorlijn en ontsnapte aan de aandacht van Wim Meulenkamp (6), maar behoort ongetwijfeld tot de meest spectaculaire 'follies' van België. Op een kunstmatige rots met spelonken en gangen staat een ronde, 6 m hoge toren van twee bouwlagen met rond- en steekboogvensters, bekroond met een overkragende rollaag. Waarschijnlijk was dit ooit een belvédèretoren, maar de bovenverdieping is niet (meer) toegankelijk. Aan de voet van deze heuvel strekt zich een tweede bouwsel van kwartsiet uit, dat zonder twijfel bedoeld was voor 'uitwendig gebruik', om vanaf de spoorweg gezien te worden:

▼ Rustiek schuurtje in de voortuin bij het kasteel van Neerwinden (foto R. Deneef, 2004)

▲ Het kasteel van Neerwinden bij de aanvang van de 20ste eeuw: de uitbundige meubilering van de voortuin (vijver, grot, rots-partijen, rustieke 'fabriekjes' – doet denken aan de vroege 'jardins à l'anglaise' (collectie José Huypens, Dormaal-Zoutleeuw)

een vierkant torentje aan het uiteinde van een 4 m hoge, naar de toren oplopende muur met vier blindbogen. De muur fungeert als keermuur voor het heuveltje dat een ijskelder herbergt. Vanuit het park is deze muur onzichtbaar, maar de voorbijflitsende treinreiziger vangt een glimp op van iets wat op een romaanse kasteelruïne zou kunnen lijken... (7)

Bij het uitstippelen van tracés en haltes en het ontwerpen van bruggen, tunnelingangen, viaducten en andere kunstwerken, werd in de beginjaren van de spoorwegen grote aandacht geschonken aan het landschap; toeristische en educatieve motieven speelden een belangrijke rol (8). Pittoreske of historisch geladen sites, zoals de ruïnes van Villers-la-Ville of de slagvelden uit de vaderlandse geschiedenis, kregen een prominente plaats in publiciteit, uurregelingen en spoorweggidsen. De treinreiziger kreeg ter hoogte van Neerwinden niet alleen een Gallo-Romeinse tumulus in het vizier, maar ook de plek van twee historische veldslagen: op 29 juli 1693 overwonnen de Fransen er een Engels-Hollands leger aangevoerd door Willem III van Oranje; en op 18 maart 1793 werden de Franse revolutionaire troepen onder leiding van Dumouriez verslagen door de Oostenrijkers. Een zekere 'mise en scène' was hier zeker op zijn plaats. Zoals gezegd was het domein vanaf 1897 eigendom van een ingenieur bij de Belgische spoorwegen, maar het is niet zeker dat hij deze folly heeft bedacht, te meer omdat hij een ijskelder inkleedt die vermoedelijk uit de eerste helft van de 19de eeuw dateert. De 'kasteelruïne' ligt momenteel grotendeels verborgen achter struikgewas, klimop, bramen en allerlei

◀ De overgang tussen de voortuin en het landschappelijk park bij het kasteel van Neerwinden (foto R. Deneef, 2004)

opslag, maar er zijn nog resten van de oorspronkelijke sierbeplanting: vijfbladige napjeswingerd (*Parthenocissus quinquefolia*), pijpbloem (*Aristolochia macrophylla*), oude buxus (*Buxus sempervirens*) en de stoffelijke overschotten van reuzenlebensbomen (*Thuja plicata*).

'Jardin anglais' en 'ferme ornée'

Zowel de voortuin als het landschapspark en de verbindingsstrook tussen beide zijn bezaaid met rotspartijen, paviljoentjes, heuveltjes (meestal met een boom of een groepje van bomen). Twee aanlegconcepten, die voor het einde van de 19de eeuw nogal archaïsch overkomen, worden in herinnering gebracht. De uitbundige 'meubilering' (vijvertje, grot, rotspartij), het bewogen reliëf en de beslotenheid van de voortuin doen denken aan de vroege 'jardins à l'anglaise'. Het rustieke schuurtje met 'vakwerk' van knoestige stammen in de voortuin naast het kasteel en – verderop – het schuilhokje van gevlochten cementen takken, de bakstenen stal met boogfries, negblokken en hoekkettingen van tufsteen, de uit sierbomen samengestelde houtwallen en singels... evoceren anderzijds de idee van het opgesmukte landbouwlandschap en het oude concept van de 'ferme ornée'.

In de houtwal die de overgangsstrook scheidt van wat nu een voetbalveld is, bevindt zich een achthoekige kelder met een vlak gewelf en met een als 'spelonk' geënceneerde ingang (bewaarplaats voor fruit of groenten?), waarop vermoedelijk een paviljoen gestaan heeft. Er werd op geen zakje cement gekeken. Enigszins archaïsch voor een landschappelijk park uit de late 19de eeuw is ook de rechtlijnigheid van sommige elementen, zoals de loofgang met haagbeuk aan de westrand. Anderzijds werd het landschap door Vandeweyer ook verder westwaarts opgesmukt, op een perceel van 1 hectare 64 are dat in 1899 ook als 'lusttuin' wordt erkend (9)

▼ Landschappelijke aanleg bij het kasteeldomein van Neerwinden in zijn glansperiode op de stafkaart van 1904 (ICM, 1922), een gereduceerde versie in 1932 (ICM, 1937)

▲ Pittoresk schuilhok voor vee met de distilleerderij op de achtergrond, of het 18de-eeuwse concept van 'ferme ornée' terug van onder het stof gehaald (foto J. Wijnant, 2000)

en waar nog twee heuveltjes met bomen voorkomen. Het voetbalterrein met bijbehorende kantine en kleedhokjes op de percelen tussen deze zone en het kasteel heeft de landschappelijke eenheid van meer dan 5 hectare, die op de stafkaart van 1904 (ICM, 1922) wordt getoond, echter verbroken. In het kasteeldomein van Neerwinden komen relatief weinig oude, 19de-eeuwse bomen voor. Een groot gedeelte van de bomen werd waarschijnlijk

▲ De boogbrug en de 'burchtheuvel' circa 1900 (collectie José Huypens, Dordrecht-Zoutleeuw)

aangeplant door Arthur Vandeweyer na de Eerste Wereldoorlog. Ook deze generatie bomen omvat zeldzaamheden, met name Noorse esdoorn met diep ingesneden blad (*Acer platanoides* 'Palmatifidum'), suikeresdoorn (*Acer saccharum*), gewone es met onregelmatige, kleine blaadjes (*Fraxinus excelsior* 'Elegantissima'), gele paardenkastanje (*Aesculus flava*) en zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata').

► Tot vermaak en lering van de treinreiziger en als inkleding van een ijskelder: de 'romaanse burchtruïne' bij de spoorweg, spectaculaire 'folly' bij het kasteel van Neerwinden (foto R. Deneef, 2004)

Merkwaardige bomen

(opname 4 augustus 2000)

1. Noorse esdoorn met diep ingesneden blad (*Acer platanoides* 'Palmatifidum') 219
2. ginkgo (*Ginkgo biloba*), vrouwelijk exemplaar, 229
3. suikeresdoorn (*Acer saccharum*) 182
13. gewone es met onregelmatige, kleine blaadjes (*Fraxinus excelsior* 'Elegantissima') 195
17. gele paardenkastanje (*Aesculus flava*) 310
18. zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata') 123
22. zuilvormige zomereik (*Quercus robur* 'Fastigiata') 312
24. Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) 423

NOTEN

- (1) Oudste kadastrale legger 212 Neerwinden, art. 53.
- (2) *Bouwen door de Eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen – arrondissement Leuven*, Brussel, Ministerie van Nederlandse Cultuur, 1971, p. 318 houdt het bij een 18de-eeuws gebouw, maar de kadastrale opmetingsschetsen Neerwinden 1857 nr. 8, 1868 nr. 2, 1870 nr. 1, 1875 nr. 2, 1885 nr. 13, 1890 nr. 1 en 1892 nr. 3 tonen t.o.v. 1828 (Primitieve kadastrakaart) doorheen een reeks van verbouwingen uiteindelijk bijna een verdubbeling van de bebouwde oppervlakte.
- (3) Waarschijnlijk E.F.F.A. Vandeweyer (1868-1947), vermeld als ingenieur 2de klasse bij de afdeling Tractie en Materieel in de *Annuaire du Ministère des chemins de fer, postes et télégraphes* 1897, Bruxelles, A. Mertens, 1897, p. 43, in de *Annuaire* 1914, p. 59, vermeld als hoofdingenieur. Vermeld als Eduard-Ferdinand-François-Arthur Vandeweyer in de oudste kadastrale legger 212 Neerwinden, art. 603 nr. 136, 153 en 154.
- (4) In 1837-1838 aangelegd, cf. kadastrale opmetingsschets Neerwinden 1837 nr. 6.
- (5) Kadastrale opmetingsschets Neerwinden 1885 nr. 27 en 1888 nr. 1.
- (6) MEULENKAMP W., *Follies. Bizarre bouwwerken in Nederland en België – Idylle*, Amsterdam/Antwerpen, De Arbeiderspers, 1995.
- (7) Volgens DELMEIRE R., Omtrent de voormalige jeneverstokerij te Neerwinden. *Ons Landens Erfdeel* 25(61), 2002, p. 57-59, werd dit ontworpen door een niet nader gespecificeerde Franse architect.
- (8) PIL L., 'C'est grand et c'est beau!' De trein doorheen het pittoreske landschap. p. 108 in: *Sporen in België. 175 jaar spoorwegen, 75 jaar NMBS*, Universitaire Pers Leuven, 2001.
- (9) Oudste kadastrale legger 212 Neerwinden, art. 603 nrs. 148 en 194.

◀ De boogbrug over de vijver in het landschappelijk park bij het kasteel van Neerwinden, nu verborgen onder opslag (foto R. Deneef, 2004)

◀ Loofgang met haagbeuk aan de westrand van het park (foto J. Wijnant, 2000)

◀ Fabriekjes, follies, beplantingsheuveltjes – de 'Engelse' tuin tussen het kasteel van Neerwinden en de spoorweg (foto R. Deneef, 2004)

◀ Rariteiten bij het kasteel van Neerwinden: een Noorse esdoorn met diep ingesneden bladeren – *Acer platanoides* 'Palmatifidum' (foto R. Deneef, 2004)

Roger Deneef
& Jo Wijnant

LANDEN (NEERWINDEN): VILLA MIDDEL WINDENSTRAAT 8

MIDDELWINDENSTRAAT 8, 3400 NEERWINDEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De bruine beuk op de voorgrond is even oud als de door apotheker Vrancken in 1905 gebouwde villa in de Middelwindenstraat te Neerwinden (foto R. Deneef, 2005)

Informeel tuin, 28 are, rond een in 1905 gebouwde villa.

In 1904 bouwde apotheker Albert Vrancken een eerder bescheiden villa – maar al met spouwmuren – op een perceel van 12 are 10 centiare in de Brakouter, ten zuiden van de spoorlijn Brussel-Luik (1). Het gebouw heeft een bijna vierkant grondplan en werd ontworpen door een zekere Joachim uit Borgworm (2) in een typisch fin-de-siècle eclectisme met speklagen en ontlastingsbogen van witte keramieksteentjes onder een leien mansardedak met oeils-de-boeuf. Het was drie traveeën breed, met de ingangstravee uitgewerkt tot middenrisaliet met balkon onder een steil schilddak met smeedijzeren vorstkam. Het ornament, zelfs de natuurstenen plint, bleef grotendeels beperkt tot de voorgevel. Hoewel het woord 'lusttuin' in de kadastrale legger niet voorkomt, is er een sierbeplanting aanwezig, die even oud is als de villa: bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), kleinbladige en Hollandse linde (*Tilia cordata*, *T. x europaea*), rode bastaardpaardenkastanje (*Aesculus x carnea*), veder-

esdoorn (*Acer negundo*) en *Populus nigra* 'Italica' – bomen met stamomtrekken tot meer dan 3 m. Deze bomen overschaduwen momenteel een dichte, veelsoortige, bijna 'spontaan' aandoende beplanting met heesters, kleinfruit en vaste planten – een combinatie van nut en sier, die aan de 'cottage garden' doet denken.

NOTEN

- (1) Kadastrale opmetingsschets Neerwinden 1906 nr. 8; oudste kadastrale legger 212 Neerwinden, art. 1017.
- (2) Volgens de huidige eigenaars, mondeling mededeling Guy Brouckmans d.d. 2 januari 2008.

Roger Deneef
& Jo Wijnant

LANDEN (OVERWINDEN): PASTORIE VAN DE SINT- ALDEGONDISKERK

KRUISBOOMSTRAAT 2, 3400 OVERWINDEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

De pastorie van
Overwinden met
de Lourdesgrot
(foto R. Deneef,
2005)

Tuin van 15,5 are bij een pastorie uit het einde van de 18de eeuw; beplanting van na 1920; Lourdesgrot.

De sinds 1993 verlaten pastorie van Overwinden is een bakstenen dubbelhuis (vijf traveeën met de voor- en achterdeuren in het midden) uit de late 18de eeuw (1), met een verdieping en met witte zandsteen omlijste vensters en deuren, van twee bouwlagen en vijf traveeën. Zij dankt haar huidige uitzicht vermoedelijk aan een omstreeks 1900 uitgevoerde verbouwing; vandaar de breukstenen plint, de wolfseinden van het dak en de knipvoegen. Van de omheiningsmuur – gedeeltelijk keermuur want de pastorie staat bijna 2 m boven het straatniveau – bleef slechts het gedeelte langs de Kruisboomstraat over. Circa 1950 werd op de hoek van voormelde straat en de Pellenstraat ook een garage gebouwd, half ingewerkt in het talud (2). Het panoramische venster in de achtergevel en de huidige dakbedekking (industriële kruispannen) dateren waarschijnlijk ook uit die periode, maar in de achtergevel bleven nog twee raampjes met de

oorspronkelijke kloosterkozijnen bewaard. De Lourdesgrot aan het oostelijke uiteinde van de muur langs de Kruisboomstraat is mogelijk het gevolg van een devotieopstoot in de jaren 1920.

Met 22,5 are (gebouwen inclusief) is het pastoorsgoed van Overwinden twee derden kleiner dan de meeste Oost-Brabantse pastorieën van de 18de eeuw. Van de in de regio gebruikelijke geleding (tuin, boomgaard, bosje) is evenmin sprake. Het achterste gedeelte werd ooit als kippenren gebruikt en een perelaar (*Pyrus communis*) en een okkernoot (*Juglans regia*) vormen de enige nutsbeplanting. In de opstelling van de bomen is een zekere symmetrie ten opzichte van het huis herkenbaar: de twee lindes (*Tilia x europaea*) in de voortuin en de twee taxussen (*Taxus baccata*) aan het uiteinde van de achtertuin. Geen enkele boom is ouder dan 1920.

NOTEN

- (1) Volgens *Bouwen door de Eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen – arrondissement Leuven*, Brussel, Ministerie van Nederlandse Cultuur, 1971, p. 331.
- (2) Kadastrale opmetingsschets Overwinden 1954 nr. 5.

*Roger Deneef, Hubert Pitsaer
& Jo Wijnant*

LANDEN (RUMSDORP): PITSAERMOLEN

SPIKKAERTSTRAAT 44, 3400 LANDEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De residentiële
vleugel van de
Pitsaermolen na de
verbouwing van
1916, zonder vijver
(foto O. Pauwels,
2007)

***Overblijfsels van een oude sierbeplanting
(bruine beuken, reuzenlebensboom) bij
een tussen 1880 en 1916 tot herenhuis
omgebouwde molenaarswoning.***

De watermolen van Rumdsorp wordt op de Ferriskaart (1771-1775) ongeveer 250 m meer naar het zuiden gesitueerd dan zijn huidige ligging. Waarschijnlijk gaat het om een vergissing (niet uitzonderlijk bij Ferraris), want op de Primitieve kadasterkaart, opgemaakt in 1828, neemt de watermolen zijn huidige plaats in ten noorden van het dorp, waar hij ongetwijfeld vanouds heeft gestaan. Het ging om een gesloten hoeve, toen eigendom van dokter Jean-François Stevens (1). In de oostvleugel, die aan de Molenbeek paalt, was de watermolen ondergebracht. De door de eigenaar bewoonde zuidvleugel keek uit over het molenreservoir, in feite niet meer dan de verbrede en apart

gekadastrerde bedding van de Molenbeek vlak voor het waterrad. In 1850 werd op een weiland ten zuiden van de molenhoeve een gebouwtje opgetrokken, dat tot circa 1870 als brouwerij dienstdeed en in 1880 werd omgebouwd tot herenwoning. Loodrecht hierop werd in 1895 – toen ook de elektriciteit haar intrede deed in het bedrijf (2) – een koetshuisvleugel gebouwd, die in 1913 aanzienlijk werd verlengd (3). Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het woonhuis voor een laatste maal verbouwd en vergroot (4). Een oude ansichtkaart toont het huis vóór deze verbouwing: een dubbelhuis van vijf traveeën en twee bouwlagen met een mezzanine onder een zadeldak. Natuurstenen vensterlijsten en banden vormen de enige versiering. Opmerkelijk is de fraaie glazen wintertuin op het drie traveeën brede terras voor de ingangsdeur. De toenmalige eigenaar, burgemeester Joseph Pitsaer, zette een 'cimentier' aan het werk, die de ramen van kunstig geprofileerde lijsten voorzag (maar de oor-

De Pitsaermolen in 1932 met de zuidwaarts naar de dorpskern oplopende boomgaard, zonder vijver (ten onrechte), maar met (in onderbroken lijnen) een nieuwe oprit vanaf de huidige Spikkaertstraat (ICM, 1937)

spronkelijke vorm met afgeronde bovenhoeken bleef herkenbaar) en het baksteenmetselwerk achter een cementbepoistering met imitatievoegen deed verdwijnen. Links werd een brede, torenachtige hoektravee van drie bouwlagen onder een plat dak (oorspronkelijk met balustrade) toegevoegd, in blote baksteen, op de venteromlijstingen en een erker met balkon na. In de zijgevel van deze aanbouw werd een tweede ingangsdeur aangebracht met bordes en balustrade (5). De wintertuin werd rond 1925 afgebroken en vervangen door de huidige erker, oorspronkelijk met balkon.

▲ De watermolen van Rumsdorp (bovenaan) op de Primitieve kadastrale kaart opgemaakt door A. Monard in 1828 (archief Kadaster Brabant, Brussel)

▼ De residentiele vleugel van de Pitsaermolen op een in 1910 afgestempelde ansichtkaart (collectie André Huypens, Dormaal)

▲ De residentiële vleugel van de Pitsaermolen na de verbouwing van 1916, de vijver met gebetonneerde oevers in de jaren 1930 (archief Hubert Pitsaer, Rumsdorp)

In 1859 werd de bestaande moestuin, 22 are groot en palend aan de zuidwestelijke vleugel van de molenhoeve, gedeeltelijke ommuurd. De percelen tussen de molenhoeve en de dorpskerk waren al eerder samengevoegd tot een groot boomgaardperceel van nagenoeg één hectare. Het lijkt weinig twijfel dat deze boomgaard, met de dorpskerk en de fameuze 'motte' van Rumsdorp (een volmiddeleeuwse burchtheuvel) als eindpunt, ook een decoratieve functie had, nut en sier, zeker vanaf 1880, want hij strekte zich uit tot voor het pas gebouwde woonhuis. Zoals blijkt uit bovenvermelde ansichtkaart lag voor het huis, binnen dit boomgaardperceel, ook een vijver, die gevoed werd met water van de Molenbeek. De oevers van deze vijver werden rond 1930 met beton afgeboord en tot omstreeks 1960 werd hij als zwembad gebruikt. In 1980 werd hij gedempt. Een met betontegels verhard tennisveld (verdwenen) behoorde eveneens tot de uitrusting.

De poort van de molenhoeve (aan de huidige Pitsaerlaan) was niet de enige toegang. Op de stafkaart van 1904 is een smalle, opgehoogde weg te zien die

parallel met de Spikkaertstraat op het molencomplex toeliep en die de eigen toegang tot het residentiële gedeelte vormde. Bij de verbouwing van 1916 kreeg het woonhuis een nieuwe oprit vanuit het westen. Deze oprit, oorspronkelijk afgezoomd met fijnspar (*Picea abies*) die later vervangen werden door Noorse esdoorns met donkerbruin blad (*Acer platanoides* 'Faassen's Black'), wordt weergegeven op de stafkaart van 1932.

De huidige sierbeplanting blijft beperkt tot de onmiddellijke omgeving van het huis en omvat slechts een paar oude bomen, met name een reuzenlebensboom (*Thuja plicata*) en, kort bij het huis, twee bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'). De beuken hebben stamomtrekken tot meer dan 4 m en werden aangeplant rond 1880, toen het woonhuis werd gebouwd.

Merkwaardige bomen

(opname 23 mei 2000)

1. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 398
3. reuzenlebensboom (*Thuja plicata*) 218
9. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 427

NOTEN

- (1) Oudste kadastrale legger 212 Rumsdorp, art. 168 en 180.
- (2) DELMEIRE R., Molens van Groot-Landen. *Ons Landens Erfdeel* 8(24), 1985, p. 32-36.
- (3) Kadastrale opmetingsschetsen Rumsdorp 1851 nr. 2, 1871 nr. 2, 1880 nr. 2, 1895 nr. 2, 1913 nr. 1. Vergelijk met de dateringen in: DELMEIRE R., *op. cit.*
- (4) Kadastrale opmetingsschets Rumsdorp 1917 nr. 1.
- (5) De hoevegebouwen en de watermolen worden beschreven in: DELMEIRE R., *op. cit.* en DE SCHEPPER J. & PAESMANS G., *Beschermingsvoorstel de watermolen, gen. Pitsaermolen, de Sint-Gilliskapel en de onmiddellijke omgeving* (monument & dorpsgezicht) te Landen (Rumsdorp), Leuven, archief Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, dossier nr. B 2.061.

*Roger Deneef &
Herlinde De Jaeck*

LANDEN (WAASMONT): KASTEEL VAN WAASMONT

DOKTER A. GOFFINSTRAT 1, 3401 LANDEN

(PRIVÉBEZIT, TIJDENS ZOMER EN HERFST OP AANVRAAG TE BEZOEKEN)

► Monumentale
robinia op het ere-
plein voor het kas-
teel van Waasmont
(foto Guido
Eckelmans, 2007)

Ommuurd landgoed met oude bomen rond een kasteel van circa 1783; lusttuin in 1830 circa 1,5 hectare (zonder moestuin en boomgaard), in 1838 tot de helft gereduceerd door de bouw van een suikerfabriek en een maalderij; fabriek afgebroken in 1918, voormalig industrieel gedeelte heraangelegd en opnieuw beplant.

Wie zou kunnen vermoeden dat het kasteel van Waasmont, idyllisch gelegen aan de noordrand van het dorp, ooit het toneel was van gonzende industriële activiteit, met een suikerfabriek, opslagplaatsen, een smidse, een maalderij op stoomkracht, een kalkoven? Het was rond 1831 eigendom van en

werd bewoond door de weduwe van Philippe de Sonval, grootgrondbezitster, eigenares van één derde (123 hectare) van het grondgebied van Waasmont. Philippe de Sonval – in de volkstelling van 1799 omschreven als ‘cultivateur’, maar ongetwijfeld ‘absentee owner’ want gedomicilieerd te Luik – was de achterkleinzoon van Martin de Sonval, die rond 1670 de heerlijkheid Waasmont verwierf (1). Het kasteel van circa 1783 had volgens de Primitieve kadasterkaart (1820-1830) een L-vormige plattegrond met dwars op de straat de woonvleugel, verlengd in een smallere dienstvleugel en, op 56 m van en evenwijdig met de straat, een korte dwarsvleugel (stallen en/of koetshuis). Het huidige kasteel – een bakstenen gebouw van negen traveeën en twee bouwlagen onder een gemansardeerd leien schilddak – stamt rechtstreeks af van het 18de eeuwse woongedeelte, dat alle afbraak- en verbou-

► De dorpskern van Waasmont met de kerk (door ons blauw aangestipt) en het kasteel (rood) op de Ferrariskaart (1771-1775)

► De dorpskern van Waasmont met de kerk (in het blauw) en, centraal in beeld, het kasteel op de Primitieve kadastrakaart opgemaakt door Massillon, niet gedateerd, vermoedelijk tussen 1825 en 1830 — noorden links (archief Kadaster Brabant, Brussel)

▲ Het kasteel van Jadoul rond 1920 (collectie José Huypens, Dormaal)

wingscampagnes overleefde. Het was waarschijnlijk zelf een overblijfsel (de noordelijke dwarsvleugel) van het U-vormige complex dat op de Ferrariskaart (1771-1775) wordt afgebeeld.

Het kasteel werd volgens de Primitieve kadastrale legger (1831) omringd door lustgrond en lustbos, samen 1,5 hectare groot, een moestuin van 87,5 are en een boomgaard van 20 are (2). De termen 'terrain d'agrément' en 'bois d'agrément' in de kadas-

▲ Het kasteel van Waasmont met de suikerfabriek en een aangedreven bloem-molen op de staftkaart van 1867 (ICM, 1878)

trale legger wijzen op een informeel, landschappelijk parkje, dat in de vroege 19de eeuw nog als 'jardin anglais' werd omschreven, en waarover ons geen verdere gegevens bekend zijn. Het heuveltje, wellicht ooit met een paviljoen of prieel, in de zuidwesthoek van het park is daar wellicht een relict van. Bij het overlijden van de weduwe de Sonval werd het kasteel samen met 11 hectare grond verkocht aan Albert Marnef, die in 1838 de dienstvleugel liet afbreken en er een suikerfabriek bouwde die aansloot bij het kasteel. Het driehoekige fronton boven de drie middelste travéeën van de noordgevel (nu achtergevel) van het kasteel, laat vermoeden dat de hoofdingang toen werd verlegd naar die zijde, waar ook de lusttuin lag. Marnef werd in 1840 als algemeen erfgenaam van Joanna Artois eigenaar van de brouwerijen Artois te Leuven en van het familiekasteel van de Artois te Wespe-laar, waar hij ook zijn intrek nam. Hij bezat ook nog het Schotenhof, een voormalige priorij van de abdij van Villers te Schoten bij Antwerpen (3). Waasmont was voor hem niet veel meer dan een toemaatje. Eén derde van de moestuin werd opge-offerd voor de bouw van een gesloten hoeve, waarin rond 1864 een door stoomkracht aangedreven maalderij zou worden ondergebracht.

Het perceel 'lustgrond' ten oosten van het kasteel en de fabriek (nr. 473b, circa 1 hectare) wordt vanaf 1839 door het kadaster onheilspellend aangeduid als "*terrain ou place*" (4). Toch toont de oudste staftkaart opgemaakt in 1867, vlak voor de dood van Marnef, op die plek iets wat op een landschapsparkje met een vijvertje lijkt. In een gedeelte van het lusttuinperceel ten westen van (of achter) het kasteel (nr. 477) liet Marnef een nieuwe moestuin aanleggen (nr. 475a, 30 are groot), die nog steeds

wordt gebruikt. Deze moestuin wordt met stippels (symbool voor haag) omlijnd op de stafkaart; de rest van het perceel (nr. 477a, 72 are groot) bleef “*terrain d'agrément et bosquet*”. Marnefs opvolger, baron Paul de Mévius, zou vanuit Elsene het industriële complex nog uitbreiden met een kalkoven en een koelinstallatie (“*réfrigerant*”) en ook de fabriek zelf wordt fors vergroot (5). Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog is alleen het gedeelte ten westen van (achter) het kasteel van industriële bebouwing gevrijwaard, maar de stafkaart van 1903 blijft met volgehouden optimisme het idyllische beeld van 1867 reproduceren.

De Eerste Wereldoorlog betekende het einde van de Waasmontse suikerfabriek. In 1918 werd het kasteel met de suikerfabriek en de lusttuin (zonder

de maalderij) verkocht aan herenboer Auguste Jadoul, burgemeester van Waasmont (6), die de fabriek liet afbreken. Uit die tijd dateert de eerste ansichtkaart: het wit of geel gekaleide kasteel vanuit het oosten gezien, met het ingangshek op de voorgrond, tegen een achtergrond van hoge bruine beuken (*Fagus sylvatica* ‘*Atropunicea*’), die gezien hun stamomtrek minstens uit de tijd van Marnef dateren. Zoals te verwachten staan nagenoeg alle oude bomen achter (ten noordwesten van) het kasteel – de twee voormelde bruine beuken, twee witte paardenkastanjes (*Aesculus hippocastanum*) en een bontbladige gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* ‘*Leopoldii*’). De beplanting van de “*terrain ou place*” en de plek waar de fabriek stond – onder Jadoul weer het ereplein – dateert van na de Eerste Wereldoorlog, ook de monumentale, veelstammige robinia (*Robinia pseu-*

▲
Het kasteel van Waasmont, idyllisch gelegen aan de noordrand van het dorp, ooit het toneel van gonzende industriële activiteit (foto R. Deneef, 2005)

Het in 2007
heraangelegde ere-
plein met een beeld
van Dirk De Keyzer
(foto Guido
Eckelmans, 2007)

doacacia). Deze ruimte werd in de jaren 1970 heraangelegd met bebloemde parterres, kasseitjes en gesnoeide taxusmasieven – een aanleg die de huidige eigenaars na 2006 op een smaakvolle manier verstrakte en verrijkte met bebloemde parterres en beelden, onder meer van Dirk De Keyzer.

Merkwaardige bomen (opname 17 mei 1996)

1. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **578**
2. Amerikaanse gleditsia (*Gleditsia triacanthos*) **290**, omgewaaid in 2006
3. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') **427**
6. bontbladige cultivar van gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') **273**
7. gewone robinia (*Robinia pseudoacacia*) **613** (25), veelstammig

NOTEN

- (1) Volkstelling te Waasmont van het jaar VII (1799). *Landens Erfdeel* 5(16), 1982, p. 52 en 60. DELMEIRE R., Park – Kasteel van Waasmont, p. 16-20 in de brochure *Open Monumentendag Vlaanderen 2004 – Neerlanden – Attenhoven – Waasmont*.
- (2) Oudste kadastrale legger 212 Waasmont, art. 131 nrs. 29-34.
- (3) DUQUENNE X., *Het park van Wespelaar. De Engelse tuin in België in de 18de eeuw*, Wespelaar, Ph. De Spoelberch, 2001, p. 16-17.
- (4) Oudste kadastrale legger 212 Waasmont, art. 205 nrs. 6-20. Kadastrale opmetingsschetsen Waasmont 1839 nr. 13 (suikerfabriek, nieuwe hoeve), 1864 nr. 7 (maalterij), 1867 nr. 10.
- (5) Oudste kadastrale legger 212 Waasmont, art. 593 nrs. 8-14, 20-21 en 28-33. Kadastrale opmetingsschets 1880 nr. 7. In 1896 wordt door de familie de Mevius de 'Société anonyme de la Sucrierie à Wamont' opgericht (art. 660).
- (6) Voluit: Marie-Joseph-Auguste-Hubert Jadoul (1877-1960).

Roger Deneef
& Jo Wijnant

LANDEN (WALSBETS): JANSHOVEN

CLÉMENT GRÉGOIRESTRAAT 4, 3401 LANDEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het in 1844
gebouwde herenhuis
van Janshoven, een
typisch landhuis uit
het midden van de
19de eeuw
(foto O. Pauwels,
2007)

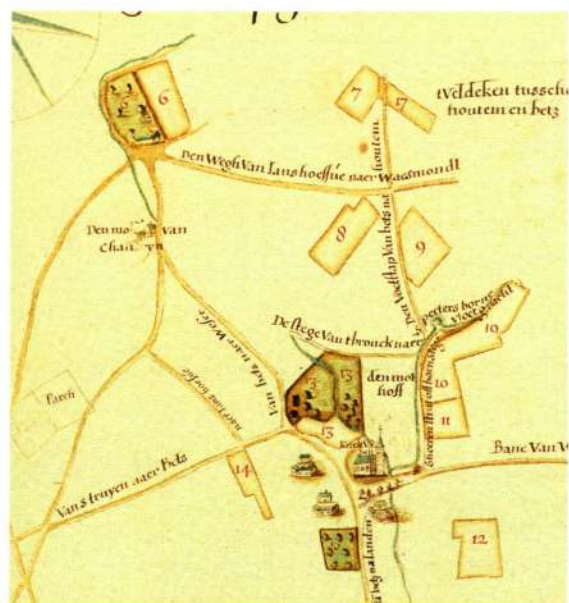
Een voor Haspengouw typisch herenboerenpark, circa 2 hectare, aangelegd rond 1860 naast een in 1844 tot herenhuis verbouwde vleugel van een hoeve.

Janshoven, op de grens van Walbets en Wezer, wordt voor het eerst vermeld in 1248 (1). Twee figuratieve kaarten in het kaartboek van de abdij van 't Park, opgemaakt door Joris Sibil in respectievelijk 1656 en 1663 leveren, de oudste afbeeldingen (2). Op de kaart van 1656 wordt Janshoven ook "*hoeve van chantrain*" genoemd. Chantraine bij Geldenaken was een commanderie van de ridderorde van Malta – oorspronkelijk de hospitaalridders van Sint-Jan (vandaar Janshoeve) – afhankelijk van de commanderie bij het kasteel van de hertog van Brabant op de Keizersberg te Leuven (3). Het hoeveklooster wordt met twee volumes weergegeven: een U-vormige plattegrond tegen de

weg naar Waasmont, aan de noordrand van een omhaagd perceel met fruitbomen, en een rechthoekig gebouw meer naar het midden van het perceel toe, ongetwijfeld bedoeld als residentie. Het complex brandde grotendeels af in 1723 en werd daarna heropgebouwd, maar de 17de-eeuwse configuratie is nog herkenbaar in het "*Jean Cour*" op de Primitieve kadasterkaart, opgemaakt in 1828. De dwarsvleugels van de hoeve waren echter verlengd en vormden met het woonhuis een bijna gesloten complex.

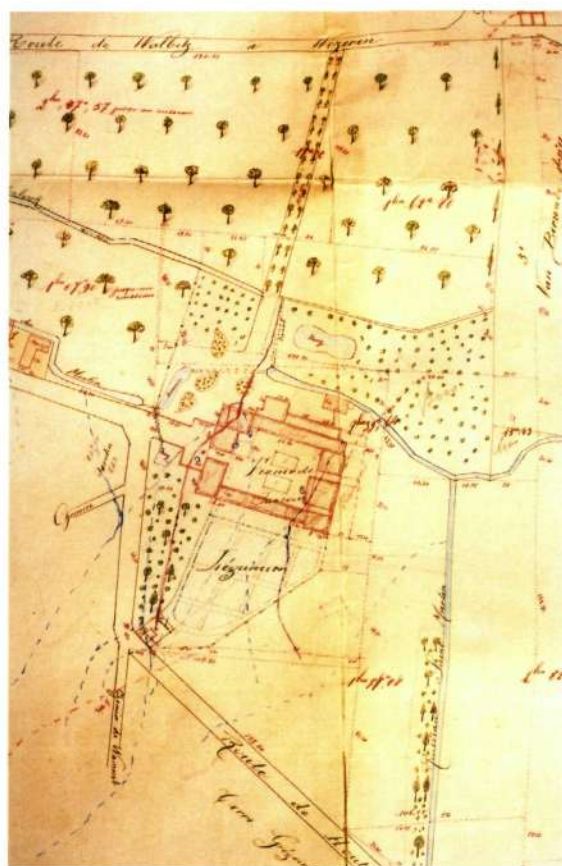
Bij de start van het Primitief kadaster in 1831 behoorde Janshoven samen met 34 hectare grond toe aan Michel Orban uit Grivegnée bij Luik. Misschien was dat wel Joseph-Michel Orban (1779-1846) zelf, één van de peetvaders van de industriële revolutie in België die in 1811 als eerste een stoommachine installeerde in een steenkoolmijn (4). Het hof was omringd door een boomgaardje, een akker,

Walsbets en, links-
boven, Janshoven op
de cijnskaart van
'Walswester' van
1663 uit het kaart-
boek van de Abdij
van 't Park

▲ Janshoven op de
Primitieve kada-
ster-
kaart, in 1828
opgemaakt door
P.J.J. Chandelis —
noorden rechtsboven
(archief Kadaster
Brabant, Brussel)

een tuinperceel en twee poelen. De watermolen ("moulin à farine") 100 m stroomafwaarts de Zevenbronnenbeek, op de cijnskaart van 1663 de 'molen van chantryn' genoemd, maakte eveneens deel uit van het eigendom. Geen spoor van sieraanleg of opsmuk; Janshoven werd verpacht aan een zekere Higuët. In 1844 wordt door het kadaster (5) een eerste verbouwing opgetekend: het hoevecomplex is volledig gesloten en de noordelijke hoek ervan is afgesplitst als "quartier maître", ongetwijfeld het huidige residentiële gedeelte: een bakstenen dubbelhuis (symmetrisch uitgebouwd) van drie bouw-

▲ Janshoven op een
plan door Clément
Grégoire in 1857
(archief J. Grégoire,
Walsbets)

lagen met een mezzanine, onder een schilddak, met als enige versieringen: de blauwe hardsteen van de plint, de deur- en vensteromlijstingen, de hoekkettingen (alleen voor de benedenverdieping) en de drie banden tussen de verdiepingen; het balkon boven de voordeur en het entablement met blinde fries boven de balkonraam; en de voluutvormige consoles onder de vensterbanken van de benedenverdieping. Het volume, de symmetrie en de soberheid zijn kenschetsend voor de landhuizen uit het midden van de 19de eeuw. Ook de rest van het complex onderging wijzigingen.

In 1857 werd Janshoven verkocht aan Clément Grégoire, die zich ook metterwoon als herenboer in Janshoven vestigde (6). Het is moeilijk uit te maken in hoeverre het figuratieve plan (7) dat hij nog datzelfde jaar uittekende de bestaande toestand op het ogenblik van de verkoop weergeeft, of de intenties van de koper. Hoewel in de kadastrale legger de term lusttuin ("jardin d'agrément") pas opduikt na de Eerste Wereldoorlog (8), blijkt uit de afmetin-

gen van sommige bomen – gewone en bruine beuken (*Fagus sylvatica*, F.s. 'Atropunicea'), een zilverlinde (*Tilia tomentosa*), een zilveresdoorn (*Acer saccharinum*) en een gewone plataan (*Platanus x hispanica*) – dat er rond 1860 zeker een landschappelijke sierbeplanting aanwezig was. De vorm en de positie van de vijver op het plan beantwoorden precies aan de bestaande vijver. De beplanting langs de rechte oprijlaan vanaf de Wezerenstraat – die na 145 m overigens stopt bij de gracht die de grens van het park vormt op 50 m van de hoeve – bestaat volgens het plan uit een afwisseling van naald- en loofbomen. In de huidige dreef van witte paardenkastanjes (*Aesculus hippocastanum*) zijn nog sporen aanwezig van een tussenbeplanting met fijnsparren (*Picea abies*). Het hoogstammige plantsoen langs de noordwestelijke rand van het landgoed en rondom de vijver beantwoordt eveneens aan het plan van 1857. De grote, in negen bedden verdeelde moestuin ("légumier") ten zuiden van het hof is verdwenen, maar de rij oude struiken buxus met geelgerand blad (*Buxus sempervirens* 'Marginata') in dat gedeelte zouden overblijfsels kunnen zijn van de haagjes rond de bedden. Er is een mooie bloementuin, maar de vier op het plan Grégoire voorziene bloembedden hebben geen sporen nagelaten. Een tweede oprit met smeedijzeren hek bevindt zich in de Grégoirestraat, in de westelijke hoek van het landgoed (op voormalig grondgebied Walshoutem). Links van deze oprit staat een in 2000 gerestaureerde neogotische kapel binnen een ommuurd perceeltje, eveneens op het plan Grégoire aangeduid. De reliëfs in de nissen van de omheiningmuur – vermoedelijk de veertien staties van de kruisweg – en het pinakeltje dat oorspronkelijk de puntgevel bekroonde, zijn verdwenen.

Merkwaardige bomen

(opname 23 mei 2000)

1. gewone beuk (*Fagus sylvatica*) 373
4. zilverlinde (*Tilia tomentosa*) 485
7. zilveresdoorn (*Acer saccharinum*) 408
14. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) 391

NOTEN

- (1) Omtrent een mogelijk Gallo-Romeins verleden en andere historische wetenswaardigheden, zie: PITON E., Contributions à l'histoire des chevaliers de Malte dans l'ancien diocèse de Liège. La ferme de Jeancour. *Leodium* jg. 32, 1932, p. 3-13. Zie ook DELMEIRE R., Sprokkelingen uit het verleden van Janshoven. *Ons Landens Erfdeel* nr. 4, 1978, p. 20-24.
- (2) Gereproduceerd in: VAN ERMEN E., VANHOVE L. & VAN LANI S., *Het kaartboek van de abdij van Park, 1665*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, p. 119 en 120.
- (3) MAES F., Inventaris van de figuratieve kaarten in het abdijarchief van Park, te Heverlee. *Mededelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Leuven en Omgeving* 11(1), p. 16.
- (4) Oudste kadastrale legger 212 Walsbets, art. 108. Zie HALLEUX R., *Cockerill, deux siècles de technologie*, Allier-Liège, Editions du Perron, 2002, p. 20-21 en WIRTGEN-BERNARD Chr. & DUSART M., *Visages industriels d'hier et d'aujourd'hui en pays de Liège*, Liège, P. Mardaga, 1981, p. 42 en 83.
- (5) Kadastrale opmetingsschets Walsbets 1844 nr. 2.
- (6) Oudste kadastrale legger 212 Walsbets, art. 324.
- (7) Archief Jean Grégoire, Janshoven, Walsbets.
- (8) Oude kadastrale legger 212A Walsbets, art. 615, nrs. 42 en 44.

▲
Janshoven op een
in 1908 afgestemp-
pelde Ansichtkaart
(collectie José
Huypens, Dormaal)

LANDEN (WALSHOUTEM): KASTEEL VAN PIERCO

PIERCOSTRAAT, 3401 WALSHOUTEM

(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De achtergevel van het kasteel behield zijn sobere, midden-19de-eeuwse uitzicht (foto R. Deneef, 2005)

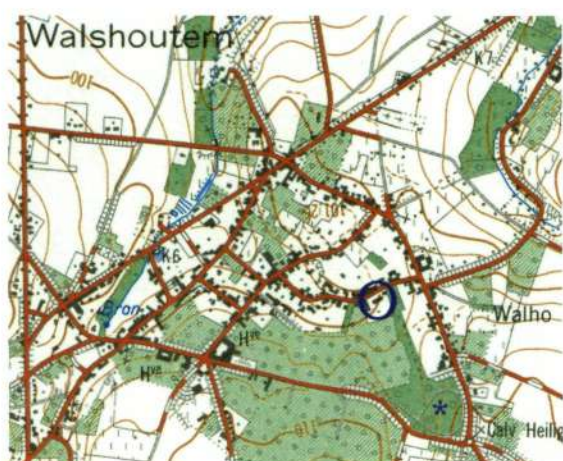

Restant (50 are) van landschappelijk park, oorspronkelijk 3 hectare 60 are, aangelegd in de jaren 1870 achter een omstreeks 1837 gebouwd landhuis, historiserend verbouwd in de jaren 1920.

De geschiedenis van het enige gebouw met kasteel-allures te Walshoutem gaat terug tot de late jaren 1830, toen burgemeester en huisdokter Pierre-Joseph Giroul (1) in het gehucht Walho aan de zuidoostelijke rand van het dorp een riant landhuis bouwde met een achterliggende tuin van nagenoeg 45 are en een boomgaard van 93 are. Het huidige gebouw, dat ettelijke keren werd herbouwd, verdraagt ondanks alle fiorituren nog steeds zijn oorspronkelijke vorm: een dubbelhuis van drie traveeën en twee bouwlagen en een mezzanine, geflankeerd door twee lage aanbouwen van elk één travee, waarin waarschijnlijk de dienstruimten waren

ondergebracht. Het geheel was bedekt met zadeldaken. Het gebouw werd van de straat gescheiden door een 15 m diep erepleintje. Rond 1850 liet Giroul rechts van het huis en dwars op de straat een tweede gebouw – schuur of koetshuis – optrekken. Enkele jaren later werd het huis met de tuin en de boomgaard verkocht aan Lambert-Hubert Pierco, pastoor in het nabijgelegen Grand-Hallet (Waals-Brabant), die rond 1860 de rechteraanbouw in een distilleerderij (met stoomkracht) omvormde, een industrietak die rond 1850 in Haspengouw een grote opbloei kende (2). In 1872, niet lang voor zijn dood, verkocht hij het aan zijn neef Jean Pierco, burgemeester van Walshoutem van 1879-1887 (3).

Jean Pierco liet een 'lusttuin' aanleggen van 3 hectare 60 are (perceel 785a), die een groot gedeelte van de ruimte besloeg tussen de weg naar Wezeren (de huidige Piercostraat) en de Bormanstraat. Op

▲ Walshoutem, het kasteel van Pierco (blauw omcirkeld) en, ermee verbonden door een 200 m lange singel, het landschappelijk bosplantsoen bij de Heilig Kruiskapel (blauwe asterisk) door de verkaveling van de Camille Lenaertstraat ging deze band verloren op de stafkaart van 1976 (NGI);

de oudste stafkaarten (1867, 1885 en 1903) is daarvan niets terug te vinden. Het ereplein voor het 'kasteel' werd nu ook links door een tweede dwarsvleugel afgebakend, geregistreerd als "*remise de maître*", zoiets als een veredeld koetshuis (niet voor de boerenkarren) (4). In 1906, lang voor de wet Vandervelde op de beteugeling van de openbare dronkenschap (1919), werd de distilleerderij stopgezet. Provincieraadslid en burgemeester Jean Pierco, kleinzoon van eerstgenoemde, gaf het kasteelcomplex in de jaren 1920 zijn huidige uitzicht. Het werd een historiserende facelift, die zich beperkte tot de voorgevel en het interieur: de ingangstravee kreeg een toren met een spits tentdak, de traveeën werden afgelijnd door hoekkettingen en geblokte lisenen in witte zandsteen, de ramen van de eerste verdieping werden van driehoekige frontons voorzien en de middentraveeën van de verlengde aanbouwen van spitsboogfrontons. In de voormalige distilleerderij werd een 'salle flamande' ingericht en bij de verrijking van het interieur werd gul gebruikgemaakt van afbraakmateriaal uit een Antwerps herenhuis (lambriseringen, schoorstenen en haardplaten, glasramen...) (5). De achtergevel van het kasteel behield echter zijn sobere, midden-19de-eeuwse uitzicht.

Het ereplein voor het kasteel wordt langs de straatzijde afgebakend door een lage muur, onderbroken voor de gekasseide op- en afritten, die een rotonde vormden. Maar, zoals blijkt uit ansichtkaarten uit de jaren 1920 en uit de kadastrale gegevens (6), was er ook een 'overtuin', een perceel (448a) van 26 are

▲ Straatgevel van het kasteel van Pierco vanuit de 'overtuin', resultaat van een historiserende facelift, op een in de jaren 1920 verzonden ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal)

aan de overzijde van de straat met grasperken, bloembedden en een witstenen zuil, mogelijk het voetstuk van een zonnewijzer. De ruimte achter het kasteel werd door een 200 m lange singel van hooghout verbonden met een blok van 2 hectare landbouwgrond in de hoek van de Bormanstraat en de Walhostraat, dat met bomen werd beplant en van een wandelpad voorzien. De band tussen het kasteel en dit bosplantsoen werd recentelijk door de verkaveling van de Camille Lenaertstraat verbroken.

NOTEN

- (1) MASSIN W., Walshoutem. Historische schets van een landelijke gemeente, vooral in de 16de, 17de en 18de eeuw. *De Brabantse Folklore* nr. 181, 1969.
- (2) Kadastrale opmetingsschetsen Walshoutem 1837-1838 nr. 101, 1850 nr. 17 en 1862 nr. 14. Oudste kadastrale legger 212 Walshoutem, art. 308 nrs. 4-6 (Giroul) en art. 745 nrs. 1-5, 11-12 en 14-17 (L.-H. Pierco).
- (3) DELMEIRE R., Het geslacht Pierco. *Ons Landens Erfdeel* 8(23), 1985, p. 58-62.
- (4) Kadastrale opmetingsschets Walshoutem 1877 nr. 30.
- (5) Volgens DELMEIRE R., *op. cit.*, p. 59. Volgens dezelfde bron werd de verbouwing geleid door de Brusselse architect Closset, waarschijnlijk E. Closset, bekend van een interieurverbouwing in de Hertogstraat te Brussel, cf. BRAEKEN J. e.a., *Bouwen door de eeuwen heen in Brussel* (1B), Luik, P. Mardaga, 1993, p. 40.
- (6) Oude kadastrale legger 212A Walshoutem, art. 1381 nr. 71.

Roger Deneef
& Jo Wijnant

LINTER (NEERHESPEN): KASTEEL VAN NEERHESPEN

GELDENAKENSTRAAT 3, 3350 LINTER-NEERHESPEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► In de tuingevel van het kasteel van Neerhespen, gedeeltelijk overschaduwd door een oude, westerse levensboom, is de 18de-eeuwse pastorie van bak- en zandsteen nog duidelijk herkenbaar (foto K. Vandevorst, 2005)

Monumentale, verzonken parterretuin, herinnerend aan de klassieke 'boulingrin', omringd door terrassen en taluds met strak geschoren hagen en massieven van taxus, in 1975 aangelegd naar ontwerp van Jacques Wirtz naast een voormalige pastorie, die rond 1800 werd omgebouwd tot kasteel; laagstammige boomgaard op de plaats van het landschapelijk park van 2,5 hectare uit de tweede helft van de 19de eeuw.

► De tuin bij het kasteel van Neerhespen als beeldhouwwerk (foto K. Vandevorst, 2005)

Het 'kasteel' van Neerhespen, op de rechteroever van de Kleine Gete ten noorden van het dorp, is in feite de voormalige pastorie, die als nationaal goed werd verkocht tijdens de Franse Revolutie (1). De rechtstreekse verbinding met de dorpskerk, de hui-

dige Pastoorsstraat, is een relict van de oorspronkelijke functie. Bij de vaststelling van het kadaster in 1831 was het voormalige pastoorsgoed eigendom van rechter Marc Guillaume Raeymaeckers (2). Het huis bestond uit twee volumes – het grootste met een L-vormige plattegrond en een uitstulping in de met de Gete evenwijdige vleugel was het residentiële gedeelte van de pastorie. Haaks hierop vormde een losstaand gebouw de afsluiting van de binnenplaats, samen met een muur langsheen de rivier. Het voor 18de-eeuwse landhuizen gangbare model – 'vivre entre cour et jardin' – wordt hier op een eerder ongewone manier geïllustreerd, want de 'voordeur' en de 'koer' lagen aan de achterzijde van de pastorie; de residentiële vleugel keek uit over een tuinperceel (nr. 59) van 20 are. Langs de noordelijke vleugel lag een tweede tuinperceel dat maar half zo groot was. De grote landbouwpercelen langs weerszijden van de Pastoorsstraat tussen het dorp en het kasteel, behoorden niet tot het eigendom.

▲ De dorpskern van Neerhespen op de Ferriskaart (1771-1775) met (beide door ons rood gekleurd) de kerk en, tegen de Gete aan, de pastorie

Het gros van Raeymaeckers' landgoed lag aan de overkant van de Gete: een boomgaard van meer dan 2 hectare met een gebouw, waarschijnlijk een schuur.

Ondanks diverse verbouwingen (3), waarbij onder meer het driehoekige fronton verdween en de ramen tot het grondniveau werden doorgetrokken, is het vooral in de tuingevel dat het 18de-eeuwse dubbelhuis van bak- en (voor de hoekkettingen en de deur- en vensterlijsten) zandsteen nog herkenbaar is (4). De witbepleisterde koergevel met zijn licht getoogde vensters, het balkon boven de ingang deur, de geprofileerde gevelbanden die de bouwlagen aflijnen en de halve dakverdieping of mezzanine (verdwenen maar nog zichtbaar op een oude foto) beantwoordt daarentegen in hoge mate aan het model van landhuizen dat in de periode 1840-1860 gangbaar was. Raeymaeckers slaagde er toen in om vanaf de Geldenakenstraat (op het

▲ De dorpskern van Neerhespen op de Primitieve kadastrale kaart opgemaakt in 1828, met, tegen de Kleine Gete aan, het kasteel — noorden linksboven (archief Kadaster Brabant, Brussel)

grondgebied Orsmaal-Gussenhoven) een nieuwe oprijlaan aan te leggen die, over de Gete heen, bij de toegangsdeur uitmondde. De losstaande vleugel kreeg het uitzicht van een typisch koetshuis met rondbogen en de muur langs de Gete werd vervangen door een smeedijzeren hek.

Het landschappelijk park van 2,5 hectare dat op de stafkaart van 1885 wordt afgebeeld, werd aangelegd door Bonaventure Raeymaeckers, die rond 1880 het grote boomgaardperceel langs de oostzijde van de Pastoorsstraat kon aankopen. Pas in 1925 wordt dit perceel als lusttuin door het kadaster opgetekend (5), maar op de stafkaart van 1885 wordt het al afgebeeld in een landschappelijk kleedje, met

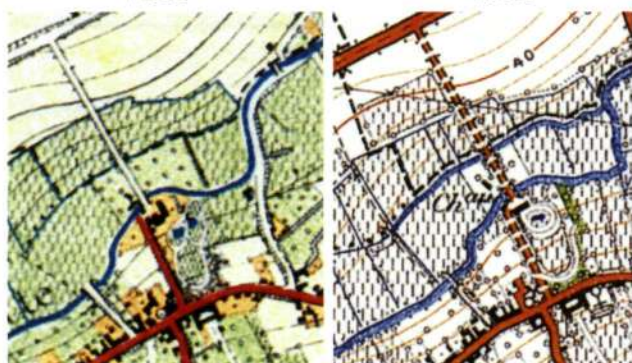
▼ De 18de-eeuwse classicistische zijde van het kasteel van Neerhespen vanuit de tuin op een in 1909 afgestempelde ansichtkaart; (collectie José Huypens, Dormaal) verdwenen het driehoekige fronton is bij een latere verbouwing

▼ Landschappelijke kaart van 1885, in 1932 een vereenvoudigd aanlegpatroon kronkels en waterpartijen op de staf-

1885

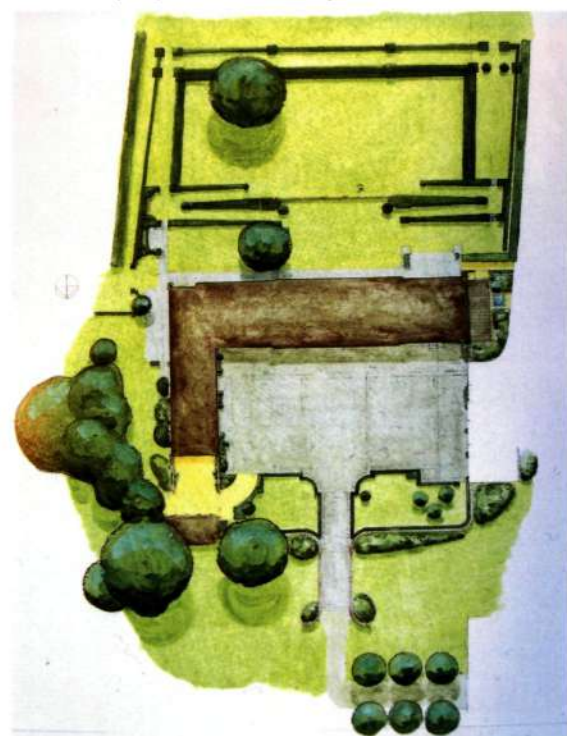
1932

een grote lus als rondpad, die in kleine lussen vertakt rond twee vijvers. De zalmroze kleur in de onmiddellijke omgeving van het kasteel symboliseert moestuin. Op de stafkaart van 1932 wordt nog slechts één vijver getoond: die vóór het kasteel, ook zichtbaar op oude foto's.

Het belangrijkste feit tuinhistorisch gezien is van recente datum: de heraanleg uit 1975 naar ontwerp van Jacques Wirtz, in samenwerking met architect R. Rombouts (6). Deze heraanleg kan het best gekarakteriseerd worden als een verzonken tuin – recyclage van de oude vijver, nu gazon – omringd door (soms oplopende) terrassen of taluds en strak geschoren hagen, kubussen, afgeknotte piramides en halve bollen van taxus (*Taxus baccata*). Een hedendaagse interpretatie van de 'boulangerin' uit de klassieke tuinkunst. De sculpturale strakheid wordt gemilderd door elementen uit de oude aanleg, onder meer een oude treurwilg (*Salix alba* 'Tristis') en, tegen het huis aan, een prachtige, tweestammige westerse levensboom (*Thuja occidentalis*). Het voormalige landschapspark is opgeplant met laagstammige perelaars en wordt langs de oostzijde afgeschermd door een singel van Europese vogelkers (*Prunus padus*), witte kornoelje (*Cornus alba*) en – op rijen – zilversdoorn (*Acer saccharinum*) en Hollandse linde (*Tilia x europaea*).

▼ De heraanleg van ontwerp van LAROZE, Les jardins de Jacques Wirtz de tuin bij het kasteel van Neerhespen, (uit: B. MARI & C. 1993)

▲ De 19de-eeuwse zijde van het kasteel van Neerhespen vóór de Eerste Wereldoorlog (uit: P. BOYEN e.a., Linter, een wandeling door de 20ste eeuw, 1999, p. 50)

Merkwaardige bomen (opname 18 juni 2002)

8. witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*) 343
9. westerse levensboom (*Thuja occidentalis*), tweestammig, 180(80) en 157(80)

NOTEN

- (1) BOYEN P. e.a., *Linter – een wandeling door de 20ste eeuw*, Linter, Linterse Cultuurraad, 1999, p. 5.
- (2) Oudste kadastrale legger 212 Neerhespen, art. 143 nrs. 2-6.
- (3) Zie vooral de kadastrale opmetingsschets Neerhespen 1885 nr. 3.
- (4) Summier beschreven in: *Bouwen door de Eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen – arrondissement Leuven*, Brussel, Ministerie van Nederlandse Cultuur, 1971, p. 177.
- (5) Oudste kadastrale legger 212 Neerhespen, art. 804 nr. 10.
- (6) MARI B. & LAROZE C., *Les jardins de Jacques Wirtz*, Bruxelles, Fondation de l'Architecture, 1993, p. 35.

▼ De verzonken parterre omringd door taxushagen en -massieven (foto K. Vandevorst, 2005)

Roger Deneef
& Jo Wijnant

LINTER (NEERLINTER): KASTEEL VAN NEERLINTER

KASTEELSTRAAT 4, 3350 NEERLINTER
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het kasteel van
Neerlinter vanuit
het zuiden
(foto R. Deneef,
2006)

***Landschappelijk park (circa 1 hectare)
met resten van de oude ringgracht,
aangelegd omstreeks 1870 rond een
'huis van plaisantie' uit 1628.***

Ondanks verbouwingen, vooral na een brand in 1693, heeft het kasteel van Neerlinter nog de typische kenmerken van een 'huis van plaisantie' uit het begin van de 17de eeuw (1628 volgens een wapenstein in de zuidgevel). Het is een bakstenen gebouw van twee hoge bouwlagen en vier traveeën, met een steil zadeldak tussen zijtrapgevels, witte zandsteen voor de speklagen, de hoekkettingen, negblokken en de twee kordonbanden ter hoogte van de horizontale regels van de verdwenen kruiskozijnen (1). De dienstvleugel (koetshuis, stallen, personeelsverblijf), dwars op het hoofdgebouw, werd grondig verbouwd en vergroot rond 1865. Bij het begin van het Belgische kadaster in 1831 was

het kasteel van Neerlinter eigendom van de Zoutleeuwse notaris Jean-Hubert Blyckaerts. Het werd volgens de kadastrale legger (2) omringd door 'lustvijvers' – in feite twee concentrische ringgrachten –, een luthof van bijna 80 are, een moestuin van 28 are, een boomgaard van bijna 61 are en diverse weidepercelen. Bij de dood van Blyckaerts kwam het goed in handen van zijn schoonzoon, dokter Charles Lowet (3), die de dienstvleugel liet verbouwen. Zijn zoon Edouard liet aan de overzijde van de Kasteelstraat een kleine boerderij bouwen, min of meer in de traditionalistische stijl van het kasteel (trapgevels, speklagen) maar met kwartsietstenen in plaats van witte zandsteen. Het poppenhuisachtig gebouwtje in dezelfde stijl aan de rand van de straat (mogelijk een kippenhok of volière), dat de band legde tussen kasteel en boerderij, werd in 2002 afgebroken. Rond 1910 werd aan de tuinzijde van het woonhuis een grote veranda met een plat dak aangebouwd (4). Uit die periode dateert

▲ Het kasteel van Neerlinter op de Primitieve kadasterkaart opgemaakt in 1828 door J.G. Voncken – noorden rechtsonder (archief Kadaster Brabant, Brussel)

▲ Het kasteel van Neerlinter in 1871 en, met de boerderij aan de overzijde van de straat en een landschappelijke oprit vanuit het zuiden, in 1904 (DLG, 1878; ICM, 1925)

vermoedelijk ook de fraaie markies van siersmeedwerk en glas boven de hoofdingang, ondertussen verdwenen.

Zoals de meeste waterburchten werd de binnenste ringgracht, waardoor het kasteel bijna met de buitenmuren in het water stond, door dokter Lowet rond 1865 gedempt. De afkeer van stilstaand water, bron van “*ongezonde uitwasemingen en funeste epidemieën*”, was gedurende de hele 19de eeuw – vooral na de cholera-epidemieën van het midden van de eeuw – bijzonder levendig (5). Alleen de

buitenste ringgracht bleef bewaard en vormde het kader van een landschappelijke tuin van circa één hectare, de waterpartijen inbegrepen. Op de stafkaart van 1886 (ICM, 1897) verschijnt – naast de oude toegang – een nieuwe oprit, die vanuit het zuiden via een weidse boog door het park naar het kasteel toeloopt. De oudste bomen – bruine beuk (*Fagus sylvatica* ‘*Atropunicea*’) en witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), Amerikaanse eik (*Quercus rubra*) – zijn waarschijnlijk in de late 19de eeuw aangeplant en vormen de oorspronkelijke stoffering van het park van dokter Lowet.

◀ Het kasteel van Neerlinter met de pas gebouwde veranda vanuit het westen, op een in 1911 afgestempelde ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal)

Neerlinter Château Lower

▲
Het kasteel van
Neerlinter zonder
slotgracht op een
in 1929 afgestem-

pelde ansichtkaart
(collectie José
Huypens, Dormaal)

▲
Het gebouwtje
(mogelijk een
kippenhok) langs de
Kasteelstraat, dat
een stilistische band
legde tussen het
kasteel en de boer-
derij aan de over-
kant van de straat,
gesloopt
(foto R. Deneef,
1997)
werd in 2002

NOTEN

- (1) WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain – canton de Léau, Bruxelles, Culture et Civilisation* (facsimile van editie 1887), 1963, p. 140. Summier beschreven in *Bouwen door de Eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen – arrondissement Leuven*, Brussel, Ministerie van Nederlandse Cultuur, 1971, p. 316-317.
- (2) Oudste kadastrale legger 212 Neerlinter, art. 46 nrs. 9-19.
- (3) Oudste kadastrale legger 212 Neerlinter, art. 1642 nrs. 5-14. Het werd dus niet gekocht van de laatste heer van Neerlinter, graaf de

Waha, zoals vermeld in BOYEN P., e.a., *Linter, een wandeling door de 20ste eeuw*, Linterse Cultuurraad, 1999, p. 15.

- (4) Kadastrale opmetingsschetsen Neerlinter 1866 nr. 57 (dienst-vleugel) en 1913 nr.13 (veranda).
- (5) «miasmes insalubres» en «épidémies funestes»; cf. de omzendbrief van 10-8-1810 weergegeven in: DEL MARMOL J.-A.-L., *Dictionnaire de législation, de jurisprudence et de doctrine en matière de mines, minières, carrières, forges, haut-fourneaux, tourbières [...]*, Liège, Renard, 1857, p. 668.

Roger Deneef
& Jo Wijnant

LINTER (NEERLINTER): PASTORIE VAN DE SINT-FOLIANUSKERK

KASTEELSTRAAT 5, 3350 NEERLINTER
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De tuinzijde van de pastorie van Neerlinter op een in 1904 afgestempelde ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal)

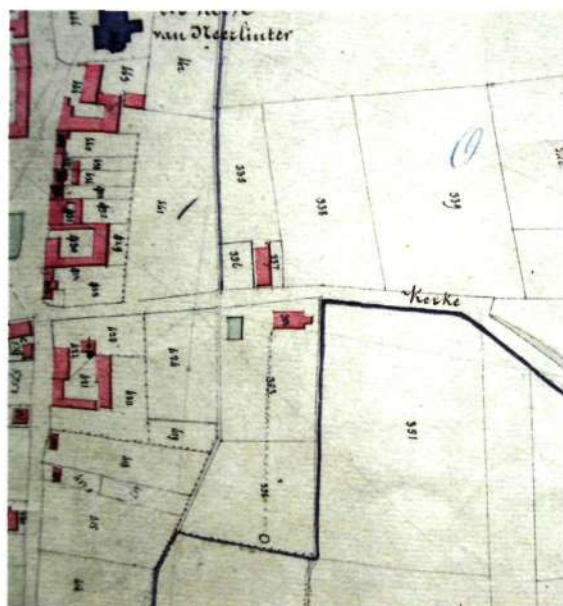

Symmetrische tuin van 77 are bij een in 1858 heropgebouwde pastorie, omvattende twee percelen: een moes- en bloementuin bij het huis en, daarachter, een lustbos met vier heuveltjes, waarop vroeger waarschijnlijk religieuze beelden stonden.

De pastorie van Neerlinter werd in 1858 afgebroken en binnen hetzelfde perceel, maar enkele meters verder van de straat, vervangen door het huidige gebouw. Dat is een uiterst sober, tweelaags, bakstenen dubbelhuis (de voor- en de achterdeuren in het midden) van vijf traveeën onder zadeldak, met aan de noordzijde en dwars op de straat, een klein koetshuis met twee rondboogpoorten (1). Het pas-

toriegebouw werd recentelijk gerenoveerd, maar het oorspronkelijke uitzicht bleef grotendeels behouden. In 1828, toen de Primitieve kadasterkaart werd opgemaakt, bestond de tuin uit twee bijna even grote percelen: een moestuin ('tuin') vlak achter het huis en daarachter een 'lusthof', samen ongeveer 77 are groot (2). Landmeter J.L. Voncken heeft bij wijze van uitzondering ook iets van de toenmalige structuur weergegeven: een lijnrecht pad in dubbele stippellijn snijdt in het verlengde van de zuidelijke zijmuur de twee percelen in twee ongeveer gelijke delen en mondt uit bij een cirkeltje op de oostgrens van het goed. Dit 120 m lange pad is bewaard gebleven en het cirkeltje op de Primitieve kadasterkaart stemt overeen met een heuveltje van 1,50 m hoog. Bij de in 1858 heropgebouwde pastorie vormde de achterdeur het vertrekpunt van het pad. Wat zag de pastoor als hij

► De kerk (blauw) en de pastorie van Neerlinter (centraal in beeld, nrs. 352, 353 en 354) op de Primitieve kadastraalkaart opgemaakt door J.L. Voncken in 1828 – noorden rechtsomder (archief Kadaster Brabant, Brussel)

langs het pad over de moestuin (uiteraard niet alleen groenten, maar ook bloemen) en doorheen de lusthof naar het heuveltje keek?

Het scherm van oude taxussen (*Taxus baccata*) achter het heuveltje doet aan een decor denken: een donkere, groene achtergrond waar beelden – bijvoorbeeld een calvariegroep (de gekruisigde Chris-

tus tussen Johannes en Maria), het Heilig Hart, Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes... – goed tegen uitkomen. Klooster- en pastorietuinen waren niet alleen bedoeld voor nut en sier, maar moesten de bewoners of bezoekers ook tot meditatie en stichtelijke overpeinzingen aanzetten. In het lusttuinperceel komen nog andere, lagere ophogingen voor – twee in de hoekpunten van het perceel en één langs de noordrand – die ooit misschien ook een dergelijke functie hadden. Van het rondpad dat ook die heuveltjes aandeed, zijn nog sporen aanwezig. De voormalige moestuin is momenteel gazon en het gedeelte vlakbij de pastorie wordt bovendien afgeschermd door een haagje reuzenlebensbomen (*Thuja plicata*). De vroegere lusttuin met de heuveltjes wordt momenteel grotendeels overschaduwd door een gemengd, relatief jong plantsoen – zomereik (*Quercus robur*), tamme kastanje (*Castanea sativa*), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), hemelboom (*Ailanthus altissima*), gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus*), afgewisseld met taxussen en ongestekelde hulst (*Ilex aquifolium* 'Heterophylla').

NOTEN

- (1) Kadastrale opmetingsschets Neerlinter 1859 nr. 18.
- (2) Oudste kadastrale legger 212 Neerlinter, art. 423 nrs. 13-15.

Roger Deneef
& Jo Wijnant

LINTER (ORSMAAL): HOF TEN STEEN

SINT-TRUIDENSESTEENWEG 30, 3350 ORSMAAL
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

►
Het gerestaureerde
Hof ten Steen
vanuit het oosten
(foto F.A. Cresens,
2007)

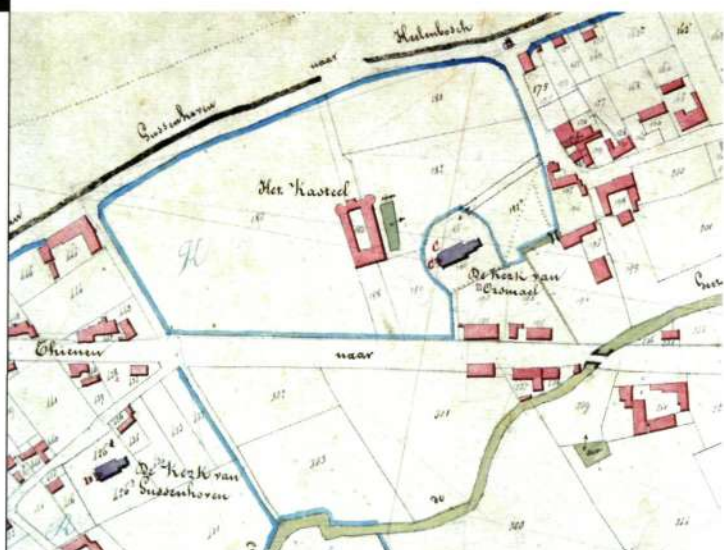

Boomgaard (circa 2,5 hectare) met 4 appelaars en 46 perelaars met stam- omtrekken tot meer dan 2 m, naast een diverse malen verbouwd feodaal kasteel; relict van landschappelijke sierbeplanting.

Een figuratieve kaart uit 1656 in het kaartboek van de abdij van 't Park (1) bevat de oudste afbeelding van "*t'hoffte steen*", toen nog met fladderende wimpel op een van zijn torens.

Op een kaart uit 1682 wordt het omwalde Hof ten Steen weergegeven als een ruïne met vier hoektorens (2). Op de Primitieve kadasterkaart uit 1828 worden nog enkel de twee noordelijke hoektorens afgebeeld. Het blok rond het hof (circa 8 hectare), waarvan ook de kerk deel uitmaakte, was door de aanleg van de steenweg Tienen-Sint-Truiden in

1730 met één derde verkleind. De rechte oprijlaan, die vanuit het noorden op het poortgebouw toeliep, werd naar de nieuwe steenweg toe in dezelfde as verlengd door een strookperceel (nr. 188), mogelijk een relict van een poging van de laatste heer van Orsmaal, Henri-Joseph de Wolffs, om wat symmetrie en structuur in het geheel te brengen. Zijn weduwe, door het kadaster gekwalificeerd als "*pagtessé*", verschijnt in 1831 als Primitieve eigenares van het kasteel, gedegradéerd tot pachthof (3). De onmiddellijke omgeving bestond uit weide, bouwland, een boomgaard ten westen van het kasteel (nr. 182, 65 are) en een moestuinperceel ten zuidoosten ervan (nr. 189, 24 are). In 1868 kon de Brusselse archivaris en historicus Alphonse Wauters na enig aandringen de zaal in het kasteel van Orsmaal bezoeken waar zich op 2 december 1789 een 'belangrijke' episode uit de vaderlandse geschiedenis (meer bepaald de 'Brabantse Revolutie') had afgespeeld: een ontmoeting tussen rebellengeneraal

▲ Het Hof ten Steen in zijn oude gedaante, vóór de brand van 1868, op de Primitieve kadasterkaart opge- maakt door Meyers in 1828 (archief Kadaster Brabant, Brussel)

Van der Meersch en de Oostenrijkse kolonel de Brou. Hem wachtte echter een grote ontgoocheling: enkele dagen voordien was de bliksem ingeslagen en was het kasteel herleid tot dikke, zwartgeblakerde muren en verkoold schrijnwerk (4).

Bij de heropbouw door de toenmalige eigenaar, burgemeester Joseph de Wolffs (5), werden de twee noordelijke hoektorens gespaard, maar voor de rest zag het gebouw er volgens Wauters helemaal anders uit. Zo waren onder meer de trapgevel boven de poorttravee en de kruiskozijnen van de ramen verdwenen (6). Een volgende, in 1906 geregistreerde verbouwing (7) was nog veel ingrijpender: de westelijke vleugel met de bijbehorende hoektoren werd afgebroken en 20 m westwaarts weer opgebouwd zonder hoektoren. Het gebouw kreeg een vierkante binnenplaats en verdubbelde daardoor in oppervlakte. Eigenaar Ghislain Lowet trachtte iets van de kasteelambiance die in 1868 verloren was gegaan, te herstellen in de oostelijke, residentiële vleugel: het visueel contrast tussen het baksteenmetselwerk van de bovenbouw en de kwartsietstenen van de

onderbouw van de enige bewaarde hoektoren werd met een bepleistering met imitatieveogen afgezwakt. Dat het niet om zomaar een hoeve ging, werd ook in de beplanting aangegeven, onder meer door een singel van sierbomen langs de steenweg Tienen-Sint-Truiden – bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), Krimlinde (*Tilia x euchlora*), gele kornoelje (*Cornus mas*), rode kamperfoelie (*Lonicera xylosteum*), boerenjasmijn (*Philadelphus coronarius*). Van de enige overblijvende, oostelijke arm van de ringgracht werd een siervijvertje gemaakt, met ernaast een groepje Oostenrijkse dennen (*Pinus nigra* subsp. *nigra*). De rechte oprijlaan, die vanouds tussen de fruitbomen door vanuit het noorden op het poortgebouw toeliep, bleef behouden, maar de rustieke monotonie werd gebroken door een smeedijzeren toegangshek en – links van de weg – een heuveltje met taxus (*Taxus baccata*) en een bruine beuk. Indrukwekkend is de met een meidoornhaag omheinde boomgaard op het grote perceel ten westen van het kasteel: vier appelaars en zesenvertig perelaars met stamomtrekken tot meer dan 2 m. Deze boomgaard werd waarschijnlijk door Lowet aangeplant gelijktijdig met de laatste verbouwing. In 2004-2005 werd het kasteel gerestaureerd en werd de schuurvleugel omgebouwd tot feestzaal.

Merkwaardige boom

(opname 25 juni 2002)

1. peer (*Pyrus communis*) 204

NOTEN

- (1) VAN ERMEN E., VANHOVE L. & VAN LANI S., *Het kaartboek van de abdij van Park, 1665*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2000, p.108.
- (2) Zie de pentekening van P. Lindemans in VERBOUWE A., *Iconografie van Vlaams-Brabant* (VII), Kanton Zoutleeuw, Brussel, Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, 1950, nr. 115.
- (3) Oudste kadastrale legger Ormaal-Gussenhoven, art. 68.
- (4) WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain – canton de Leau*, Bruxelles, Culture et Civilisation (facsimile van editie 1887), 1963, p. 105-106. Zie ook: ROUMIEUX E., *Geschiedenis van Ormaal-Gussenhoven*, Tienen, Ripova, 1998, p. 77-97.
- (5) Kadastrale opmetingsschets Ormaal-Gussenhoven 1869 nr. 10; oudste kadastrale legger 212 Ormaal-Gussenhoven, art. 682.
- (6) Tekening van de noord- en oostgevels gereproduceerd in DOPÉRE F., *Middeleeuwse burchten in Oost-Brabant. Ons Heem*, 1997, p. 218.
- (7) Kadastrale opmetingsschets Ormaal-Gussenhoven 1906 nr. 10.

► Tussen monumentale perelaars en vóór de restauratie van 2004-2005: het kasteel van Ormaal met de enige overblijvende hoektoren, resultaat van een verbouwing rond 1905 (foto R. Deneef, 2002)

*Roger Deneef
& Jo Wijnant*

LINTER (OVERHESPEN): VILLA GOOSSENS

GELDENAKENSTRAAT 112, 3350 LINTER-OVERHESPEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De villa van
Théodore Goossens
te Overhespen, een
typisch landhuis uit
het midden van de
19de eeuw
(foto O. Pauwels,
2007)

Landschappelijke tuin (60 are) met centrale open ruimte, rondpad en belvédèreheuveltje naast een rond 1860 gebouwde villa.

De in het oog springende, roodgeverfde villa aan de westrand van Overhespen, langs de weg naar Eliksem, werd in de late jaren 1850 door Théodore Goossens uit Tienen opgetrokken op een akkerperceel (1) als buitenverblijf of jachtpaviljoen. Het gebouw is karakteristiek voor de landelijke herenhuizen uit die periode: een dubbelhuis (perfect symmetrisch) van twee bouwlagen én een souterrain en een halve dakverdieping (mezzanino), slechts drie brede traveeën breed, onder een schilddak. De momenteel roodgeverfde, bakstenen gevels worden verlevendigd door de witgeverfde natuursteen van banden en hoekkettingen en de druiplij-

ten en kettingen rond de gevelopeningen (rondbogen voor de bel-etage, licht getoogde voor de verdieping). De mezzanine werd bij een latere verbouwing ingewerkt in een mansardedak (bedekt met grote eternietleien). De betonnen markies boven het terras voor de hoofdingang aan de tuinzijde is van recente makelij. De dienstvleugel met onder meer het karrenhuis is tegen de achtergevel gebouwd. Voorts is er nog een losstaand gebouwtje (kippenren en hondenhok) op de perceelsgrens achter de villa.

De villa lag aan de oostrand van het perceel, dat 1 hectare 10 are groot was. Op het noordelijke gedeelte werd een boomgaard aangeplant, op het zuidelijke gedeelte werd een tuin aangelegd. Pas vanaf 1909 zal het kadaster deze tuin als 'lusttuin' omschrijven (2) en pas op de stafkaart van 1932 wordt iets afgebeeld dat aan een parkje doet den-

► De dorpskern van Overhespen in 1932, met uiterst links in beeld (onder "Brie") de Villa Goossens met bijbehorend parkje (ICM, 1937)

ken: een pad in de vorm van een ovale lus rond een grotendeels open ruimte, die door hoogstammige bomen wordt omgeven. Dit pad bleef gedeeltelijk bewaard en loopt in de zuidwestelijke hoek over een heuveltje – een typisch belvédèreheuveltje, waarop misschien ooit een paviljoentje gestaan heeft. Afgezien van de zomerlinde (*Tilia platyphyllos*) bij de ingang, is de oudste beplanting – twee tamme kastanjes (*Castanea sativa*) met stamom-

trekken tussen 350 en 400 cm – van utilitaire aard. De typische sieroorten, onder meer een balsemzilver-spar (*Abies balsamea*), een fijnspar (*Picea abies*), bontbladige esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii'), een hazelaar met veerspletig blad (*Corylus avellana* 'Heterophylla'), maar twee bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met respectievelijk 345 en 328 cm omtrek (3), werden na 1900 aangeplant.

NOTEN

- (1) In 1848 volgens BOYEN P. e.a., *Linter, een wandeling door de 20ste eeuw*, Linter, Linterse Cultuurraad – werkgroep heemkunde, 1999, p. 64, maar in dat jaar verkocht Jean-Baptiste Belen het perceel landbouwgrond (sectie B nr. 195) waarop Goossens de villa zal bouwen. De bouw wordt geregistreerd in de kadastrale opmetingsschets Overhespen 1860 nr. 3.
- (2) Oudste kadastrale legger 212 Overhespen, art. 52 nr. 40.
- (3) De dikste werd volgens de huidige eigenaar, Adolf Vandeput, aangeplant in 1907.

*Roger Deneef
& Jo Wijnant*

LINTER (WOMMERSOM): KASTEEL VAN WOMMERSOM

MELKWEZERSTRAAT 73, 3350 LINTER-WOMMERSOM
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Hagen en zuilvormige tulpenbomen als recente omkadering van het kasteel van Wommersom (foto O. Pauwels, 2007)

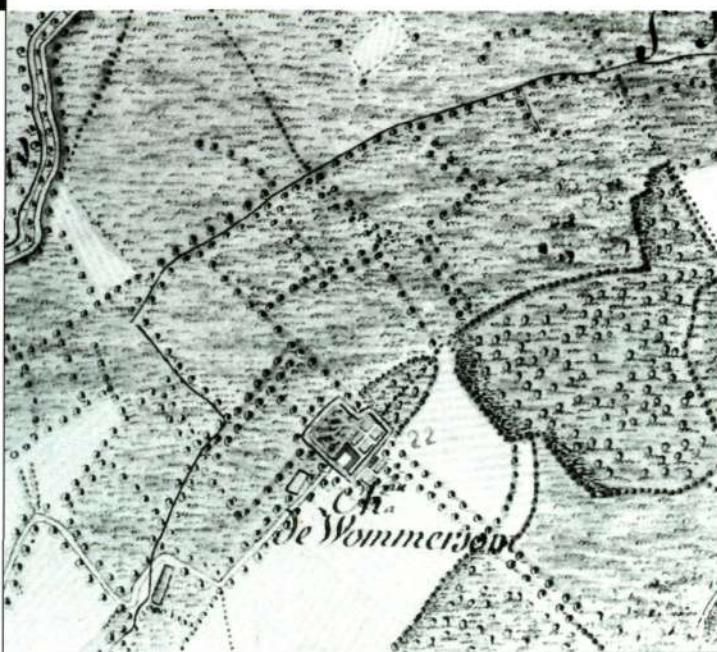

Landschappelijk park van 3 hectare 39 are, aangelegd in 1900-1914 bij een in 1895 gebouwd kasteel in neotraditionele stijl en relict van een oude ringgracht.

Op het kruispunt van dreven

Het kasteel van Wommersom wordt voor het eerst afgebeeld op een figuratieve kaart uit 1762 van de bossen, weiden en landerijen van het nabijgelegen Walsbergen, een pachthoeve die toebehoorde aan de ridders van Malta van de commanderij van Chantraine (1). Het was een gesloten complex, omgeven door een brede ringgracht, met steile zadeldaken, een brede en hoge residentiële vleugel, haaks erop twee lage dienstvleugels (links karrenhuis, rechts schuur en stallen) en – als afsluiting van de binnenplaats – een smalle poortvleugel. Opmerkelijk was de uit de zuidgevel uitstekende apsis van een kapel (2). Het kasteelcomplex was vermoedelijk niet ouder dan het midden van de 17de eeuw.

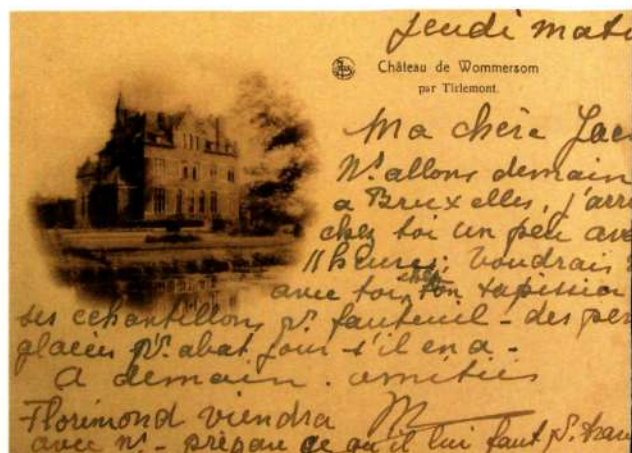
Het zou zich op de plaats bevinden van het verdwenen gehucht Neder-Walsbergen (3). In de 18de eeuw stond het op het snijpunt van twee loodrechte, met bomen afgezoomde, uit drie stroken opgebouwde dreven: de ene dreef georiënteerd op het zuidwesten (Wommersom-dorp), de andere op het zuidoosten. Haaks op de zuidoostelijke as en evenwijdig met de eerstgenoemde liep een derde dreef, die het landschap ten zuiden van het kasteel in grote, bijna vierkante blokken verdeelde. Deze structuur werd waarschijnlijk aangebracht door de eerste Wommersomse T'Serclaes, Charles-Ernest (1735-1809), kasteel eigenaar vanaf 1768 en laatste heer van Wommersom (4). De aanleg was ongetwijfeld geïnspireerd door de klassieke, rationele geometrie, die in de 18de eeuw de heraanleg van talrijke landgoederen bepaalde. T'Serclaes' ambitie om van het kasteel het middelpunt te maken van een grootschalige landschappelijke structuur, werd vermoedelijk niet alleen gefnuikt door eigendoms grenzen, maar ook door wijzigingen in smaak en

▲ Het kasteel van Wommersom op de Ferrariskaart (1771-1775)

mode. Bij zijn dood in 1809 trad een generatie aan die de regelmatige geometrie van de 18de-eeuwse tuinen voor bekeken hield. Op de Ferrariskaart (1771-1775) en, nog meer, op de door J.L. Voncken uitgetekende kadasterkaart (vóór 1820) wordt een onvoltooide structuur getoond: de dreef naar Wommersom begon al na 300 te kronkelen en knoopte aan bij oude tracés, het stompje dreef ten

► Het kasteel van Wommersom, naar het zuidwesten opgelegd en op het snijpunt van twee assen, op de Primitieve kadasterkaart opgemaakt door J.L. Voncken vóór 1820; onderaan de pachthoeve van Walsbergen – noorden rechtsboven (archief Kadaster Brabant, Brussel)

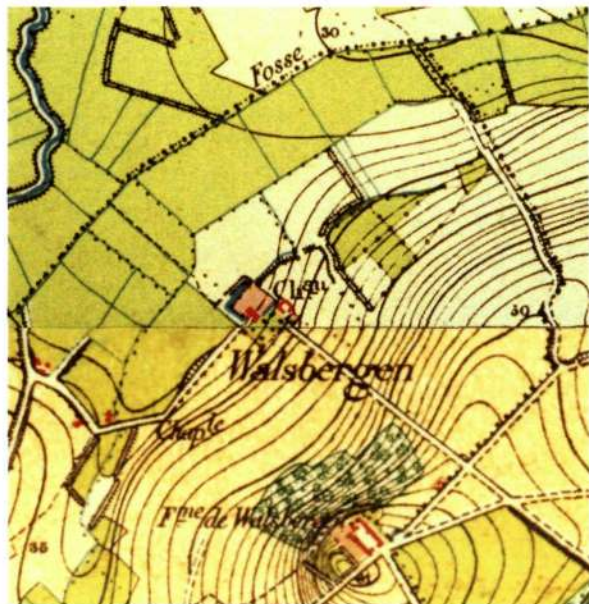
▲ Het kasteel van Wommersom op een in 1907 afgestempelde ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal)

noorden van het kasteel liep na 100 m dood in het Klein Broek en in oostelijke richting bleef het geometrisch patroon eveneens beperkt tot een paar 'uitsteeksels'.

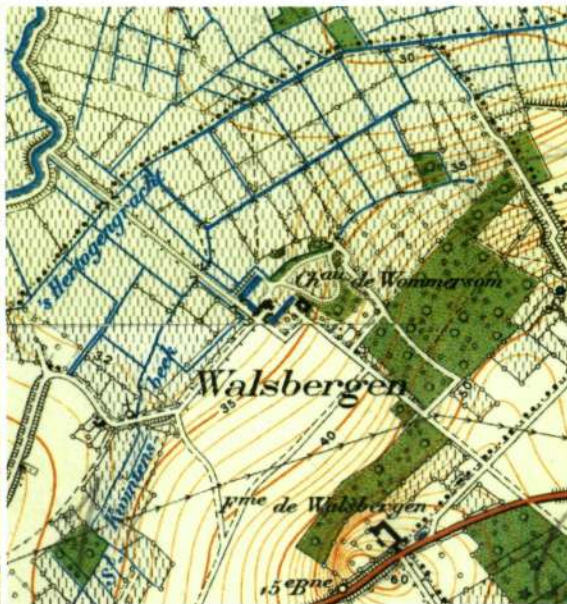
Verval

Bij de opstelling van het Primitief kadaster in 1831 was het kasteeldomein eigendom van zijn oudste zoon, Jean-François de T'Serclaes de Wommersom (1778-1849). Van de ringgracht, geregistreerd als 'lustvijver', waren nog drie armen aanwezig en het kasteleiland was toegankelijk via een stenen brug. Na 1764 had het kasteel vermoedelijk een classicistische verbouwing ondergaan, want de traveeën werden door pilasters van elkaar gescheiden en op de binnenplaats gingen de uiterste traveeën gedeeltelijk schuil achter lage, vierkante paviljoentjes, die de symmetrie versterkten. De poortvleugel was verdwenen en vervangen door hekwerk. De bijgebouwen buiten de ringgracht waren beperkt tot een schuur en een jachthuisje (in 1767 gebouwd, volgens een gedenksteen boven de poort van de huidige kasteelhoeve). Het niet bebouwde gedeelte van het kasteleiland (67,5 are) was geregistreerd als 'tuin' en sloot in het noordoosten, waar de ringgracht was gedempt, aan bij een 'lustbos' van bijna 90 are (5). Naar het uitzicht van de tuin (moestuin of een combinatie van 'nut en sier') en het lustbos (informeel of met een geometrisch padenpatroon) hebben we alleen maar het raden. De Brusselse archivaris en historicus Alphonse Wauters zal een halve eeuw later, na jaren van verwaarlozing en leegstand, spreken van "un beau parc, très bien plan-

1871

1932

◀ Het kasteel van Wommersom op de stafkaart van 1871 en, met landschappelijk park, op die van 1932 (DLG, 1877-1878; ICM, 1937)

té^o waarvan echter weinig of niets was overgebleven. Maar zijn bewondering werd gewekt door een opspuitende bron of een fontein, gevoed via een buis van 7 tot 8 cm diameter, wellicht een relict van een geometrische parterretuin uit de 18de eeuw (6). Het kasteel verkeerde toen in een ruïneuze staat en in 1882 catalogiseerde het kadaster het als ruïne (7). Graaf Théodore-Emile de T'Serclaes de Wommersom (1809-1880) – volksvertegenwoordiger, vanaf 1857 gouverneur van Limburg, later van Oost-Vlaanderen (8) – die in 1853 het kasteel van Lubbeek (voormalig buitengoed van de Sint-Geertruiabdij te Leuven) had aankocht en er ook ging wonen (9), had Wommersom verder laten verkommeren. Het kasteeldomein van Wommersom had hij blijkbaar voorbestemd voor de landbouwuitbating, want in 1862 werden de schuur en het jachthuisje ten zuiden van de ringgracht afgebroken en vervangen door de huidige gesloten hoeve met zijn monumentale poorttoren (10). Twee percelen (26 are) ten zuidoosten van de hoeve werden ingericht als moestuin, terwijl het perceel (52 are) waarop de schuur had gestaan, boomgaard werd.

Neotraditionele architectuur in een landschappelijk kader

De overname van het domein in 1895 door Jacques de T'Serclaes de Wommersom (1852-1914), cavaleriemajoor en professor aan de militaire school (11), was voor Wommersom het begin van een wederopstanding. Het nieuwe kasteel dat op de plaats van het oude werd opgetrokken (12), was op neotraditionele leest geschoeid: baksteenbouw met spekla-

Château de Wommersom

◀ Het kasteel van Wommersom op een in 1910 afgestempelde ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal)

gen, trapgevels, kruiskozijnen, steigergaten, een traptorentje met spits en – om de band met het verleden extra te onderlijnen – de neogotische apsis van de huiskapel in de noordoostgevel. Het schilddak met houten consoles boven het ingangshek, op de plaats van het verdwenen poortgebouw, sluit dan weer aan bij de cottagearchitectuur. Deze stijlelementen vinden we ook terug in het paviljoentje bij de noordelijke grachtarm.

De 18de-eeuwse droom van Charles-Ernest T'Serclaes werd min of meer verwezenlijkt, want het stompje dreef ten noordwesten van het kasteel werd nu over een afstand van 500 m doorgetrokken tot aan de Gete en met bomen beplant. Maar misschien was er ook een praktische bezorgdheid, want de afstand

naar de halte van de buurtspoorweg bij Neerlinter werd minstens tot één zesde herleid. Deze dreef is intussen verdwenen. De voormalige eilandtuin en het oude 'lustbos' ten noordoosten van het kasteel (in de loop van de jaren gedegeerde tot bouwland) werden omgevormd tot een luthof van 3 hectare 39 are (13). Het plantsoen met landschappelijk golvende randen wordt pas afgebeeld op de stafkaart van 1932, maar dateert van vóór de Eerste Wereldoorlog. Het bevat courante soorten – Amerikaanse en moerasedik (*Quercus rubra*, *Q. palustris*), witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), zilversdoorn (*Acer saccharinum*), gewone platan (*Platanus x hispanica*), zomerlinde en Hollandse linde (*Tilia platyphyllos*, *T. x europaea*), Italiaanse populier (*Populus nigra* 'Italica'), Amerikaanse gleditsia (*Gleditsia triacanthos*). Solitaire zoals de kleinbladige linde (*Tilia cordata*) en de groepjes naaldbomen of cipresachtigen – taxus (*Taxus baccata*), Kaukasische spar (*Picea orientalis*), hinokischijncipres (*Chamaecyparis obtusa*) en reuzenlebensboom (*Thuja plicata*) – behoren eveneens tot deze landschappelijke lay-out. In het noordoostelijk gedeelte van dit plantsoen is nog een gedeelte te zien van de oude wandelweg en van een 'charmille', een looftunnel met haagbeuk (*Carpinus betulus*).

Bij de aanleg van 'Engelse' parken in de 19de eeuw werden oude waterpartijen zoals ringgrachten en molenvijvers stevast omgevormd tot serpentinevijvers of andere natuurlijk aandoende of landschappelijke vormen. Tegen het einde van de eeuw, toen neoformele en architecturale tuinstijlen weer in de belangstelling kwamen en de regelmatig-geometrische, 'Franse' tuinstijl een revival kende, konden bestaande geometrische structuren opnieuw op meer ontzag rekenen. Landhuizen en kastelen werden opnieuw omkaderd met parterres, hagen en

snoei-boompjes en zo mogelijk ook strak omlijnde waterpartijen. Aan de drie overblijvende armen van de oude ringgracht rond het kasteel van Wommersom werd niet geraakt, maar op oude ansichtkaarten valt in de onmiddellijke omgeving van het kasteel geen formele aanleg met parterres of snoei-bomen te bespeuren, maar bloemencorbeilles en rozenperken. Pas in een recent verleden werd naar ontwerp van Stephan Vandecan uit Lincent de formele omkadering van het kasteel voltrokken, maar in een eigentijds idioom en volgens drie afzonderlijke formules: een symmetrische, met hagen van rode beuk en taxus gestoffeerde ruimte ten noordwesten van het kasteel; een meer intieme ruimte aan de zuidoostkant, met een houten terras dat de ringgracht overkraagt; en een bij het landschapspark aansluitende ruimte ten noordoosten, met uitstralende rijen zuilvormige tulpenbomen (*Liriodendron tulipifera* 'Fastigiatum').

NOTEN

- (1) TULKENS L., De commanderie van Walsbergen te Wommersom. *De Brabantse Folklore* nr. 149, 1961, p. 20-39.
- (2) Tekeningen naar vermelde kaart van zowel het kasteel als de hoeve door P. Lindemans in VERBOUWE A., *Iconografie van Vlaams-Brabant* (V), Kanton Tienen, Brussel, Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, 1946, afbeelding nrs. 14 en 15 p. 44.
- (3) Volgens WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain – canton de Tirlemont, communes rurales* (I), Bruxelles, Culture et Civilisation (facsimile van editie 1875), 1963, p. 43. De site van het kasteel wordt zonder verdere toelichting vermeld in de 'Centrale Archeologische Inventaris' van Vlaanderen (locatie nr. 5674).
- (4) In verband met de familie T'Serclaes, zie POPLIMONT Ch., *La Belgique héraldique* (XI), Paris, Henri Carion, 1867, p. 72 e.v. of diverse jaarboeken van *La noblesse belge*.
- (5) Oudste kadastrale legger 212 Wommersom, art. 178 nrs. 8-24.
- (6) WAUTERS A., *op. cit.*, p. 47.
- (7) Oudste kadastrale legger 212 Wommersom, art. 426 nrs. 12 en 842 nr. 15.
- (8) POPLIMONT Ch., *La Belgique héraldique* (XI), Paris, Henri Carion, 1867, p. 75-79.
- (9) Cf. het kasteel de Biolley-T'Serclaes te Lubbeek (Lubbeek), p. 76-83 in: DENEFF R. (red.), *Historische tuinen en parken van Vlaanderen (Holsbeek, Lubbeek, Tielt-Winge)*, Brussel, afdeling Monumenten & Landschappen, 2002.
- (10) Kadastrale opmetingsschets Wommersom 1865 nr. 20.
- (11) *La noblesse belge. L'annuaire de 1898* (II), Bruxelles, Veuve Monom, 1898, p. 2346-2347.
- (12) Kadastrale opmetingsschets Wommersom 1897 nr. 15.
- (13) Oudste kadastrale legger 212 Wommersom, art. 842 nrs. 28.

▼ De vallei van de Grote Gete, het kasteel van Wommersom en, rechts, de in 1862 gebouwde kasteelhoeve (foto O. Pauwels, 2007)

*Herlinde De Jaeck &
Roger Deneef*

TIENEN (GOETSENHOVEN): DEN AST

ASTSTRAAT 233, 3300 GOETSENHOVEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het kasteel van
Den Ast omstreeks
1930
(collectie José
Huypens, Dormaal)

Landschappelijk park zonder vijver van bijna 2 hectare, aangelegd rond een kasteelachtig landhuis, gebouwd in 1864, één van de vroegste eclectische gebouwen van de regio; unieke collectie van oude en zeldame bomen, onder meer Californische torrey.

In het begin van de 19de eeuw bestond het gehuchtje Den Ast ten noordwesten van de dorpskern van Goetsenhoven uit drie grote boerderijen, drie daglonershuisen en een kapel, omgeven door een klein, in onbruik geraakt kerkhof. De kapel, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw, werd in 1822 afgebroken en vervangen door het kleine, nu het nog bestaande bidkapelletje (1). Tussen 1861 en 1865 slaagde Gustaaf Vandenschilde erin een aaneengesloten blok van twaalf percelen op te kopen. Van-

denschilde was wijnhandelaar te Tienen maar afkomstig uit Goetsenhoven (2). De aankoop omvatte één van de huisjes en enkele percelen landbouwgrond, samen anderhalve hectare groot. Het huisje, dat aan de Aststraat paalde, werd afgebroken in 1864. Nog in datzelfde jaar liet hij ongeveer midden in het percelenblok een landhuis optrekken: een bakstenen gebouw van zeven traveeën en twee bouwlagen, de plint (met souterrain), hoekkettingen en venster- en deuromlijstingen (segmentbogen) van blauwe hardsteen. Het schilddak herinnert nog aan de sobere landhuizen uit het midden van de 19de eeuw, maar het gekanteelde, torenachtige middenrisaliet wijst op 'middeleeuwse' ambiance. Een modellenboek van Jean-Pierre Cluysenaar (3) heeft ongetwijfeld inspiratie geleverd en het 'Klein Kasteeltje' te Brussel is niet veraf. Dit is één van de eerste eclectische gebouwen van de regio. Tegen de straat aan, rechts van het toegangshek, werd een mooi bakstenen oranjerie-

▲ Het kasteel van Den Ast, één van de eerste eclectische gebouwen in de regio, op een in 1908 afgestempelde ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal)

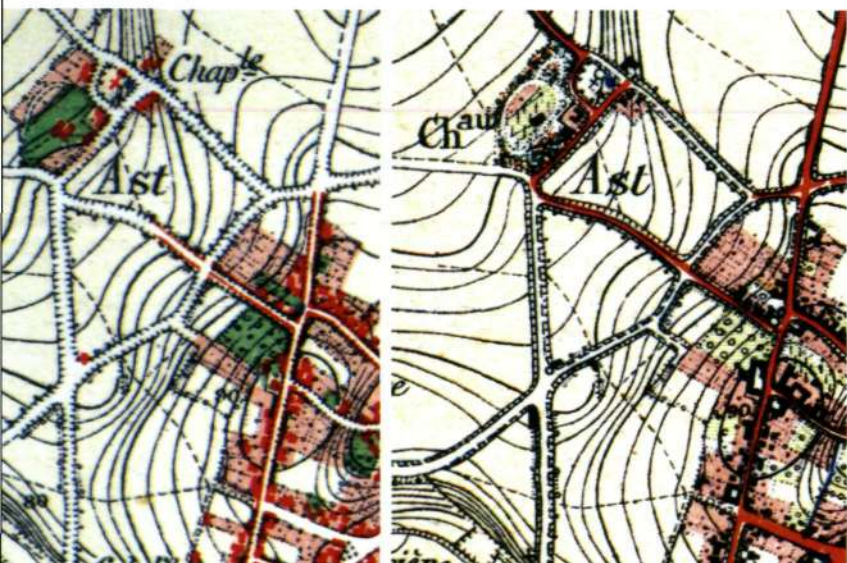
koetshuis opgetrokken met boogomlijstingen van gesinterde baksteen in reliëf.

Het als 'lustgrond' geregistreerde perceel besloeg 1 hectare 59 are, en werd enkele jaren later met nog 30 are uitgebreid. De structuur van het park is vrij eenvoudig: het kasteel als middelpunt van een min of meer open ruimte met enkele solitaires of kleine groepjes van bomen of heesters, omringd door een gordel van dichte beplanting, die aan de noordzijde van het perceel tot een beboste lob uitdijt. De stafkaart van 1864 toont de werken volop in uitvoering: de rondweg is al gedeeltelijk aangelegd. In 1893 is ook de aanleg van de 30 bijkomende aren voltooid; een kleine, van de rondweg aftakkende lus ontsluit het bosplantsoen in de noordpunt van het landgoed. Hoe men van het toegangshek bij het kasteel kwam, kan niet worden uitgemaakt aan de

▼ Het park bij het kasteel van Den Ast te Goetsenhoven (linksboven) in 1864 – de werken zijn nog volop aan de gang – en in 1893 (DLG, 1869; ICM, 1900)

1864

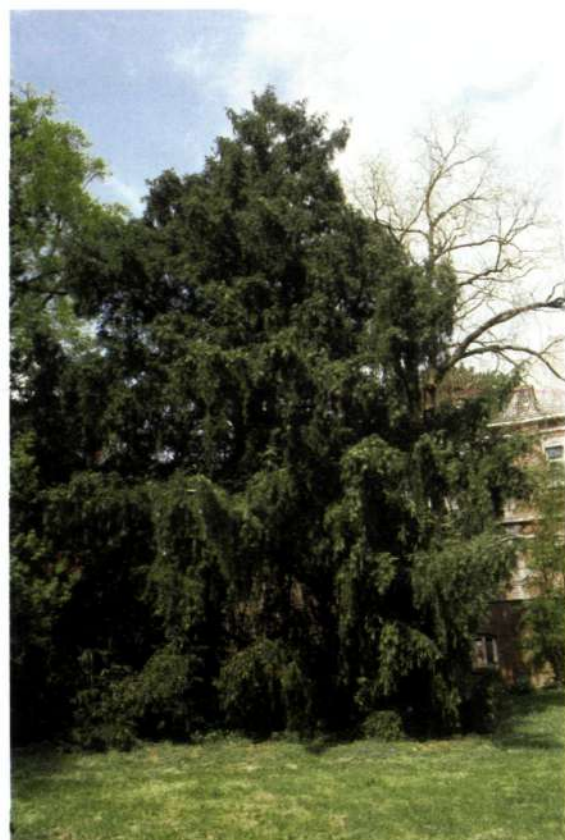
1893

hand van de stafkaarten, maar het hek bevindt zich pal tegenover de hoofdingang van het kasteeltje en er zijn sporen van symmetrische beplanting langs weerszijden van de lijn tussen het hek en de voordeur. Op oude ansichtkaarten wordt echter op het ere-erf voor het kasteel een rotonde getoond, rozenperk of – op een van de kaarten – een convexe mozaïek van inlegplanten. Op twee van de kaarten is er tussen deze rotonde en het toegangshek een tennisveld te zien.

In 1917 werd het landgoed verkocht aan een Brusselse wisselagent, Gaston Philips (4), die zich bij de aanvang van de oorlog in een van de andere huisjes van de Ast had gevestigd en zich mettertijd ontpopte tot een van de belangrijkste grondeigenaars van Goetsenhoven. Hij voegde langs weerszijden hoekkrisalieten met hoge schilddaken toe (5). In de grootste daarvan, de rechtse met de twee traveeën, werd een wintertuin ingericht als 'Chinees kamer', met veelkleurig glas. Bij een verkoop in 1977 was het fraaie 'Chinees' meubilair jammer genoeg niet in de deal begrepen en verdween het uit het gebouw.

▼ De *Torreya californica* naast het kasteel van Den Ast (foto R. Deneef, 1995)

Uit de afmetingen van het huidige bomenbestand kan worden afgeleid dat zowel Vandenschilde als Philips bij hun aanplantingen hun oog lieten vallen op interessante soorten. In het kader van het voorbereidend onderzoek naar aanleiding van de beschermingsprocedure werd in 1978 een eerste inventaris opgesteld, waarbij enkele belangrijke specimens aan de aandacht ontsnapten, bijvoorbeeld de Italiaanse esdoorn (*Acer opalus*) achter het kasteel, veruit de dikste van België. Het was echter van meet af aan duidelijk dat het om een vrij uitzonderlijke verzameling ging, de oppervlakte van het domein in acht genomen. Vooral twee bomen trokken de aandacht. De Californische torrey (Torrey *californica*) links van het kasteel bleek de tweede dikste van België te zijn, na die van de kruidtuin te Luik. Samen met de Mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*), eveneens een 'kampioenboom', werd hij beschermd als *monument*. Dit statuut werd de gebouwen ontzegd, wat toch wel tot verwondering stemt. In 1995 werd een tweede, vollediger inventaris opgemaakt. In totaal werden 43 verschillende dendrologische taxa genoteerd, de opslag van *Acer pseudoplatanus* en courante soorten in het bosplantsoen – valse acacia (*Robinia pseudoacacia*), zomereik (*Quercus robur*), gladde iep (*Ulmus minor*), gewone es (*Fraxinus excelsior* – en diverse soorten en variëteiten van schijnscipres (*Chamaecyparis* sp.) niet meegerekend. De vergelijking van de stamomtrekken genoteerd in 1978 met die van 1995, wijst in het merendeel van de gevallen op een niet onaanzienlijke dikteaanwas. Dit is gedeeltelijk te verklaren door de bodemgesteldheid. Het park werd immers aangelegd op vochtige maar vruchtbare leemgrond

(6), volgens het 'bodemboekje' te nat voor veel-eisende gewassen als tarwe en suikerbiet, maar uitstekend geschikt voor weiland en boomplantsoen.

Merkwaardige bomen

(opnamen op 22 september 1978 en, in vet, 8 augustus 1987)

1. Mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) 646 > **676**, behoort tot Belgische toptien (7)
17. okkernoot met ingeneden blad (*Juglans regia* 'Laciniata') 109 > **134**, Belgisch kampioen
- 19A. mispelbladige wintereik (*Quercus petraea* 'Mespilifolia') **238**
- 19B. Italiaanse esdoorn (*Acer opalus*) 248 > **261**, Belgische kampioenboom
21. hangende zilverlinde (*Tilia petiolaris*) 413 > **470**
23. Californische torrey (*Torrey californica*) 206 > **247**, tweede dikste van België
29. Lavalmeidoorn (*Crataegus x lavallei*) 98 > **97**
54. kortnaaldige fijnspar (*Picea abies* 'Microphylla') of *Picea orientalis* op een onderstam van gewone Fijnspar **79**
55. sawaracipres, cultivar (*Chamaecyparis pisifera* 'Squarrosa') **181**
56. treurvorm van westerse levensboom *Thuja occidentalis* 'Pendula') 90 > **102**(20)
59. wingerdbladvige zomerlinde (*Tilia platyphyllos* 'Vitifolia') **234**
60. gele paardenkastanje (*Aesculus flava*) **152**
61. zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata') **73**
62. gele paardenkastanje (*Aesculus flava*) **170**

◀ Het kasteelpark van Den Ast met mammoetboom, een opvallend silhouet in het landschap (foto R. Deneef, 2004)

► Het toegangshek en het kasteel van Den Ast op de achtergrond
(foto R. Deneef, 2004)

Vermeldenswaardig zijn ook nog: een canada-populier (*Populus x canescens*) 345, een honingboom (*Sophora japonica*) 257, een Spaanse aak (*Acer campestre*) 196, een moseik (*Quercus cerris*) 270 met een eigenaardige bladvorm, vier bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') en twee treurbeuken (*Fagus sylvatica* 'Pendula') met stamomtrekken van 3 tot 4 m, een zwarte moerbeï (*Morus nigra*) 184, en het groepje van vier doodsbenderenbomen (*Gymnocladus dioecus*), respectievelijk 120, 85, 71 en 37, mogelijk op hetzelfde wortelgestel, naast het wagenhuis.

NOTEN

- (1) «Une construction fort médiocre» volgens WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain – canton de Tirlemont, communes rurales (II)*. Bruxelles, Culture et Civilisation (facsimile van editie 1876), 1963, p. 137.
- (2) APPERMANS R.M., *Goetsenhoven. Geschiedenis van een twaalfhonderdjarige parochie uit Austrasië*, Tienen, Ripova, 1993, p. 111-112.
- (3) *Maisons de campagne, châteaux, fermes, maisons de jardinier, garde-chasse et d'ouvriers, etc. exécuté en Belgique par Jean-Pierre Cluyse-naar, architecte*, Bruxelles, B. Van der Kolk, 1859.
- (4) volgens Léon Degrelle "un banquier louche et faussaire", die een dubieuze rol zou hebben gespeeld in het financiële debacle van de Boerenbond in de jaren 1930, cf. KEMPENEERS P., *Oostbrabantse plaatsnamen 5: Hakendover* (Toponymica 9,5), Leuven, K.U.L., Instituut voor Naamkunde, 1991, p. 120. Oudste kadastrale legger 212 Goetsenhoven, art. 1636 nrs. 149-151.
- (5) Oudste kadastrale legger 212 Goetsenhoven, art. 865 nr. 11; kadastrale opmetingsschets Goetsenhoven 1928 nr. 43.
- (6) Matige gleyige gronden op leem met begraven textuur B horizont tussen 40 en 80 cm diepte (Adp(c) volgens: BAEYENS L. & DUDAL R., *Bodemkaart van België – kaartblad Tienen 104E & Verklarende tekst bij het kaartblad*, Gent, Centrum voor Bodemkartering, 1958, p. 50-51.
- (7) Voor deze en andere vergelijkingen zie: J.C. BAUDOUIN e.a., *Bomen in België – Dendrologische inventaris 1987-1992*, Belgische Dendrologische Vereniging/Stichting Spoelberch-Artois, 1992.

*Roger Deneef
& Jo Wijnant*

TIENEN (HAKENDOVER): PASTORIE VAN DE SINT- SALVATORKERK

SCHOOLPAD, 3320 HOEGAARDEN
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

►
De voorzijde van de
omstreeks 1850
verbouwde pastorie
van Hakendover
(foto R. Deneef,
2002)

18de-eeuwse pastorie, verbouwd rond 1850, met een voortuin, een achtertuin en een boomgaard, grotendeels ommuurd, in totaal bijna 30 are; twee beplantingsheuveltjes met treuressen; grotendeels braakliggend.

De oorspronkelijke pastorie van Hakendover bevond zich naast de kerk. De huidige pastorie langs het Schoolpad werd in 1741 gebouwd door pastoor Alexander Vandersmissen, die daarbij de pastorie van Elingen voor ogen zou hebben gehad (1). Ze wordt op de Ferrariskaart (1771-1775) en op de

Primitieve kadasterkaart circa 1820 afgebeeld met min of meer dezelfde plattegrond en wordt in de gebouweninventaris omschreven als een laat-18de-eeuws dubbelhuis (2). In haar huidige verschijningsvorm beantwoordt ze echter perfect aan een model van landhuizen dat in de periode 1840-1860 in de regio bijzonder populair was: een dubbelhuis (met een min of meer symmetrische plattegrond, de voor- en achterdeuren in het midden) van vijf traveeën, twee bouwlagen en een mezzanine onder een laag schilddak. De bepleistering met schijnvoegen zou echter 18de-eeuws metselwerk kunnen verbergen – baksteen en witte zandsteen. De niet bepleisterde omlijstingen van witte zandsteen rond de deuren (de voordeur met druiplijst) en de ven-

De kerk van Hakendover en centraal in beeld de pastorie met voortuin, achtertuin en boomgaard, op de Primitieve kadastrale kaart opgemaakt door J.P. Bastendorff omstreeks 1820 — noorden linksboven (archief Kadaster Brabant, Brussel)

sters van de benedenverdieping wijzen ook in die richting. De oorspronkelijk steile dakhelling, typisch voor 18de-eeuwse huizen, is wellicht door het toevoegen van de mezzanine afgezwakt.

In de Primitieve kadastrale legger (1831) worden de samenstellende delen opgesomd: een voortuin van 4 are 80 centiare, het huis geflankeerd door lage aanbouwen, een tuin van 15 are en, in een punt langs de Hollestraat eindigend, een bijna drie-

hoekig perceel boomgaard van 7 are 30 centiare (3) — het geheel grotendeels ommuurd, in totaal bijna 30 are, vrij klein voor pastorieën. In 2002 lag de achtertuin braak, maar de symmetrische opstelling ten opzichte van de achterdeur van twee hinokischijnepressen (*Chamaecyparis obtusa*) zou één van de aanzetten kunnen zijn van het traditionele padenkruis. De fruitbomen zijn verdwenen, maar in de noordpunt van het boomgaardperceel ligt een heuveltje omgeven door taxussen (*Taxus baccata*) met een treures (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') erbovenop. In de voortuin, het minst onderkomen deel, bevinden zich een magnolia (*Magnolia x soulangeana*) en een tweede heuveltje, eveneens met een treures, maar een veel dikker exemplaar (232 cm stamomtrek).

NOTEN

- (1) KEMPENEERS P., *Oostbrabantse plaatsnamen: 5. Hakendover* (Toponymica IX,5), K.U. Leuven, Instituut voor Naamkunde, 1991, p. 73.
- (2) *Bouwen door de Eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen – arrondissement Leuven*, Brussel, Ministerie van Nederlandse Cultuur, 1971, p. 122.
- (3) Oudste kadastrale legger 212 Hakendover, art. 102 nrs. 4-7.

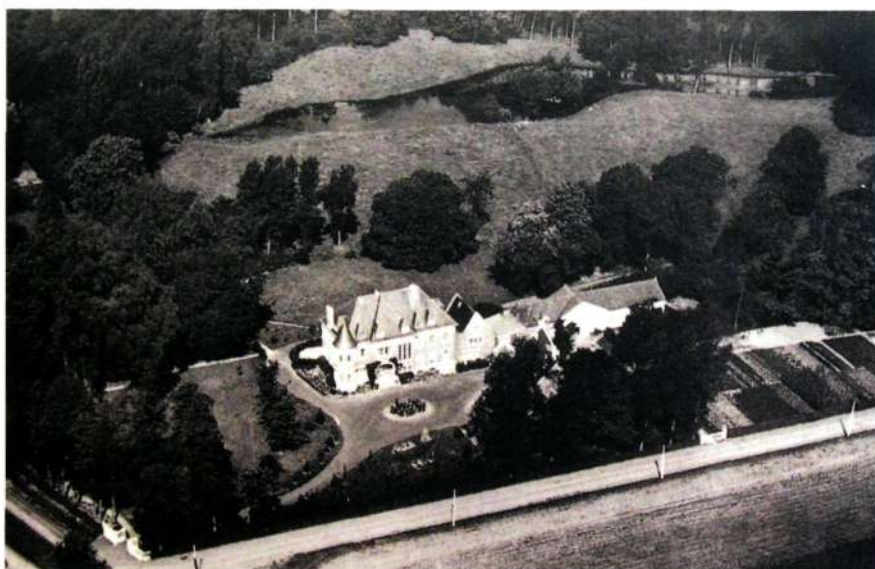

Roger Deneef
& Jo Wijnant

TIENEN (HAKENDOVER): KASTEEL VAN HAKENDOVER – TEN HAGHEDORNE

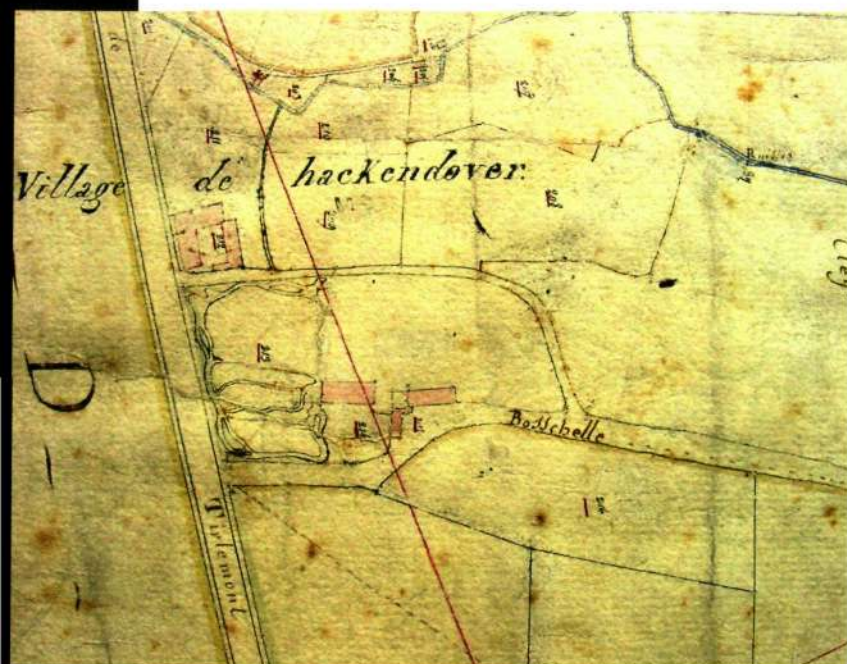
SINT-TRUIDENSESTEENWEG 492, 3300 HAKENDOVER
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het kasteel van Hakendover met moestuin en landschappelijke vijver op een Ansichtkaart uit het interbellum (collectie José Huypens, Dormaal-Zoutleeuw)

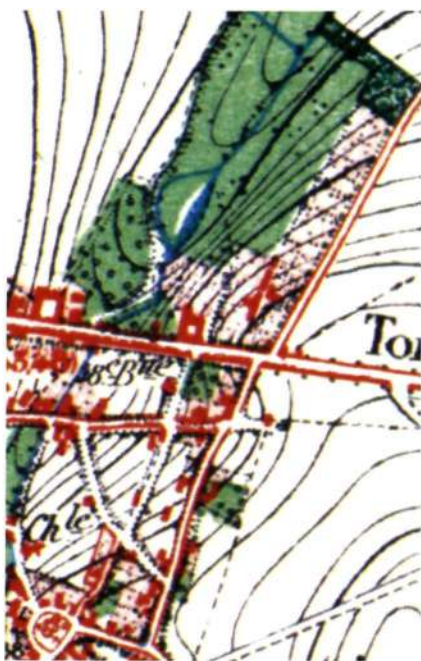

'Engelse tuin' (1 hectare 24 are), aangelegd vóór 1816 naast een 18de-eeuws landhuis, in 1848 heraangelegd met vijver en uitgebreid tot 6 hectare 40 are; het kasteel werd door de Duitsers in 1914 platgebrand; de heropbouw in historiserende stijl in 1920-1921 ging gepaard met nieuwe aanplantingen; de verkoop in 1979 aan een instelling voor gehandicapten werd voorafgegaan door de velling van talrijke oude bomen; de vijver werd gedeeltelijk gedempt en het landschappelijk park werd voor een groot gedeelte opgeofferd voor de bouw van nieuwe paviljoenen.

Het 'kasteel van Hakendover', ook bekend als kasteel Storms, dat sinds 1979 onderdak biedt aan het medisch-pedagogisch instituut Marguërite Marie Delacroix, is van relatief recente datum (1), mogelijk niet ouder dan de steenweg Tienen-Sint-Truiden die rond 1730 werd aangelegd (2). Op de Ferrariskaart (1771-1775) worden op de hoek van de steenweg en de Bosschelstraat drie losstaande gebouwen en een omhaagde moestuin afgebeeld. Het eigendom, 1 hectare 24 are groot, werd oorspronkelijk ook aan de westzijde begrensd door een openbare weg, een aftakking van de Bosschelstraat. Op de Primitieve kadasterkaart, uitgetekend door Bastendorff in 1816, worden ook drie gebouwen afgebeeld, waarvan er twee vereenzelvigd kunnen worden met die op de Ferrariskaart. Het grootste, meest zuidelijke (perceel nr. 214) was ongetwijfeld het landhuis, buitengoed van notaris Roch-Jean-

▲ Het kasteel van Hakendover met een vroege 'Engelse' tuin op de Primitieve kadastrale kaart opgemaakt in 1816 door J.P. Bastendorff – noorden rechtsboven (archief Kadaster Brabant, Brussel)

◀ De dorpskern links onderaan en, ten noorden van de steenweg Tienen-Sint-Tuiden, het kasteeldomein van Hakendover met langwerpige vijver in 1864 (DLG, 1869)

▼ Het kasteel van Janssens, in 1914 afgebrand, op een in 1907 verstuurde ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal-Zoutleeuw)

Baptiste Janssens uit Tienen (3). Iets meer naar het noorden lagen de dienstgebouwen (stallen en koets-huis), die een naar de Bosschelstraat toegekeerde L vormden.

Het perceel 213, bijna 1 hectare 20 are groot, wordt in de Primitieve kadastrale legger als lusttuin ('jardin d'agrément') omschreven. Bastendorff bracht ook het eigenaardige net van tuinpaden in kaart (uitzonderlijk voor kadastrale kaarten) – uitbundig kronkelend, vertakkend en 'eilandjes' vormend en beperkt tot de zuidelijke helft van het perceel. Het noordelijk gedeelte van het lusttuinperceel wordt blanco afgebeeld. Ongetwijfeld ging het om een landschappelijke tuin van het vroegste type, een 'jardin anglais', besloten, *naast* het landhuis liggend, een chaotisch compartiment in een groter geheel, met een bijna barokke onregelmatigheid, zonder grote zichtlijnen of uitkijkpunten, met een woelige topografie, een kluwen van kronkelende wandelpaden en meestal ook een overdaad van 'fabriekjes' en 'follies', vaak chinoiserie.

Rond 1848 werd het woonhuis naar het noorden vergroot en verbonden met het koetshuis. Vermoedelijk dankzij het driehoekige fronton onder het wolfeind van de naar de steenweg gekeerde zijgevel en de halfronde erker met terras (omgeven door een balustrade met siervazen) aan de parkzijde, was het in de ogen van de inspecteur van het kadaster geen gewoon 'huis' meer, maar een 'kasteel'. De aftakking van de Bosschelstraat ten westen van het domein werd bij het landgoed ingelijfd. Het park werd uitgebreid tot tegen de Ramshovense beek en besloeg een oppervlakte van 6 hectare 40 are. Het is betekenisvol dat in de kadastrale legger niet meer van 'lusttuin' maar van 'lustgrond' gesproken wordt (4), de geijkte term voor een soberder, minder intensief onderhouden landschappelijk park. Hoewel de vijver door het kadaster pas in 1940 wordt geregistreerd (5), mag worden aangenomen dat hij toen al bijna een eeuw oud was. Hij verschijnt in 1864 op de eerste stafkaart: een spoelvormige uitgraving, ongeveer 180 m lang, gevoed via een aftakking van de Ramshovense beek, op recentere stafkaarten afgebeeld met een eilandje. Rond 1864 kon ook de Bosschelstraat, die oorspronkelijk in een bochtje langs het kasteelcomplex liep, worden omgelegd tot het huidige rechte tracé. Het perceel 216 kwam daardoor binnen het domein te liggen en werd aangelegd als een moestuin van 77 are.

In 1914 werd het kasteel door de Duitsers geplunderd en in brand gestoken (6). Albert Storms liet

het in 1920-1922 heropbouwen in zijn huidige vorm, grotendeels op de oude funderingen. Karakteristiek is de bleekrode industriële Boomse baksteen, die in de regio massaal gebruikt werd bij de wederopbouw, niet alleen van Aarschot en Leuven maar ook bij de andere platgebrande kastelen (Pellenberg, Korbeek-Lo, Holsbeek...), afgewisseld met witte natuursteen (Euville) en kunststeen en bleekgrijs bepleisterde banden en lijsten met imitatievoegen. De stijl is overwegend historiserend (leien schilddak met dakkapellen, rond hoektorentje, rondboogpoort met iets wat op het topstuk van een klokgevel lijkt...), maar met enkele modernistische trekjes, zoals de asymmetrisch uitgewerkte ingangstravee. Opmerkelijk is de mooie serre die tegen de remise is aangebouwd.

In 1979 werd het domein verkocht aan de stichting Marie Marguérite Delacroix, die er onder de naam 'Ten Haghedorne' een tehuis voor gehandicapte kinderen vestigde. Naar verluidt (7) werden net voor de verkoop massaal oude bomen geveld. In

1985 namen de eerste kinderen er hun intrek. Enkele jaren later werd op de helling tussen de vijver en het kasteel een groot gebouw opgetrokken, met de regelmaat van de klok gevolgd door nieuwe blokken en paviljoenen (8). Het oorspronkelijke, naar de beek toe glooiende reliëf werd daarbij gewijzigd en met nieuwe wegen doortrokken. De vijver werd voor het grootste gedeelte volgestort en de moestuin maakte plaats voor een parking.

Het gaafste gedeelte van het park ligt tussen de Sint-Truidensesteenweg en het kasteel. Het fraaie, smeedijzeren lanspuntenhek op de hoek met de Bosschelstraat, vermoedelijk aangebracht rond 1850, markeert nog de oorspronkelijke hoofdtoegang maar wordt niet meer gebruikt. In deze zone is nog architecturaal reliëf aanwezig in de vorm van een heuveltje en sporen van een licht verzonken parkwegel. Tussen de beek en de (gedeeltelijk volgestorte) vijver ligt nog een tweede heuveltje met een priel van zomerlinden (*Tilia platyphyllos*). Het

▲
Het door Albert
Storms in 1920-
1921 heropge-
bouwde kasteel van
Hakendover vanuit
het westen
(foto O. Pauwels,
2007)

Sinds 1985 werden met de regelmaat van de klok nieuwe blokken en paviljoenen in het park ingeplant (foto O. Pauwels, 2007)

gros van de nog aanwezige oude beplanting – stamomtrekken zelden groter dan 3 m – dateert van de wederopbouwperiode, behalve een kleinbladige linde (*Tilia cordata*) en misschien ook een ginkgo (*Ginkgo biloba*). Relict van een grotere structuur uit die periode is een onderbroken, soms dubbele rij gevormd door zestien zomerlinden, wellicht een laantje dat vanuit het noorden op het kasteel toeliep. Het landschappelijk karakter van het domein werd genegeerd bij de nieuwe aanplantingen, waarbij meestal kleine, bij voorkeur bolvormige boomsoorten werden gebruikt zoals Noorse bolesdoorn (*Acer platanoides* 'Globosum'), bolprunussen (*Prunus fruticosa* 'Globosa') en bolvormige trompetbomen (*Catalpa bungei*).

Merkwaardige bomen

(opname 18 juli 2001)

- 5. kleinbladige linde (*Tilia cordata*) **366**
- 14. hangende zilverlinde (*Tilia petiolaris*) **427**
- 19. ginkgo (*Ginkgo biloba*) **370(100)**
- 21. gladde iep (*Ulmus minor*) **225**

NOTEN

- (1) Volgens WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain – canton de Tirlemont, communes rurales* (I), Bruxelles, Culture et Civilisation (facsimile van editie 1875), 1963, p. 62.
- (2) Zoals blijkt uit de Ferrariskaart alleszins ouder dan het begin van de 19de eeuw, in tegenstelling tot wat gesteld wordt in KEMPE-NEERS P., *Oostbrabantse plaatsnamen* (5). *Hakendover*, Leuven, Instituut voor Naamkunde, 1991, p. 78.
- (3) Oudste kadastrale legger Hakendover, art. 128 nrs. 10-12.
- (4) Kadastrale opmetingsschets Hakendover 1849 nr. 2; oudste kadastrale legger Hakendover, art. 128 nrs. 70-73.
- (5) Kadastrale opmetingsschets Hakendover 1940 nr. 3.
- (6) RESPEN V., *Hakendover, een dorp in Haspengouw*, s.l., s.d., p. 101-102. Oudste kadastrale legger Hakendover, art. 1241 nr. 7.
- (7) Volgens VAN EECKHOUDT L., Het domein Ten Langveld (1882-1992) te Hakendover. *Oost-Brabant* 29(3), 1992, p. 145.
- (8) Kadastrale opmetingsschetsen Tienen 11de afdeling, 1989 nr. 1, 1993 nr. 2, 1997 nr. 2.

*Luc Van Eeckhoudt, Roger Deneef,
Herlinde De Jaeck & Jo Wijnant*

TIENEN (HAKENDOVER): DOMEIN TEN LANGVELD

SINT-TRUIDENSESTEENWEG 366, 3300 HAKENDOVER
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De landschappelijk
omkaderde fruit-
weide van het
Domein Langveld
(foto R. Deneef,
1998)

Landschappelijk park (84,5 are) aangelegd rond een in 1885 gebouwde eclectische villa, afgebrand in 1914 en in cottagestijl heropgebouwd in 1924-1925; aanpalende boomgaard (bijna 2,5 hectare) omringd door een landschappelijke bomengordel.

Het domein 'ten Langveld', naar het toponiem van de leemkouter ten noorden van de steenweg Tienen-Sint-Truiden, werd aangelegd rond een in 1885 door het kadaster geregistreerde villa. 'Villa Sans Souci', zoals de bouwheer – een zekere Henri Janssens uit Tienen (1) – zijn villa zal noemen, was een eclectisch, bakstenen gebouw van twee bouwlagen en drie brede traveeën onder een zadeldak, met langs de straatzijde een tot een ver uitstekende risaliet uitgewerkte middentravee met portiek en

balkon, bekroond door een met witstenen zuiltjes versierd schoudergeveltje. De spitsboog in een van de zijgevels en de boogfries met witte kraagsteentjes gaven het gebouw ook iets neogotisch. Het werd links geflankeerd door een pittoresk-rustiek uitgedoste schuur of koetshuis (sierschrijnwerk, gefiguurzaagde windborden, poort met planken in tweekleurig visgraatverband) en rechts door een fraaie wintertuin van glas gevat tussen gebogen metalen profielen. Tegen de westzijde van het perceel werd een koetshuis met stallingen gebouwd, eveneens in baksteen met drie steekboogpoorten, het baksteenmetselwerk versierd met drie speklagen van witte glazuursteentjes en trapgeveltjes boven de ramen van de zolderverdieping.

De lusttuin werd gevormd door het bijna driehoekige, omringende perceel van 84,5 are. De villa stond centraal in het perceel, te midden van open ruimte en, tegen de perceelsgrenzen aan, hoogstam-

► De villa van Janssens, later 'Villa Sans Souci', op een in 1903 verzonden ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal)

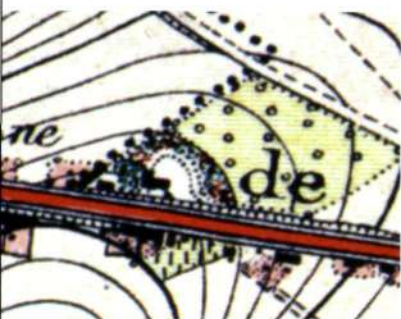
► De mammoetboom van Ten Langveld, baken in het landschap ten oosten van Tienen (foto R. Deneef, 1998)

mig groen. In deze bomengordel komen enkele opvallende soorten voor, onder meer zomerlinden met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata'), geelhout (*Cladrastis lutea*), alpenden (*Pinus cembra*), treurbeuk (*Fagus sylvatica* 'Pendula'), reuzenlevensboom (*Thuja plicata*), zwarte walnoot (*Juglans nigra*) en vooral een mammoetboom (*Sequoia-dendron giganteum*), een visueel baken in het landschap aan de oostrand van Tienen. De oprit vertrok vanuit de zuidoostelijke hoek, beschreef een weidse boog langs de noordpunt en mondde uit bij de achterdeur van de villa – althans volgens de stafkaart van 1891. Op een in 1903 afgestempelde ansichtkaart loopt er ook een pad naar de voorzijde van de villa. Het boompje op de voorgrond is mogelijk een tamme kastanje (*Castanea sativa*), ondertussen met een stamomtrek van 318 cm. Het gazon voor de villa is opgesmukt met twee of drie rozenperken en op de achtergrond is een troepje Oostenrijkse dennen (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) zichtbaar, nu met stamomtrekken tot 270 cm. De percelen bouwland ten oosten van de lusttuin werden samengesmolten tot een perceel van 2 hectare 75 are en met fruitbomen beplant (2). Op de stafkaart van 1908 wordt deze fruitweide omringd door een gordel van hoogstammig groen, waar bovendien een pad (aangegeven met stippellijn) doorheen loopt. Uit de aanwezigheid van diverse, soms zeldzame siersoorten in

deze bomengordel – plataan (*Platanus x hispanica*), taxus (*Taxus baccata*), es met onregelmatige, kleine blaadjes (*Fraxinus excelsior* 'Elegantissima'), bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea'), Amerikaanse eik (*Quercus rubra*), wierrookcypres (*Calocedrus decurrens*), trompetbomen (*Catalpa bignonioides*) – mag blijken dat het om meer dan fruit- of houtopbrengst ging. Deze verscheidenheid van soorten en het voorkomen van zeldzaamheden zoals geelhout en alpenden kunnen misschien verklaard worden door familierelaties. De bouwheer was verwant met Léon Van den Bossche, katholiek senator, ex-diplomaat en stichter-eigenaar van de 'Hortus Thenensis', het huidige stadspark van Tienen*. Het is niet onwaarschijnlijk dat 'nonkel Léon' bij de aanleg van Langveld om advies werd gevraagd en dat enkele 'dubbels' van de hortus in Hakendover zijn beland.

1891

1908

In 1906 verkocht de weduwe van Henri Janssens 'Sans Souci' voor 60.000 frank aan de Tiense notaris en volksvertegenwoordiger Léon Rosseeuw (3). In de namiddag van 18 augustus 1914 werd de villa, samen met het nabijgelegen kasteel van Hakendover* en bijna alle huizen langs de steenweg, door Duitse soldaten in brand gestoken. Van 'Sans

Souci' bleef alleen het stallen-koetshuis gespaard. De wederopbouw dateert van 1924-1925 (4). De nieuwe villa, bedoeld als buitenverblijf, omvatte vier uitgeruste woonlagen: een kelder-keukenverdieping voor het personeel (baksteen of hardsteen), een bel-etage met portiek en terras (baksteen), de verdieping met een loggia (bepleisterd met schijnvoegen), en een dakverdieping. De architect, een zekere Geens, was duidelijk geïnspireerd door de cottage-architectuur, herkenbaar aan complexe daken met wolfeinden en dakkapellen en het pseudovakwerk voor de geveldelen van de dakverdieping. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd 'Sans Souci' opnieuw door soldaten bezet, achtereenvolgens Duitsers, Fransen, Amerikanen en Canadezen. De relatief geringe oorlogsschade werd na de oorlog niet meer hersteld. De periode van verval en plundering bereikte haar hoogtepunt in 1977, toen de steenweg verbreed en de oostelijke ring rond Tienen (de verbinding met de autosnelweg E40) aangelegd werd. Over de volledige lengte van het domein werd een strook van 2,5 m onteigend. Zo verdwenen alle hagen en afsluitingen, meerdere prachtige platanen, dennen en tamme kastanjes; de inrijpoort werd afgebroken en verplaatst en het domein stond er meerdere jaren open en verwilderd bij. Alles wat kon worden losgemaakt, uitgekapt of afgezaagd, verdween. Het regende tot in de keuken en de zolderverdieping was een waar vogelparadijs.

In 1982 werd het domein eigendom van de familie Luc Van Eeckhoudt-Rosseeuw. De villa werd geres- taureerd en ingericht als permanente woning. Aan de Ambachtenlaan werd een automatische poort geplaatst die via een nieuwe oprit met de Villa – voortaan 'Ten Langveld' – werd verbonden. Het domein werd met een 2 m hoge draadafsluiting omheind en de wegen en paden werden verhard met fijn blauw grind en dolomiet. De boomgaard (ongeveer 220 hoogstammen) werd herbeplant nadat tientallen stronken en dode bomen waren verwijderd, en de zone rond de villa werd met nieuwe tuinornamenten en planten gestoffeerd, onder meer ginkgo (*Ginkgo biloba*), watercypres (*Metasequoia glyptostroboides*) en vijf perken met rozelaars.

Merkwaardige bomen

(opname 10 september 1998)

3. zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata') **175**
7. Amerikaans geelhout (*Cladrastis lutea*) **205(70)**
9. alpenden (*Pinus cembra*) **160** – omgewaaid januari 2008

▲
De huidige, rond 1925 gebouwde villa, zomerverblijf van notaris Rosseeuw; op de voorgrond een alpenden (foto R. Deneef, 1998)

10. mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*) **484**
13. gewone plataan (*Platanus x hispanica*) **368**
23. gewone es met onregelmatige, kleine blaadjes (*Fraxinus excelsior* 'Elegantissima') **189**
29. Oostenrijkse den (*Pinus nigra* subsp. *nigra*) **270**
31. zwarte walnoot (*Juglans nigra*) **325**
32. oosterse levensboom (*Thuja orientalis*) **142(5)**, vijfstammig

NOTEN

- (1) VAN EECKHOUDT L., Het domein ten Langveld (1882-1992) te Hakendover, p. 145-160 in *Oost-Brabant* 29(3), 1992. IDEM, Ten Langveld: een dendrologische bijdrage over het park "Ten Langveld" (1892) te Hakendover, p. 53-77 in *Oost-Brabant* 43 (2), 2006. De bouw wordt geregistreerd in de kadastrale opmetingsschets Hakendover 1885 nr. 2 en in de oudste kadastrale legger 212 Hakendover, art. 794 nrs. 5-6 en 8-10.
- (2) Oudste kadastrale legger 212 Hakendover, art. 794 nrs. 14, 15 en 18.
- (3) Oudste kadastrale legger 212 Hakendover, art. 1183 nrs. 1-6, 10.
- (4) Kadastrale opmetingsschets Hakendover 1925 nr. 2.

Roger Deneef
& Jo Wijnant

TIENEN (KUMTICH): PASTORIE VAN DE SINT-GILLISKERK

SINT-GILLISPLEIN 37, 3300 KUMTICH
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► De tuinzijde van de pastorie van Kumtich met de toren van de Sint-Gilliskerk op de achtergrond (foto R. Deneef, 2002)

Ommuurde tuin van 16 are bij een in 1729 gebouwde pastorie, momenteel een gazon omringd door bomen.

De pastorie van Kumtich werd volgens de jaar-talankers boven de garagedeur gebouwd in 1729. Ze is een voor die tijd typisch dubbelhuis (symmetrische plattegrond met de voor- en achterdeur in het midden), vijf traveeën onder leienzadeldak, van baksteen, maar met witte zandsteen (Gobertange) voor de omlijstingen van deuren en vensters, de plint, de geprofileerde kroonlijst en de hoekkettingen. Op de Primitieve kadasterkaart (1820-1830) worden ook de aanbouwen afgebeeld – links van het hoofdgebouw het koetshuis (nu garage), rechts de keuken en het washuis – die ongetwijfeld tot het oorspronkelijke bouwprogramma behoorden. In 1880 werd tegen de washuis-keukenvleugel, langs de tuinzijde, een be-glaasde wintertuin gebouwd. Dit is de enige door het kadaster geregistreerde wijziging aan het gebouw (1). Het 30 m brede gebouw beslaat de volledige breedte van het goed. De voortuin, 6 are groot, werd gedeel-telijk van de straat afgeschermd door een tweede ge-bouw dat vermoedelijk rond 1870 werd afgebroken

(2). Het gedeelte achter de pastorie besloeg 58 are en omvatte drie percelen: de eigenlijke tuin achter het huis (een moes- en bloementuin), daarachter een boomgaard en ten slotte een perceel land. Deze speci-ficaties verdwenen in 1879, toen er één groot tuin-perceel van bijna 60 are werd gevormd. Toen rond 1960 het huidige viaduct over de spoorweg Leuven-Tienen werd gebouwd, werd de achtertuin tot zijn huidige afmetingen herleid: de in 1880 ommuurde 16 are, grosso modo de Primitieve moes- en bloe-mentuin, momenteel gereduceerd tot een afhellend grasveld omringd door vrij jonge bomen – witte paar-denkastanje (*Aesculus hippocastanum*), gewone trom-petboom met geel blad (*Catalpa bignonioides* 'Aurea'), zomerlinde (*Tilia platyphyllos*), edele zilverspar met blauwgrijze naalden (*Abies procera* 'Glaucæ') en een rij Italiaanse populieren (*Populus nigra* 'Italica') langs de benedengrens.

NOTEN

- (1) Kadastrale opmetingsschets Kumtich 1880 nr. 7; oudste kadas-trale legger 212 Kumtich, art. 67 nrs. 22 en 46.
- (2) Waarschijnlijk naar aanleiding van de afbraak van een aanpalend gebouw, cf. kadastrale opmetingsschets Kumtich 1869 nr. 4.

Roger Deneef
& Jo Wijnant

TIENEN (KUMTICH): HERENHUIS SMOLDERS

SINT-GILLISPLEIN 34, 3300 KUMTICH
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

De achtertuin van
het huis van
Mathieu Smolders,
herenboer en groot-
grondbezitter,
gebouwd rond
1868; rechts in
beeld het gebla-
derte van een
ginkgo
(foto R. Deneef,
2002)

**Ommuurde tuin (15,5 are) achter
een rond 1868 gebouwd herenhuis;
recentelijk vergroot en heraangelegd.**

Het herenhuis naast de pastorie werd rond 1868 gebouwd door herenboer en grootgrondbezitter Mathieu Smolders (1). Zijn 'bedrijfszetel' was de nog bestaande, gesloten hoeve in de Sint-Barbarastraat ten zuiden van de spoorweg. Het huis op het dorpsplein moest zijn status van dorpsnotabele bezegelen. Qua concept en ligging verschilt het niet zoveel van de bijna anderhalve eeuw oudere pastorie: 'vivre entre cour et jardin' naar het model van de 18de-eeuwse herenhuisen, eveneens een bakstenen dubbelhuis – nu slechts met drie traveeën in plaats van vijf –, twee bouwlagen, een leien zadeldak, hoekkettingen van witte zandsteen en twee lage aanbouwen met de dienstruimten. De uitspringende band tussen de verdiepingen en de venster- en deuromlijstingen in blauwe hardsteen (op de verdieping met afgeronde bovenhoeken) en ook de vormgeving van de dakpellen (oeils-de-boeuf aan de tuinzijde) zijn daarentegen duidelijk eigentijds, laat 19de-eeuws. De twee dwarsvleugels (koetshuis, stallen), die de gekasseide

binnenplaats omsluiten, werden door het kadaster pas in 1880 geregistreerd (2). Aan het toen nog (ondanks de spoorweg) fraaie landschap achter het huis had Smolders geen boodschap, want de 15,5 hectare grote achtertuin werd volledig ommuurd. Deze 'hortus conclusus' komt eveneens archaïsch over. Over het oorspronkelijke uitzicht van deze tuin (padenkruis of informeel-landschappelijk) is ons geen beeldmateriaal of ander gegeven bekend. De ginkgo (*Ginkgo biloba*) achteraan is – 282 cm stamomtrek – het enige oorspronkelijke element. De dikke Japanse kerselaar (*Prunus serrulata*) is vermoedelijk niet zo oud. Van enig architecturaal reliëf in de vorm van heuveltjes of uitschulpingen valt niets te bespeuren; het perceel is volkomen vlak. Tegen de oostelijke muur, tussen het huis en de ginkgo, werden later paardenboxen gebouwd (3). In een recent verleden werd de achtermuur grotendeels afgebroken, zodat de tuin terrasgewijs in het achterliggende landschap kon worden verlengd.

NOTEN

- (1) Oudste kadastrale legger 212 Kuntich, art. 371 nr. 95; kadastrale opmetingsschets Kuntich 1869 nr. 4.
- (2) Kadastrale opmetingsschets Kuntich 1880 nr. 7.
- (3) Kadastrale opmetingsschets Kuntich 1948 nr. 16/2.

Roger Deneef
& Jo Wijnant

TIENEN (KUMTICH): HOEVE TASSIN

TASSINSTRAAAT 93, 3300 KUMTICH
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

De hoeve Tassin,
toen brouwerij,
rond de Eerste
Wereldoorlog
(collectie José
Huypens, Dormaal)

Resten van een informeel, gedeeltelijk ommuurd herenboerenparkje van 42 are, aangelegd bij een in 1875 heropgebouwde boerderij, later ook brouwerij; voor de helft bosplantsoen met een heuveltje, sporen van een rondpad en enkele oude bomen.

De hoeve in de Tassinstraat werd waarschijnlijk gebouwd rond het midden van de 18de eeuw. Op de figuratieve kaart van Kumtich in het kaartboek van de Abdij van Ter Kameren (1) komt ze nog niet voor. Ze wordt pas afgebeeld op de Ferrariskaart (1771-1775) en later op het Primitief kadasterplan opgemaakt door Bastendorff omstreeks 1820, als een bijna gesloten complex met de gebruikelijke vitale omkadering: een moestuin (44 are 20 centiare) tussen de hoeve en de hoek met de Sint-Barba-

rastraat (de oude weg naar Roosbeek), een boomgaard (1 hectare 17 are 40 centiare) en, verderop bijna 3 hectare weide en akkers (2). De huidige gebouwen dateren van omstreeks 1875. Het woonhuis omvat zeven traveeën, twee bouwlagen en een mezzanine onder een zadeldak; het is van baksteen maar met deur- en vensteromlijstingen (met afgeronde bovenhoeken), plint en hoekkettingen van blauwe hardsteen. De dienstgebouwen – onder meer een laag karrenhuis en een hoge schuur, eveneens met hoekkettingen – omsluiten een gekasseide binnenplaats, die door een smeedijzeren lanspunterhek van de straat wordt gescheiden (3). Tijdens dezelfde bouwcampagne, waarbij de funderingen van de oude gebouwen grotendeels werden gerecycled, werd ook de bakstenen muur opgetrokken, die over circa 150 m het vroegere moestuinperceel afsluit van de straat – de hoek van de Tassin- en de Sint-Barbarastraat inbegrepen. De met gesinterde bakstenen versierde kapel ter ere van Sint-Bernar-

◀ De hoeve Tassin met de ommuurde tuin
(foto R. Deneef, 2005)

dus op de hoek dateert volgens de gevelsteen van 1879.

Eigenaar en bouwheer was de herenboer August Blyckaerts. De tuin die achter de muur, op de plaats van de Primitieve moestuin, werd aangelegd, kan gelden als een bescheiden voorbeeld van een 'herenboerenparkje'. Ongeveer de helft van het perceel wordt overschaduwd door bomen, grotendeels jonge opslag, maar ook een bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') met 334 cm stamomtrek die ongetwijfeld dateert uit de tijd van Blyckaerts, twee stronken van verdwenen bomen en enkele oude, zware hazelaars (*Corylus avellana*). Een heuveltje, een deel van het licht verzonken rondpad en haagfragmenten wijzen op doelbewuste aanleg. De andere helft van het perceel, die bij de hoevegebouwen aansluit, bestaat uit vlak gazon met een bloemenborder. De gesmede nagels in de omheiningsmuur getuigen van verdwenen leifruit. Herenboerenparkjes komen veelvuldig voor in het zuidoosten van Vlaams-Brabant en Haspengouw, onder meer bij de Hoeve Peten* te Hoegaarden-Houtem. In een opstoot van welvaart, vaak ondersteund door niet-agrarische nevenactiviteiten zoals brouwerij of paardenfokkerij, wordt de woonvleugel omgebouwd tot villa of 'kasteel' en wordt, in de schaduw daarvan, een kleine landschappelijke tuin aangelegd. Het merendeel van deze parkjes ontstond na 1850.

In 1903 kon Felix Tassin, brouwer te Hoksem, met toestemming van de weduwe Blyckaerts, zijn tante, in de grote schuur een brouwerij vestigen, die tot 1940 standhield (4). 'Geboortebomen', aangeplant naar aanleiding van de geboorte van een kind, worden in parken en tuinen veelvuldig aangetroffen; 'geboorteplantsoenen' zijn zeldzamer. In het boomgaardperceel achter de tuin, toegankelijk via een 'barrier' in de Sint-Barbarastraat, plantte de vader van de huidige eigenares 52 notelaars (*Juglans regia*) als herinnering aan haar geboortjaar.

NOTEN

- (1) LAURENT R., *De goederen van de Abdij van Ter Kameren in Brabant. Kaartboek 1716-1720*, Brussel, Gemeentekrediet, 1996, p. 38.
- (2) Oudste kadastrale legger 212 Kuntich, art. 6 (op naam van landbouwster Marie-Thérèse Aerts).
- (3) Kadastrale opmetingsschets Kuntich 1875 nr. 8. Het complex wordt summier beschreven in *Bouwen door de Eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen – arrondissement Leuven*, Brussel, Ministerie van Nederlandse Cultuur, 1971, p. 204.
- (4) Oudste kadastrale legger 212 Kuntich, art. 1245, nrs. 20-22 en 58-62. Zie ook www.kuntich.be/bezienswaardigheden.php.

Roger Deneef &
Herlinde De Jaeck

TIENEN (OORBEEK): KASTEEL VAN OORBEEK

BEGIJNENSTRAAT 199, 3300 TIENEN-OORBEEK
(PRIVÉBEZIT, NIET TOEGANKELIJK VOOR HET PUBLIEK)

► Het kasteel van
Oorbeek vanuit de
lindendreef
(foto O. Pauwels,
2007)

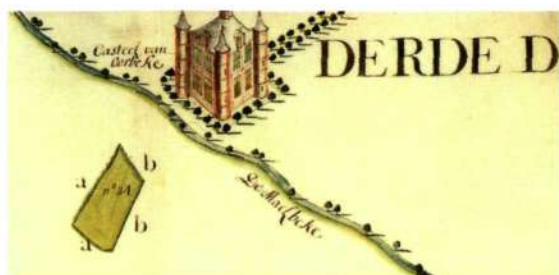

**Romantisch 'rivierlandschap', bijna
3 hectare, vermoedelijk aangelegd in het
2de kwart van de 19de eeuw naast een
in 1646 gebouwd kasteel;
bebost gedeelte met sporen van ster-
vormig padenpatroon.**

Het kasteel

In de door Vander Maelen in 1840 uitgegeven 'Atlas pittoresques des chemins de fer de la Belgique', een toeristische gids voor de toenmalige treinreiziger, wordt het kasteel van 'Hoorenbeek' weinig accuraat afgebeeld als één van de blikvangers langs de pas aangelegde spoorlijn Leuven-Tienen (1). Het kasteel van Oorbeek, gebouwd in 1646 door de toenmalige heer van Oorbeek, Paul van Ryckel, wordt voor het eerst afgebeeld in de marge van een figuratieve kaart van Kuntich uit

1720 uit het kaartboek van de goederen van de abdij van Ter Kameren (2): een vierkant volume van twee bouwlagen, twee traveeën langs elke zijde, vensters met kruisko zijnen, onder een tentdak met lantaarn en gevat tussen hoektorens met klok dakjes, waarschijnlijk vier, maar op de afbeelding zijn er slechts drie zichtbaar. De omgeving wordt spaarzaam weergegeven: de 'Maelbeke' (Menebeek) aan de achterzijde van (en veel te dicht bij) het kasteel en de met bomen afgezoomde oprijlaan aan de voorzijde. Het kasteel wordt omkaderd door een ringgracht, eveneens met bomen afgezoomd. Ondanks de ringgracht en de torens had het gebouw geen defensieve betekenis; het ging om een 'huis van plaisantie'. Eventuele dienstgebouwen worden buiten het blikveld gehouden. Landmeter G. Couvreur heeft het kasteel hier gebruikt als oriëntatiepunt en mogelijk is de weergave minder exact dan ze lijkt, bijvoorbeeld wat betreft het aantal traveeën (twee in plaats van de huidige vier).

▲ Approximatieve voorstelling van het kasteel van Oorbeek in 1720 in de marge van een figuratieve kaart van Kuntich uit 1720 uit het kaartboek van de goederen van de abdij van Ter Kameren (Algemeen Rijksarchief Brussel)

▲ Het kasteel van Oorbeek met parterretuin, boomgaard en sterrenbos op de Ferrariskaart (1771-1775)

◀ Het kasteel van Oorbeek op de Primitieve kadasterkaart opgemaakt door J.P. Bastendorff, zonder datum, vermoedelijk rond 1820 – noorden rechtsboven (archief Kadaster Brabant, Brussel)

De Primitieve kadasterkaart, opgesteld door Bastendorff circa 1820, levert de eerste betrouwbare plattegrond op van het kasteelcomplex, die op enkele details na overeenstemt met de huidige. Een litho van circa 1850 toont het kasteel, witgepleisterd (naar de toenmalige smaak), maar ongeveer in zijn huidige vorm, zonder een noordwestelijke hoektoren. De klokdakjes van de hoektorens zijn wat spitsier en het steile tentdak dat in een monumentale schouw uitloopt (zoals op de tekening van 1720) werd nog niet afgeknot. De 40 m lange wagenhuisvleugel, die aan de zuidoosthoek van het kasteel is vastgebouwd, ziet er precies uit als de huidige (twaalf traveeën met centraal drie rondboogpoorten onder een driehoekig fronton, vier dakkapellen). Het kadaster registreert verbouwingen aan de dienstvleugel in 1883 (uitbreiding), 1904 (gedeeltelijke reconstructie) en 1913 (vergroting), die vooral de westzijde van de dienstvleugel betreffen (3). In 1904 werd vermoedelijk ook de pleisterlaag verwijderd en werd het baksteenmetselwerk met speklagen blootgelegd, zodat het kasteel er weer min of meer uitzag zoals in 1720.

De ster

De eerste cartografische weergave van het domein komt voor op de Ferrariskaart (1771-1775). De oprijlaan komt uit bij het kasteel (met hoektorens maar zonder ringgracht), los van de aanhorigheid die een U-vormige plattegrond heeft. De indeling van het domein op de Ferrariskaart stemt in hoge mate overeen met de percelenstructuur op de Primitieve kadasterkaart, vijftig jaar later. Links van de oprijlaan lag een grote boomgaard (het latere perceel 38 – 1 hectare 76 are 20 centiare), rechts een moestuin (het latere perceel 32 – 33 are) en een 'sterrenbos' van meer dan 2 hectare (de latere percelen 29 en 30). Stervormen en 'ganzenvoeten' waren veel voorkomende patronen in de 18de-

eeuwse domeinen, ook in de bosbouw, bij de herstructurering van bosgebieden (4). Het panopticum-effect (alles vanuit één punt kunnen overzien) beantwoordde volledig aan het klassieke verlangen naar orde en overzicht en was – indien het om uitgestrekte bossen ging – ook doeltreffend binnen het (drijf)jachtritueel: van op één centrale plaats kon men het opgejaagde wild neerleggen zonder één voet te verzetten. In Duitsland spreekt men dan ook vaak van een 'Jagdstern' (5). Ten oosten van het kasteel lag de siertuin, een axiaal-symmetrische, uit parterres (mogelijk met loofwerkpatronen of 'broderies') opgebouwde, door hagen of latwerk omgeven tuin.

De Ferrariskaart werd opgemaakt niet lang voor de verkoop van het domein door de laatste van Ryckel aan Jean-Hubert-Henri Persoens, die in 1787 tot rechter bij de Tiense tolkamer was benoemd en

▲ Het kasteel van Oorbeek van over de vijver gezien (foto O. Pauwels, 2007)

– als beloning voor zijn trouw aan de Habsburgers tijdens de Brabantse Revolutie (1789) – tot meier van Tienen van 1791 tot 1794. Hij wist zich ook tijdens de daaropvolgende regimes te handhaven, want van 1808 tot aan zijn plotse dood in 1819 was ridder Persoens d'Ordingen burgmeester van Tienen (6). Hij wou eerst het kasteel laten afbreken, maar bedacht zich en liet het renoveren (7). Het hek met door bollen bekroonde pijlers dat het ereplein omsluit, de driehoekige frontons boven de voorgevel en de poorten van het wagenhuis en andere classicistische elementen... ontstonden vermoedelijk tijdens deze verbouwing. Mogelijk werden toen ook de kruiskozijnen verwijderd. De weduwe Persoens (8) treedt in 1831 op als eerste eigenares in het Belgische kadaster. De gebruikspercelen van de Ferrariskaart zijn nog duidelijk afleesbaar op de Primitieve kadasterkaart, maar het is zeer de vraag of de inhoud nog dezelfde is. Het perceel 28, waar vroeger de parterretuin lag, wordt gewoon als 'land' (bouwland) geregistreerd en bin-

nen de contouren van het voormalige sterrenbos wordt een onderscheid gemaakt tussen 'lusttuin' en 'lustgrond' ('jardin d'agrément' en 'terrain d'agrément') (9). De oprijlaan wordt op haar huidige breedte, circa 30 m, weergegeven en bestaat uit drie stroken, de in de 18de-eeuwse tuinarchitectuur gebruikelijke dubbele dreef met vier bomenrijen ("*allée principale*" geflankeerd door één of twee "*contre-allées*"), die waarschijnlijk ook bij de classicistische verbouwing van het kasteel werd aangelegd. De huidige dreef telt slechts twee rijen van zomerp Linden (*Tilia platyphyllos*), die in 1880 werden aangeplant ter vervanging van Italiaanse populieren (*Populus nigra* 'Italica').

De rivier

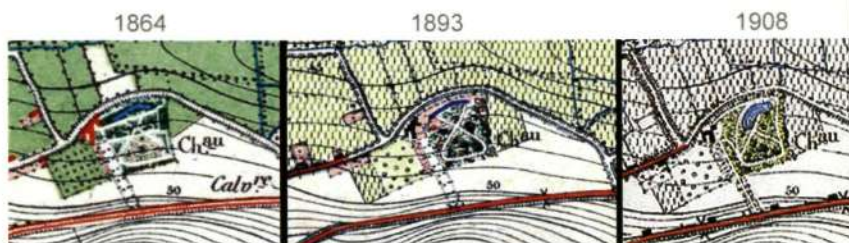
Het eerste duidelijke beeld van het domein (10) verschijnt op de stafkaart van 1864. De aloude indeling (boomgaard links, tuinen en sierbos rechts van de oprijlaan) bleef ongeschonden, maar de langwerpige, licht krommende vijver van het kas-

▲
"Château d'Oirbeek, L. Roba, Oorbeek.
appartenant à M. De Brabantse
Persoons d'Oirbeek", Folklore nr. 201,
litho circa 1850 1974)
(overgenomen uit:

teel is iets nieuws. Hij kan niet precies worden gedateerd omdat hij door het kadaster nooit werd geregistreerd, maar hij komt wel al voor, met opspuitende fontein, op de litho van 1850. De wijzigingen in de contouren van deze vijver op de opeenvolgende stafkaarten zijn misschien te wijten aan de losse pols van de diverse karteerders; pas op de stafkaart van 1970 wordt hij correct weergegeven (11). De vijver 'ontspringt' ten zuidoosten van het kasteel, bij het uiteinde van de oprijlaan. De bedoeling ligt voor de hand: de bezoeker die het ereplein bereikt, krijgt – als hij in oostelijke richting kijkt – de illusie van een statige rivier, die in de verte (nauwelijks 200 m verderop) verdwijnt. Neprivieren – vaak verbrede of opgestuwde grachten – speelden een belangrijke rol in de 19de-eeuwse landschappelijke parken (12).

De omschakeling van 18de-eeuwse regelmatige aanlegpatronen naar zogenaamd Engelse landschapsparken was dikwijls minder radicaal dan op het eerste gezicht leek. Het landschappelijk heraangelegde bos ten zuiden van de vijver vertoont een curieus wegepatroon: een lus waarvan de uiteinden elkaar kruisen. Bij nader toezien blijken dat de diagonalen van het 18de-eeuwse sterrenbos te zijn, waarvan de straklijnigheid een beetje werd afgezwakt. De oostelijke helft van dit patroon is nog herkenbaar. De Primitieve kadastrale indeling bleef behouden tot in 1876 toen, onder het eigenaarschap van de Engelse Selena Forster, weduwe van de kunstschilder Jules Storms, diverse percelen ten oosten van het kasteel werden samengesmolten tot één groot perceel 'lustgrond' (nr. 29a) van bijna drie hectare (13). Toen ontstond ook de nog bestaande moestuin (perceel nr. 32a), rechts van de

▲
Het kasteeldomein
van Oorbeek op de
stafkaarten van
1864, 1893 en
1908 (DLG, 1869;
ICM, 1900; ICM,
1933)

oprijlaan, langs het noorden afgeschermd door een bakstenen muur met een halve serre – pas afgebeeld op de stafkaart van 1970. De grote boomgaard ten westen van het kasteel is er vandaag nog altijd.

Het gros van het huidige bomenbestand werd vermoedelijk aangeplant tijdens de laatste restauratie, rond 1904. Het gaat onder meer om bruine beuken (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') in een voor de regio typische opstelling die door eigenaars vaak "de *Tiwaalf Apostelen*" wordt genoemd. Daarnaast ook witte paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*), grauwe abeel (*Populus canescens*), plataan (*Platanus x hispanica*), zilversdoorn (*Acer saccharinum*), bontbladige esdoorn (*Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii') en – zeldzamer – eenbladige es (*Fraxinus excelsior* 'Diversifolia'). Eén van de bruine beuken en een witte abeel (*Populus alba*) dateren mogelijk uit de tijd van Persoons en het is niet uitgesloten dat een haagbeuk met een stamomtrek van bijna 2,5 m in het beboste gedeelte ten zuiden van de vijver, een overblijfsel is van een 18de-eeuwse haag of palissade van het sterrenbos.

Merkwaardige bomen

(opname 1 augustus 1997)

2. witte abeel (*Populus alba*) 356
4. gewone haagbeuk (*Carpinus betulus*) 241
7. zomereik (*Quercus robur*) 384
10. bruine beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicea') 353
11. eenbladige es (*Fraxinus excelsior* 'Diversifolia') 248

▲
Het kasteeldomein
van Oorbeek met
een correcte
weergave van de
serpentinevijver
(NGI, 1985)

▲ Potplanten op het ere-erf van het kasteel van Oorbeek, op een in 1909 afgestempelde

ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal-Zoutleeuw)

▲ Het neerhof met de paardenstallen, rustieke dienstgebouwenarchitectuur uit het begin van de 20ste eeuw, op een in 1909 afgestempelde ansichtkaart (collectie José Huypens, Dormaal-Zoutleeuw)

15. zomerlinde met ingesneden blad (*Tilia platyphyllos* 'Laciniata') 134

17. grauwe abeel (*Populus canescens*) 408

NOTEN

- (1) WAUTERS A., *Atlas pittoresque des chemins de fer de la Belgique, composé de 15 cartes ornées de 400 vues*, Bruxelles, Etablissement géographique de Ph. Vandermaelen, 1840.
- (2) Gereproduceerd in LAURENT R., *De goederen van de Abdij van Ter Kameren in Brabant – Kaartboek 1716-1720*, Brussel, Gemeentekrediet, 1996, p. 40 (kaart I-18).
- (3) Kadastrale opmetingsschetsen Oorbeek 1883 nr. 1, 1904 nr. 2 en 1913 nr. 2; oudste kadastrale legger 212 Oorbeek, art. 287 nrs. 2 en 11, art. 317 nrs. 5 en 12.
- (4) Zie bijvoorbeeld het Gravenbos te Humbeek, het Zoniënwood, de hertogelijke warande van Tervuren, de bossen van de abdijen van Tongerlo en Averbode.
- (5) VON BUTTLAR A. & MEYER M.M., *Historische Gärten in Schleswig-Holstein*, Heide, Boyens & Co, 1996, p. 682.
- (6) KEMPENEERS P., *Oost-Brabantse plaatsnamen: 10. Oorbeek* (Toponymica 9,10), Leuven, K.U.L., Instituut voor Naamkunde, 2003, p. 79.
- (7) Volgens WAUTERS A., *Géographie et histoire des communes belges. Arrondissement de Louvain – canton de Tirlemont* (II), Bruxelles, Culture et Civilisation (facsimile van editie 1876), 1963, p. 167-168.
- (8) In art. 84 van de kadastrale legger vermeld als weduwe *Jean Hubert Persoens*.
- (9) Oudste kadastrale legger 212 Oorbeek, art. 84 nrs. 10 en 11.
- (10) De topografische kaart van Ph. Vandermaelen (Etablissement géographique de Bruxelles, 1845-1850) geeft geen enkel detail.
- (11) Op de recentste, digitale topografische kaart komt de vijver zelf niet meer voor!
- (12) Zoals in het nabijgelegen kasteelpark van Meldert, zie DENEËF R., DE MAEGD C., DE JAECK H. & WIJNANT J., "Getemperde straklijnigheid": Louis Van der Swaelmen en de "krachtige rangschikking" van het kasteeldomein van Meldert (Hoegaarden). *Monumenten & Landschappen* 19(2), 2000, p. 51-70.
- (13) Oudste kadastrale legger 212 Oorbeek, art. 287 nrs. 4 en 5.